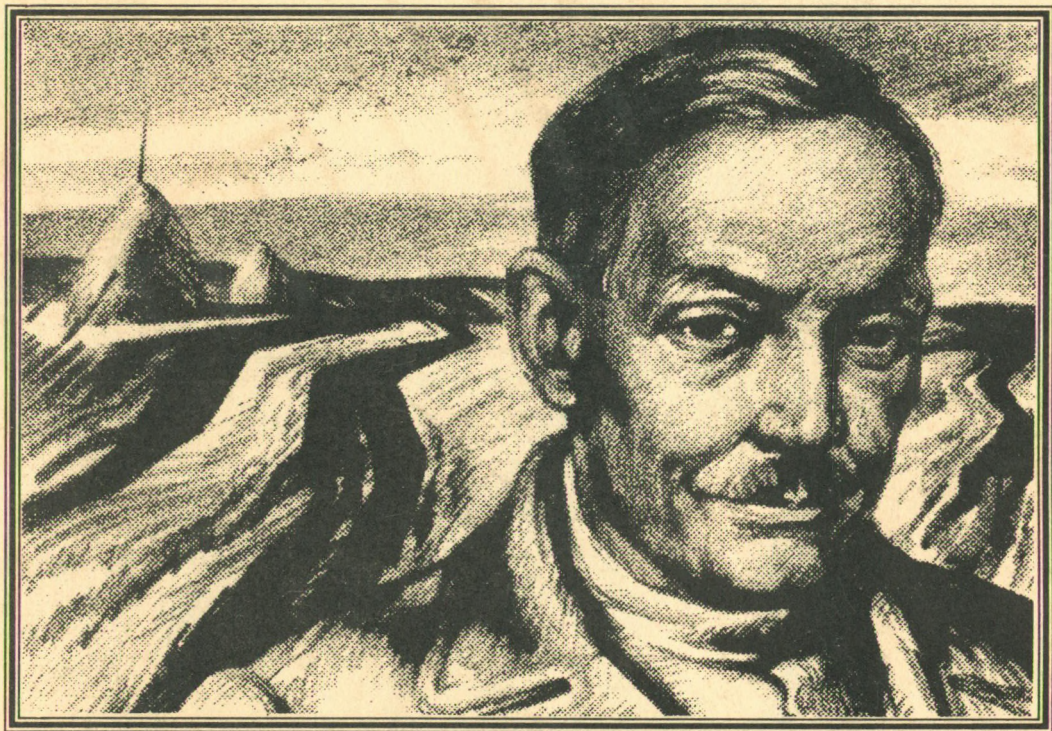

ПЯЩАК

ВЫДАНЬНЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЬВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІУЛЕНД
ЗША

«Я ад Вас далёка, бацькаўскія гоні,—
На чужое неба ўжо гляджу сягонья.
Але думкай, сэрцам толькі вас я знаю,
Як і жыў, жыву я ў сваім родным краю...»

№5(15), 1992

Уладзіслаў Галубок.

Мастак Яўген Ціхановіч

10.2.93 - Менск
f. samir

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovicy,
Cleveland, Ohio, USA.

Рэдакцыйная калегія: Святлана Белая (рэдактар), Міхась Бесямук (сакратар), сябры -- Сяргей Карніловіч, Іна Кахановская, Вольга Дубаневіч (МакДэрмат), Янка Салавянюк, Лідзія Лазар--Ханенка, Янка Ханенка.

Editorial board : Svetlana Belaia (Editor), Michael Bielumuk (Secretary),
Members -- Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga Dubanevich (McDermott), Jan Solowienuk, Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka

Ганаровыя сябры рэдкалегіі:
Анатоль Белы, Васіль Быкаў, Іосіф Юхо.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S. Belaia or M. Bielumuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Сьвятлана Белая. Пачынальнікі 3

Пачынальнікі

Міхась Белямук. Ён быў нашаніўцам. 4
 Людвіка Бяленіс і Ірэна Пануцэвіч Слова пра бацьку. 6
 Успаміны Яўгена Ціхановіча. 9
 Аўтабіяграфія Канстантына Барысавіча Езавітава. 16
 Часлаў Найдзюк. Купала ў Вільні. 24

Згукі Бацькаўшыны

Ванкарэм Нікіфаровіч Купалаўцы. 25
 Ганна Сурмач Стварыць беларускі архіў. 28
 Ігар Бараноўскі, Юрась Сыцяпанаў, Анатоль Старадарожскі.
 Кола жыцця Бацькаўшчыны. 30

Наша гісторыя

Паўла Урбан Да пытання этнічнай прыналежнасці
 старажытных ліцьвіноў. 34

Роднае слова

Масей Сяднёў Цяперашнімі вачыма. 40

Далёкае і блізкае

Язэп Сажыч. Хацелі з нас зрабіць «палякаў» праваслаўных. 42
 Як сёння робяць з нас палякамі. 45
 Сьвятлана Белая Віленскія беларусы расказваюць. 46
 Вітаўт Тумаш Віленская Беларуская гімназія. 49
 Лявон Шыман. Мая няволя. 52

Лісты з Бацькаўшчыны

Таццяна Рудава. Як друкаваў Францішак Скарына. 58

Вобразы Бацькаўшчыны

Васіль Супрун. Палац у Ружанах. 59

З жыцця эмігрантаў. 62

Андрэй Карпук распрацоўка шрыфтоў, заставак і макета вокладкі
 На першай бачыны вокладкі: Арлен Кашкурэвіч «Я ад вас далёка...»
 На развароце: Яўген Ціхановіч «Янка Купала й Якуб Колас»
 На чацвёртай бачыны вокладкі: Артысткі Купалаўскага тэатру Лілія Давідовіч і Зоя
 Белавосыцкі

Пачынальнікі

Сьвятлана Белая

Яны Адраджэнцы.

Яны Пачынальнікі.

Яны Паэты.

І аднагодкі да таго-ж.

Пачынальнікі новай беларускай літаратуры Янка Купала й Якуб Колас, пачынальнік беларускага школьніцтва Адвард Будзька, пачынальнік нацыянальнага прафэсійнага тэатра Уладзіслава Галубок... У гэтым годзе—110-лецце з часу іх нараджэння.

Перачытваю ўспаміны аб гэтых людзях і дзівюся. Да чаго-ж падобныя пры ўсёй непадобнасці іхня лёсы.

Ворагам народу быў абвешчаны народны артыст Уладзіслаў Галубок.

Здраднікам народу — нашанівец Адвард Будзька.

Народнаму песьняру Янку Купалу супрацоўнікі НКУСа адплацілі ўсім, чым магла іх моц. Сьвяткаваньне з нагоды дня народзінаў паэта ператварылі ў ягоня хаўтуры.

Аўтара паэмы «Новая зямля», энцыклапедыі народнага жыцця беларусаў, Якуба Коласа тыя-ж супрацоўнікі НКУСа пазбавілі магчымасці адкрыта размаўляць з сваім народам.

У лёсе гэтых людзей адбіўся агульны трагічны лёс цэлага пакаленьня беларусаў.

Тысячы людзей, іх аднагодкі, абьяўленыя ворагамі народу бязь вестак загінулі ў лягерах і ссылках далёка ад Беларусі. Другія тысячы таксама назаўсёды разьвіталіся з Бацькаўшчынай, хаваючыся ад расплаты за межамі роднага краю. Трэція мусілі па-ступова зьмірыцца зь цяжкім лёсам нявольнікаў.

Трагічнасьць лёсу й аб'ядноўвае іх. Але ня толькі гэтае.

Яны былі сьветацамі, што адраджалі з папалішчаў беларускую гісторыю і мову.

Яны былі дойлідзямі, якія пачалі ствараць новую культуру, выхоўваць плеяду маладога пакаленьня-будаўнікоў.

Яны былі песьнярамі і сваімі песьнямі звалі народ к праўдзе, братэрству і свабодзе.

Таму сёння мы адзначаем іхні юбелей, і, дай Божа, не апошні раз.

Пройдуць стагодзьдзі,
 а можа нават і болей.

Час ня зьменіць герояў

і іхня мроі.

І нашчадкі,

чытальнікі «Нашае нівы»,

успрымуць яе,

як успрымаем мы сёння

друкі Францішка Скарыны.

І нават тады яны застануцца—

Адраджэнцы, Пачынальнікі і Паэты.

Для нас, нашых унукаў

і тых,

хто прыйдзе на зьмену нам.

У гэтым нумары часопіс «Полацак» працягвае знаёміць чытачоў з лёсамі адраджэнцаў беларускай зямлі, пачынальнікаў яе культуры і гісторыі. Сёння мы прапануем Вам успаміны пра Адварда Будзьку, Уладзіслава Галубка, Янку Купала й аўтабіяграфію Канстантына Езавітава.

ПАЧЫНАЊІКІ

Ён быў нашаніўцам

Міхась Белямук

44 гады назад, 14 жніўня 1958 г. пазваніў тэлефон і паведамілі з Чыкага, што Адварда Будзькі больш няма з намі — памёр. Пахавалі яго на могілках сьв. Вайцеха ў Чыкага.

110 год назад, 22 сакавіка 1882 г. у Будславе, Вілейскага павету, у сялянскай хаце нарадзіўся Адвард (Эдвард) Будзька. Ён быў аднагодкам Янкі Купалы, Якуба Коласа, Уладзіслава Галубка, Івана Мацея.

Будслаў у тых часы налічваў каля 1000 жыхароў. Была тут пачатковая школа і прыгожы мураваны касьцёл, пабудаваны ў 1633–1644 гг. Паколькі ў асноўным пробашчы касьцёла былі мясцовага паходжання, а сваяк Адварда Пранцісь Будзька ў мінулым стагодзьдзі быў будслаўскім пробашчам, мажліва таму, польскія ўплывы ў Будславе былі мінімальныя. Жыхарства Будслава й яго ваколіц гаварыла па-беларуску, палякамі сябе не ўважалі, хаця і былі рымакаталіцкага веравызнаньня.

А. Будзька атрымаў пачатковую асьвету ў Будславе і пайшоў у шырокі сьвет, каб здабыць вышэйшую адукацыю. У 1900 г. бацькам яго ў Рызе, у наступным годзе ён паступае ў палітэхнічны інстытут, але змушаны спыніць студыі з-за недахопу фінансавых сродкаў. Падчас свайго побыту ў Латвіі шукаў суродзічаў і паспрыяў, што ў Рызе паўстала беларуская арганізацыя.

У 1905 г. цар Мікалай выдае «Маніфэст», згодна якога беларусы атрымалі дазвол на выданьне газэтаў, часопісаў, календароў і кнігаў у сваёй роднай мове. У Вільні выходзіць «Наша Ніва» і беларускія календары. А. Будзька становіцца кальпартэрам, супрацоўнікам і нават сябрам рэдкалегіі газэты

і календароў. Ён піша нататкі пра жыцьцё беларусаў у Рызе і Будславе. Таксама займаецца паэзіяй. Ягонныя вершы «Лес», «Восень», «Час ляціць», «3 турмы» былі надрукаваныя, але ён у Чыкага расказваў, што некалькі ягоных вершаў было ў папках рэдкалегіі, і ён не дамагаўся, каб іх друкавалі, бо былі іншыя паэты, якія, як казаў Будзька «лепшыя за мяне, не кажучы пра Янку Купалу й Якуба Коласа, зь якімі я быў асабіста знаёмы». На жаль, тых вершы й артыкулы, якія ён у рэдакцыю не аддаў, загінулі падчас апошніх вайны. Супрацоўнічаў ён ня толькі з «Нашай Нівай», але і зь «Дзяньніцай», што выдавалася ў Пецярбургу. З першага да сёмага нумару змешчаныя ягоныя артыкулы пад назовам «Думкі да граматыкі», дзе ён разглядаў асаблівасьці беларускае народнае мовы. «Дзяньніца» была спыненая 17 студзеня 1917 г., і Будзька пасылае свае артыкулы ў газэту «Наша будучыня». Апрача свайго прозьвічша артыкулы падпісвае ініцыяламі А.Б. і псеўданімам Акцуб.

Будучы чалавекам рухлівым, поўным энэргіі і бадзёрасьці, хаця і невялікага росту, не бракавала яму арыгінальных ідэяў. Будслаў быў малым мястэчкам, але А. Будзька разумеў, што нацыянальная сьведамасьць мацуецца, дзякуючы асьвеце. Для вясковай моладзі была патрэбная гімназія. Пачаліся гутаркі зь сялянамі, якія ўважліва выслушалі аргумэнты А. Будзькі і згадзіліся сабрацца на сход у справе гімназіі. На сходзе пастанавілі забраць будынак «валаснога ўпраўленьня» пад школу, сабраць грошы для аплаты навуковага пэрсаналу. Выбраны

камітэт узначаліў А. Будзька. Камітэт зьвярнуўся да Лявона Вітана-Дубейкоўскага, каб той распрацаваў плян двухпавярховага будынка для школы. Л. Дубейкоўскі паходзіў з Мсьціўслаўшчыны, у 1903 г. закончыў інстытут цывільных інжынераў у Пецярбургу. У 1907 г. запісаўся ў Парыжы на студыі ў французкую Акадэмію архітэктуры, якую закончыў у 1910 г. Дзякуючы знаёмству зь Вячаславам Іваноўскім у 1915 г. прыязджае ў Вільню, дзе зь ім і пазнаёміўся А. Будзька ў рэдакцыі «Нашай Нівы», бо абодва былі сябрамі выдавецкага таварыства «Загляне сонца й у наша аконца». Л. Дубейкоўскі быў на 13 гадоў старэйшы ад А. Будзькі (народжаны 20 ліпеня 1869 г.) Ён ахвотна згадзіўся распрацаваць плян пабудовы гімназіі. Недалёка ад Будслава быў лес пана Аскеркі, які раньняй вясной 1917 г. пачалі самавольна сяляне пілаваць для пабудовы школы, і з-за якога А. Будзька пазьней меў прыкрасьці. Восеньню 1918 г. новы школьны будынак быў амаль гатовы.

Паколькі ў дадатак да будынку пачатковай школы забралі будынак «валаснога ўпраўленьня», гімназія пачала дзейць перад калядамі 1917 г. На дырэктара запрасілі земляка Васілевіча, які закончыў Маскоўскі ўнівэрсытэт і па прафэсіі быў архэолягам. У сувязь з вайной, жыхары вялікіх гарадоў мелі недахоп у прадуктах харчаваньня, а ў Будславе іх было дастаткова. Да таго А. Будзька меў знаёмствы зь беларускай інтэлігенцыяй, таму настаўніцкі пэрсанал ён арганізаваў хутка. Адчынілі тры гімназіяльныя клясы з надзеяй, што паступова ў Будславе будзе васьміклясная гімназія. Калі ў 1918 г. нямецкая армія заняла Будслаў, гімназія атрымала дапамогу. Нямецкія афіцэры ахвотна выкладалі нямецкую мову, забясьпечвалі вучняў шывкамі, алавікамі, кніжкамі ды іншымі рэчамі.

У 1918 г. мелі 4 гімназіяльныя клясы, дзе было больш за 350 вучняў. Гімназія з дапамогаю А. Будзькі пачала выдаваць часопіс «Сьветач». Настаўнікі заахвоцілі гімназіяльную моладзь апрача аркестры арганізаваць драматычны, танцавальны, літаратурны і харавы гурткі. Для пазашкольнай моладзі пры гімназіі арганізавалі вярчэрнія асьветныя лекцыі. Культурна-выхаваўчае жыцьцё ня толькі моладзі, але старэйшага грамадства запальсавала ў Будславе, і А. Будзька пачаў абмяркоўваць справу залажэньня каапэратыву.

Восеньню 1919 г. Будслаў занялі польскія легіёны і гімназію зачынілі, а А. Будзька быў змушаны ўцякаць у Вільню, каб пазьбегчы пакараньня за скарыстаннае дрэва зь лесу пана Аскеркі на пабудову гімназіяльнага будынка. Аднак і ў Вільні пачалі яго шукаць, і ён пераязджае ў Коўна, пазьней ў Дзьвінск, дзе стаў ініцыятарам і кіраўніком настаўніцкіх курсаў 1921–1922 гг. Зь ягонай ініцыятывы ў Дзьвінску закладаецца культурна-асьветніцкае таварыства «Бацькаўшчына», пачынаецца падрыхтоўка да адкрыцьця ў Дзьвінску беларускае гімназіі.

Нельга ня ўспомніць, што А. Будзька быў удзельнікам Першага Ўсебеларускага Кангрэсу ў сьнежані 1917 г. Ён быў абраны ў Раду. У пэрыядзе паміж сусьветнымі войнамі А. Будзька прымаў самы актыўны ўдзел у каапэратывным руху. Ён хацеў палепшыць жыцьцё на вёсцы праз каапэратывныя прадпрыемствы.

Я пазнаёміўся зь ім ў 1948 г. У Нямецчыне і ў Чыкага яго рэспэктавалі, бо ён быў шчырым патрыётам, але вельмі сьціплай асобай. Не любіў ён хваліцца сваімі дасягненьнямі, сваімі знаёмствамі, а ведаў А. Будзька вялікую колькасьць нашаніўцаў, бо і сам належаў да тых, хто будзіў наш народ да змаганьня, каб людзьмі звацца.

Слова пра бацьку

Людвіка Бяленіс і Ірэна Пануцэвіч

Ёсць такія сустрэчы, якіх нельга забыць. Вы нават не разумеете, што асаблівага было ў іх, чаму час ад часу ўсплываюць яны так ярка ў сьвядомасьці, прыгадваючы ўсе новыя і новыя дэталі.

Сваёй атмасфэрай, шчырасьцю, задушэўнасьцю, ня ведаю нават чым, але маё спатканьне зь сёстрамі Будзькамі запомніліся і не выходзіць з памяці.

Я прыехала да Ірэны Пануцэвіч і Людвікі Бяленіс у травні 1992 г., зьбіраючы матэрыялы аб Віленскай Беларускай гімназіі, дзе яны вучыліся. Але размова нашая пачалася не з гімназіі, а з бацькі — Адварда Будзькі. Потым я зразумела, чаму. Гэты чалавек быў больш чым бацька, ён быў іх унівэрсытэтам, верай, ідэялам, прыкладам. І з тымі урокамі, якія ён вынес з школы свайго нялёгкага жыцця, ён шчодро дзяліўся зь дзяццямі: Ірэнай, Людвікай, Чаславам.

А яшчэ Будзька перадаў ім у спадчыну дух, настрой, аптымізм, узаемаразуменьне і узаемападтрымку той нашаніўскай пары. Можна гэта і ёсць тая няўлоўная і непаўторная прыгажосць у характары сям'і, якую так рэдка можна сустрэць зараз і якую нельга забыць.

І калі я пераступіла парог іх чыкагскага дома, то апынулася быццам-бы ў Беларусі, сярод нашаніўцаў, аб якіх я столькі чытала, і зь якімі не давялося сустракацца. Атмасфэра той нашаніўскай пары, дух тых часоў жыве ў гэтым доме. Я хачу, каб Вы, шаноўныя чытачы, адчулі яго, і з аповяду гэтых жанчын зразумелі, адкуль яго вытокі.

Сёньня мы друкуем дачкоўскі гімн бацьку. На вялікі жаль, успаміны сям'і Ірэны і Людвікі — гэта толькі драбнюсенькія адбіткі вялікага люстэрка душы адраджэнца, нашаніўца Адварда Будзькі.

Святлана Белая

Бацька наш Адвард Адамавіч Будзька нарадзіўся 22 сакавіка 1882 году ў Будславе, Вілейскага павету. Будслаў быў невялікім мястэчкам, які адрозьніваўся ад іншых малых гарадкоў бадай што толькі сваім вялізарным касьцёлам Бернардзінцаў, адбудаваў у другой палове ХІІІ ст. Касьцёл быў такі вялікі, што ў час вайны ў яго склепах хаваліся жыхары ўсяго Будслава. А калі мы хадзілі ў лес па ягады, то як-бы далёка не заходзілі ўглыб, заўсёды бачылі яго крыжы.

Гаспадарка нашага дзеда не была вялікай, да таго-ж бацька заўсёды меў цягу да навукі. Так як ў Будславе працавала толькі чатырохклясная школа і магчымасьцей для далейшай асьветы не было, бацька паехаў на вучобу ў Рыгу, дзе у той час было многа ягоных знаёмых. (У маленькім Будславе асаблівай працы не было, і моладзь падавалася ў вялікія гарады, пераважна ў Рыгу, дзе пачынаўся моцны беларускі рух).

У Рызе бацька і пазнаёміўся з нашай маці Валерыяй, якая разам з Паўлінай Мядзёлкай, далёкай сваячніцай і суседкай бацькі, вучылася на настаўніцу. Ёй тады было толькі 16 гадоў. І ў той год яна заканчвала сваю вучобу і мусіла ехаць па разьмеркаваньню на вёску працаваць у школе. Бацька настолькі баяўся згубіць яе, што, не чакаючы разьмеркаваньня, прапанаваў ёй ажаніцца. Маці згадзілася, і ў 1908 годзе, у Полацку, у каталіцкім касьцёле, дзе служыў ксёндзом бацькаў дзядзька, адбыўся шлюб.

Шчасьцівыя малажоны ўладкаваліся жыць у бацькоў маці. Тут, у Рызе, у 1909 годзе і нарадзілася Ірка. К гэтаму

1909 годзе і нарадзілася Ірка. К гэтаму часу бацька ўжо быў пад наглядом тайнай паліцыі. А праз некаторы час ён мусіў пакінуць Рыгу. Повадам паслужыла ягонае ярка нацыянальнае выступленьне на нейкім антыўрадавым мітынгу. Бацьку заарыштавалі, пасадзілі ў астрог, потым зьнялі з працы (у той час ён, здаецца, быў бухгалтарам у нейкім кааператыве). Магчымасьці знайсці працы не было, тым больш што паліцыя пастаянна наведвалася і рабіла вобыскі. Бацька пераехаў у Вільню, дзе ў яго было таксама багата знаёмых.

Пачынаючы з першых нумароў выпуску «Нашай нівы», ён быў яе актыўным супрацоўнікам. У газэце друкаваліся ягоныя вершы, зацемкі, карэспандэнцыі, многія бяз подпісу, бо бацька быў вельмі сьціплым і не любіў асабліва выстаўляцца. Неўзабаве ён уладкаваўся кантралёрам у нейкім таварыстве і перавёз з сабой сям'ю. Тут, у Вільні, у 1911 годзе нарадзілася Людвіка.

Але жылі ў Вільні мы нядоўга. Калі пачалася першая сусьветная вайна бацькі выехалі разам з многімі беларусамі ў Пецярбург.

Сям'я Будзькаў, Пецярбург, 1915 г.

У Пецярбургу было багата беларусаў і разам з наехаўшымі стварылася вялікая грамада, якая ладзіла вечарыны, лекцыі, канцэрты. У горадзе голад, холад, ваенная атмасфера, а беларусы жывуць дружнай сям'ёй. Дзверы нашай хаты не зачыняліся. Гэта была шчаслівая пара жыцця. Усе разам рабілі агульную справу па адраджэнню Бацькаўшчыны. У грамадскім жыцці прымалі ўдзел нават дзеці. Малыя прысутнічалі на ўсіх пастаноўках і вечарах. Тады-ж маці і вышыла для Іркі першы беларускі касцюмчык. Бацька ў той час быў вельмі заняты. Ён супрацоўнічаў з газетай «Дзяньніца», а яшчэ выношваў ідэю стварэння ў Будславе гімназіі.

У Будславе жыло нямала актыўных беларусаў, але трэба было каб імі нехта пакіраваў. Так як бацька любіў і умеў арганізоўваць людзей, ён намовіў іх на стварэнне гімназіі. У той час разв'ярнулася дзейнасць Беларускага настаўніцкага саюзу, які паўстаў у 1916 годзе, Беларускі нацыянальны Камітэт выказаў патрэбу «нацыяналізацыі беларускай школы». У Віленшчыне, Горадзеншчыне, Наваградчыне адчыняюцца беларускія школы, арганізоўваюцца настаўніцкія курсы. Бацька з будслаўцамі прыступае да будаўніцтва ў Будславе гімназіі.

Калі будынак быў амаль зроблены, бацька паехаў у Вільню, каб зарэгістраваць гімназію. І трэба-ж было таму здарыцца каб у той самы дзень, у той самы час, у той самы пакойм дзе ішла рэгістрацыя, прыйшоў Р.Астроўскі, які пры часовым урадзе Керанскага выкладаў у Менскім Настаўніцкім Інстытуце. Р.Астроўскі заарганізаваў гімназію ў Слуцку і таксама прыйшоў яе зарэгістроўваць. Бацька казаў, што заняткі ў Слуцкай гімназіі пачаліся на адзін дзень раней, чым ў Будслаўскай. Гэта былі дзве

першыя беларускія гімназіі, якія пачалі працаваць у канцы 1917 году.

Будслаўская гімназія была даволі вялікая. У першы год стварэння ў ёй вучылася 300 вучняў. Тады-ж пры гімназіі паўстаў культурна-асветніцкі гурток «Вяночак». Драматычная сэкцыя гэтага гуртка ладзіла ў мястэчку спэтаклі «Паўлінку», «Парэвізіі», «Як яны жаніліся». З гэтымі спэтаклямі вяночкаўцы выязджалі ў мястэчкі Даўгінава і Докшыцы.

У Будслаўскую гімназію і пайшла ў першы клас Ірка. Людовіка і Часлаў пачалі навуку ў папярэднім клясе Віленскай Беларускай гімназіі, бо сям'я зноў мусіла пераехаць у Вільню.

Бацька быў весь час у раз'ездах. Ён быў сябрам управы Віленскага Саюзу Каапэратараў, і працаваў кантралёрам у Саюзе. Туды ён сыягнуў на працу і некаторых беларусаў. Але ня ўсе змаглі працаваць там, бо праца была цяжкая. Езьдзілі па вёсках, невялічкіх мястэчках, аб'язджаючы ўсю Польшчу. Увесь час на калёсах і на сухім пайку. Але бацька неяк трымаўся. Ён быў вегетарыянец, і гэта яму дапамагала. Бацьку падабалася ягоная праца, бо весь час сустракаўся з новымі людзьмі, мог весці агітацыю за беларускую ідэю. Часамі, падчас службовых камандзіровак па мястэчках, у старажытных маэнтках трапляліся яму рэдкія беларускія рэчы і выданьні, якія ён пасля перадаваў для Беларускага музея імя Івана Луцкевіча. Бацька цікавіўся гісторыяй і вельмі хацеў, каб Ірка вучылася на гістарычным факультэце Віленскага ўніверсітэту. Любоў бацькі да гісторыі Беларусі ўспадкаваў наш брат Часлаў. Бацька вельмі хацеў, каб усе мы атрымалі вышэйшую асвету. Вучоба траіх дзяцей каштавала вельмі дорага. Акрамя таго бацька шмат каму зь беларусаў дапамагаў ма

тэрыяльна. Таму, каб трымаць сям'ю на належным ўзроўні, ён мусіў багата працаваць. Акрамя таго ён пісаў артыкулы пра каапэрацыю ў польскія каапэратыўныя выданьні. Гэта крыху дапамагала сямейнаму бюджэту.

Бацька вельмі рэдка бываў дома, бо мусіў раз'язджаць з рэвізіямі па тэрыторыі ўсёй Віленшчыны, а пазьней пераехаць нават у Варшаву. Прыезджаў ён толькі ў час «непрацоўных дзён». Але нават тады ў хаце не сядзеў. Ішоў да сяброў, знаёмых, каб пачуць навіны, абмеркаваць новыя пляны і задумы. Прыходзіў далёка запоўнач, калі мы ўжо спалі. Часта зборкі адбываліся ў нашай хаце. Мы амаль ня бачылі бацькі, і калі ён пр'язджаў, то ў нас было нейкае дзіўнае пачуццё, што ён дома. Увесь час бацькам моцна цікавілася паліцыя. У хаце часта рабілі вобыскі. А так як было заўсёды багата кніжак, вобыскі цягнуліся ўсю ноч. Паліцаі, перагортваючы кнігі жаліліся, што бацька дае ім багата працы.

Аднойчы паліцыя прыйшла, калі бацькі не было дома. Перапалоханая гаспадыня хаты, спрасонак ніяк не магла адчыніць дзверы. Паліцыя думала, што ўсё гэта робіцца спэцыяльна, каб А.Будзька меў час уцякчы з хаты, і вырашала дачакацца яго. На шчасьце, бацька не прыйшоў да хаты. Выпадкова адразу пасля службы ён зайшоў да знаёмых, ад якіх ўсё і даведаўся. Ён мусіў нелегальна перайсці мяжу і пераехаць у Коўна. Аднак там ён прабыў нядоўга. Беларусы запрасілі яго ў Рыгу для стварэння ў Дзьвінску гімназіі і ён перабраўся туды.

Бацька заўсёды казаў: там дзе чалавек нарадзіўся, там ён мусіць і жыць. Напярэдані 1939 году мы пераехалі Будслаў, каб настала пасяліцца там. Бацькі прыдбалі прыгожы кавалак зямлі на беразе возера, купілі лес для будаўніцтва хаты. Але баць-

коўская мара так і не споўнілася. Пасля «вызвалення» Заходняй Беларусі савецкікі забралі наш лес і разам зь ім нашу надзею. Бацька перайшоў працаваць у Вілейку бухгалтэрам. Перад самай вайной, у 1940 годзе ён па справах працы езьдзіў у Менск, дзе наведаў сваіх старых сяброў Купалу, Бядулю і, здаецца, Коласа. Вярнуўся ён з гэтай паездкі падаўленым. Першы раз бачылі бацьку ў такім стане. Ён ня мог забыць сваёй сустрэчы з Купалам, які быў яго добрым сябрам. Бацька шчыра расказваў пра падзеі, пра жыццё, Купала-ж ўсё маўчаў. Адчувалася, што той быў вельмі напалоханы бацькаўскай шчырасцю і нечага баяўся. З Бядуля, які быў з тых жа самых ваколіц, што і бацька, пасля гутаркі зь ім, ціха запытаўся: «Дык ты з усімі так гаворыш? Глядзі, больш нікому так не кажы».

Бацька быў вельмі здзіўлены, бо ён казаў тое, аб чым думаў. Па сутнасці мы не жылі пад савецчыкамі, а пры польскай уладзе, тое, аб чым бацька расказваў Купалу і Бядуле, гаварыць не забаранялася.

Калі пачалася вайна бацька паехаў у Менск, дзе нейкі час працаваў у гарадзкой управе інспэктарам. Але таму, што ён быў вельмі прынцэповым і ад усіх вымагаў адказнай і добрасумленнай працы, многія не ўзлюбілі яго і казалі: «Вось гэты заўсёды ўлезе з сваім доўгім носам». Бацька, пачуўшы, што зь яго працы карысці мала, пераехаў у Баранавічы. Пасля, калі савецкая армія пачала наступаць, мусіў выехаць з маці у Варшаву, адтуль у Нямеччыну. Усе разам сустрэліся ўжо ў ЗША. Пасля доўгіх гадоў жыцця паасобку пасяліліся пад адным дахам. У ЗША бацька працаваў нейкіх пару гадоў і выйшаў на пэнсію. Гэта дало яму мажлівасць актыўна ўключыцца ў грамадскую працу, якой ён займаўся амаль да смерці, 14 жніўня 1958 году.

Усім вядома, што Уладзіслаў Галубок быў артыстам і драматургам, арганізатарам «тэатра на колах», яго дырэктарам і рэжысёрам. Вядома таксама, што ў вольны ад працы час ён пісаў карціны. Але мала каму ведама, хто быў доўгі час у тэатры мастаком, пісаў «заднікі», рабіў эскізы вопраткі, бутафорыю, наносіў першы грим артыстам.

Нельга было ўбачыць на «афішах» таго часу і прозьвішча мастака, якое звычайна стаіць побач з імем рэжысёра. Але мастак быў у кожным спектаклі. Зразумела, самі артысты добра ведалі яго. Яны верылі: ніхто другі ня можа лепш намаляваць заднікі ці пакласьці грим артыстам, чым гэта зробіць сам дзядзька Галубок.

Увогуле, кожны артыст меў даволі шмат абавязкаў апроч ігры, так, напрыклад, артыст Бусел ведаў сталярную справу, артыст Чайлтыка ўмеў добра вышываць беларускі арнамэнт на кашулях і рушніках. Многія ўмелі ткаць, шыць і вязаць. Былі майстры імітацыі гукаў розных жывёлаў або зьвяроў, як напрыклад, артыст Блажэвіч і Згіроўскі. Менавіта ў тэатры Галубка пачаў сваю дзейнасьць музыкі і кампазытара славыты Нестар Сакалоўскі.

Краявіды роднай прыроды на задніках, якія ўпрыгожвалі ледзь ня кожны спектакль, У. Галубок пісаў клеевымі фарбамі.

Працяг. Пачатак ў № 5-4(14)

Галубок, акрамя работы для тэатра, займаўся яшчэ і пэйзажным жывапісам. І трэба сказаць так грунтоўна, што для каго іншага такая праца магла стаць прафэсіяй. Ён заўсёды зьдзіўляў сваёй незвычайнай энергіяй, якой хапіла б на добры дзясятка асоб. А ён адзін знаходзіў час рабіць усё для тэатра і нават яшчэ займацца станковым жывапісам.

Мне пашчасьціла прымаць удзел у адборы ягоных твораў для першай асабістай выстаўкі, якая адбылася ў 1935 г. у Доме пісьменьнікаў, што рэзьмашчаўся на Савецкай вуліцы. Задача была не зь лёгкіх, бо нас было толькі дваіх: я, малады мастак, без ніякага вопыту крыткі мастацкіх твораў іных матакоў, і сам аўтар, які, як і ўсе аўтары, губляўся ў ацэнках уласных прац. Памятаю, што дачка Галубка Люся, раіла бацьку паказаць веснавы эцюд, бо ён быў напісаны аля-прыма, што значыць вельмі хутка, у адзін мах, з наскоку. У гэтым творы чулася непасрэднасьць, і хаця на вымалёўку дробязей не хапіла часу, галоўнае, быў схоплены вясновы настрой.

На тым хатнім мастацкім савеце мы ўхвалілі звыш 40 твораў Галубка, сярод якіх было 10 палотнаў большых памераў. Яны ўжо мелі назоў, бо аўтар лічыў іх карцінамі за тое, што пісаў іх працягла, зьвяртаючыся да эцюднага матэрыялу, перарабляў.

шукаючы новыя сродкі выразнасьці ці новыя тэхнічныя прыёмы. Пісаў Галубок алейным і фарбамі і любіў больш мастэхін, чым пэндзлі, бо лічыў, што мастаэхінам хутчэй даб'ешся фактуры, хутчэй схопіш тое, што часта зьмяняе сьвятло і цені, калярыт навакольнага. Гэта ўжо не нацюрморт, а жывая прырода, дзе ўсё рухаецца. І за гэтым рухам нельга ўгнацца, тут патрэбен эцюд, хуткі накід ці зрокавая памяць.

Галубок многа чытаў. Першае месца тут займалі творы драматургіі і літаратура аб выяўленчым мастацтве. Вельмі любіў Шэкспіра, збор твораў якога меў у сваёй бібліятэцы.

Любіў Галубок наведваць Віцебскі мастацкі тэхнікум, а за час навучаньня ў ім яго сярэдняй дачкі Люсі прыязджаў два разы штогод. Тут трэба адзначыць, што мастацкі тэхнікум меў даволі моцны на той час драмгурток. У ім было многа здольных хлапцоў і дзяўчат, што адначасова выконвалі ролі і рабілі афармленьне спектакляў так добра, што ўвогуле з дэкарацыямі і вопраткай, якую бралі ў тэатры «на пракат», атрымліваліся цікавыя пастаноўкі. Драмгурток неаднойчы запрашаўся іншымі навучальнымі ўстановамі горада на «гастролі». На прэм'еру спектакля «Бязьвінная кроў», які ставіла Люся Галубок, Уладзіслаў Галубок спэцыяльна прыязджаў зь Менску. Як і бацька, Люся ведала, хто з студэнтаў патрапіць на ту ці іншую ролю. Ужо тады вызначаўся добрай іграй студэнт Анатоль Трус, пазьней народны артыст Беларусі.

Наогул, Галубка цікавіла моладзь яшчэ такіх навучальных установаў, як Беларускі пэдагагічны тэхнікум і вячэрняя школа рабочай моладзі, адкуль з гурткоў мастацкай самадзейнасьці часта выходзілі здольныя таленавітыя кадры для Галубкоўскага тэатру.

З таго часу, калі вандроўны тэатр Галубка атрымаў новую назву — БДТ-3, а кіраніўк яго стаў дырэктарам — усё стала мець тую саліднасьць, што і ў іншых тэатрах: свой рэжысёр, свой мастак, свой памрэж, касцюмерная, бутафорная майстэрня, электрыкі ды грымёры. Тэатр пашырыўся, але Галубку працаваць было няцяжка, бо артысты па звычцы выконвалі самі тыя работы, на якія зараз прыйшлі новыя людзі. Галубок як і раней, але з большай адказнасьцю ставіўся да новых абавязкаў.

Напачатку новага сэзону па традыцыі выстаўляліся ў фойе тэатра творы жывапісу, зробленыя за час адпачынку Уладзіславам Галубком. Значэньне гэтых выставак пераацэніваць нельга. Яшчэ і зараз сустракаем людзей, якія кажуць, што першы твор жывапісу ўбачылі менавіта ў тэатры Галубка. Дарэчы, многія палотны Галубка заставаліся пасля гастроляў там, дзе пабываў тэатр. Вядомасьць артыста выклікала асабліваю цікавасьць да яго з боку беларускіх мастакоў. Яны малявалі або ляпілі яго партрэты, а часамі рабілі і сьброўскія шаржы. Аднойчы й я адважыўся і зрабіў сьброўскі шарж, дзе дзядзька Галубок у сваім вядомым усяму Менску капялюшы, што насіў набакір стаіць ля мальбэра з палітрай у руцэ і малюе свой аўтапартрэт. Пазіраваць для мастакоў Галубок не любіў, бо гэта прымудала яго па доўгу сядзець нерухома на адным месцы, а яго натура супраціўлялася ўсякай бяздзейнасьці. А вось фатаграфаваньне, як і ўсякі артыст, ён любіў і ніколі не адмаўляў фатаграфам. Шкада, што не засталася ніводнага з тых партрэтаў. Захаваліся толькі рэдкія сямейныя фатаграфіі ды ўспаміны тых, хто добра ведаў яго.

А зараз давайце зьвернемся, да таго боку жыцьця Галубка, што заваецца асабістым,

хатнім, сямейным.

Сказаць па шчырасьці, на першым месцы ў Галубка заставаўся ўсё-такі тэатр. Калі мы возьмем нават гісторыю ўзьнікненьня трупы Галубка, дык самы першы яе каркас складаўся з членаў яго сям'і. Гэта была амаль тыповая зьява для тых часоў. Тое сямое было і ў Ігната Буйніцкага і ў іншых, хто пачынаў гуртаваць вакол сябе мастацкія сілы. Праўда, гэтыя тэатральныя калектывы існавалі нядоўгі час, бо царскі ўрад бачыў для сябе ў тым руху нешта нацыянальна небяспечнае і хутка ліквідаваў гэтыя пачынаньні. Галубку больш як кому пашчасьціла, бо ягоная мара здзейсьнілася.

Дзяцей у Галубка было шасьцёра: тры хлопцы і тры дзяўчынкі. Старэйшая за ўсіх — Багуслава і самыя малодшыя Сігізмунд, што нарадзіўся пад Масквой у Загорску ў 1918 г.

На пачатку першай імперыялістычнай вайны Галубок, працуючы на чыгунцы, вырашыў вывесьці сваю сям'ю ў Сергіёўскі Пасад, далей ад вайны, дзе сям'я знаходзілася да 1918 г. «Польскія» уцекачы, якіх называлі тутэйшыя жыхары, карысталіся манастырскай сталоўкай, бо за харчы плаціць было ня трэба.

Потым сям'я пераехала ў Менск, дзе пасялілася на Праводной вуліцы. Праводная вуліца мусіць таму і звалася, што па ёй праходзілі ў драўляных калодках гурхацелі ўраніцы і ўвечары па драўлянаму тратуару гутнякі. Галубкі жылі ў прыватнай кватэры, што складалася з трох невялікіх пакойчыкаў. Для сям'і з 8 чалавек, кватэра была вельмі малая. Дзеці спалі нават па двох, а бацька мусіў адпачываць на кухні з адчыненымі дзвярыма, каля печы, бо рамат у яму не даваў супакою.

18 гадоў сям'я жыла ў гэтай драўлянай кватэры, дзе ні вады, ні электрычнасьці не

было, а дровы купляліся на рынку. Толькі ў 1936 годзе Галубок, нарэшце, атрымаў кватэру з 4 пакояў, у так званым «доме спэцыялістаў». Гэта было ў год юбілею тэатра, які адзначаў сваё 15-гадовае існаваньне ўжо ў якасьці БДТ-3, у Гомелі.

Зараз, калі мы разглядаем тыя нешматлікія фатаздымкі, што захаваліся да гэтага часу, на нас глядзяць тры дзяўчынкі, апранутыя ў беларускія касцюмчыкі. Гэта і ёсьць тры дачкі Галубка — Багуслава, Вільгельміна й Эмілія. Вось яшчэ адно фота, дзе босая дзяўчынка ў хустачцы з торбачкай стаіць у роспачы, схіліўшы галоўку... Гэта малодшы сын Сігізмунд у ролі дзяўчынкі (дачкі Ганкі). Як-жа ён плакаў, бо не хацелася яму, каб ведалі дзеці з Праводной, што ён у спадніцы...

Вось запіс самога Галубка, мабыць гэта даведка, бо на расейскай мове: «Как государственный театр, был признан в 1925 г., а до этого именовался труппа Голубка. Первые пионеры с 1920 г. нашего театра были — Галубок, жена, три дочери, 2 сына...»

У той час хадзіў сярод знаёмых жарт, быццам сам Галубок, адказваючы на пытаньне, хто складае яго тэатр, казаў: «Люся, Багуся, Мілка, жонка ды я». Аспрэчваць гэта сьвярджэньне ніхто не браўся, бо гэтак і было на самой справе.

Галубок любіў выступаць з дакладамі на сустрэчах у Менскім педтэхнікуме, уні вэрсытэце і ў іншых месцах, дзе гаворка ішла аб ролі тэатра і літаратуры і, наогул аб мастацтве. Ён браў з сабой дачку Люсю, якая дэклямавала вершы Я.Купалы й Я.Коласа. Часта дзеці мусілі кідаць школу на нейкі час, бо бацька браў іх у дарогу на канцэрты ці выступленьні ў самім Менску. Вярталіся дадому позна ноччу пешшу, а назаўтра школа, што была далёка ад Праводнай на Саборнай плошчы. Вядома,

вучоба храмала на дзёве нагі, што балюча адбівалася на дзіцячай псіхіцы, бо дзёньнікі былі сьведкамі ўсяму, але бацька, як бачым, на першае месца ставіў тэатр, і гэта было нязьменным законам.

Запомніўся такі выпадак, калі два сыны рубалі дровы, і Лёсік, як звалі ў доме Леапольда, дапамагаў старэйшаму брату Эдзіку, ставіў на калоду паленцы. Здарылася так, што сякера ў руках Эдзіка зрабіла рух не ў тым напрамку і стукнула па руцэ. Балюча было маці глядзець на гэта, але яна мусіла ісьці ў тэатр, сьпяваць і танцаваць.

Вядома, што дзеці Галубка так ці інакш прыымалі ўдзел у рабоце тэатра, толькі адзін Леапольд не ўвайшоў у бацькоўскі пералік удзельнікаў, бо яго цікавіла тэхніка, менавіта аўтамашыны, на якіх працаваў перад вайной і ў час вайны, дзе загінуў разам з танкам, якім кіраваў.

Розны лёс склаўся ў дзяцей Галубка. Пасьля вучобы шляхі прывялі Эдуарда ў Акадэмію навук БССР, дзе ён працаваў старшым навуковым супрацоўнікам, Сігізмунд стаў электрыкам, нейкі час працаваў «асьвятляльнікам» у бацькі ў тэатры, а потым на млыне ў Менску. Старэйшая дачка стала доктарам, малодшая аграномам, сярэдняя Люся пайшла ў Віцебскі мастацкі тэхнікум, дзе я зь ёй і пазнаёміўся.

Трэба сказаць, што інтэрнат мастацкага тэхнікума быў надта дрэны: драўляныя тапчаны з клапамі, нягрэючыя печы, адсутнасьць каналізацыі, умывалка адна на два паверхі, калідоры агульныя, мыць бялізну не было дзе, туалет у канцы двара, амаль без дзвярэй, бо не зачыняліся, у мароз не ўвайсьці не падыйсьці. Здавалася б у такіх умовах камэндантам павінен быць дужы мужчына, а тут наадварот — дзяўчына, Галубок Люся, дачка вядомага артыста. Калі дырэктар Вольскі выштурхнуў

мяне з тэхнікума, яна прыйшла ў мой пакой і сказала: «Ціхановіч, табе трэба пакінуць інтэрнат, бо я цябе ўжо выпісала з дамавой кнігі». Гэтая дзяўчына была вельмі сур'ёзная ды яшчэ напускала на сябе такую суровасьць, што здавалася, яна не брахала — выкрэсьліла мяне з сьпіску ў дамавой кнізе і ўсё тут.

— Галубок, пачакай, прашу я. — Я напісаў ліст сваёй маці ў Менск, дык чакаю адказу. Будзь чалавекам, можа я сам паеду ў Наркамасьветы, паеду з малюнкамі, пакажу там, што магу маляваць

— Ну што-ж паглядзім, пачакаем.

Дачка Галубка была сярэдняга росту з чорнымі вачыма, насіла мужчынскую кепку, пад якой стрыжка — каса была ўжо ня ў модзе. Спрытная, без усякага страху з другога паверху зьезджала на пярылах ўніз. А каб бегчы на другі паверх, дык праз тры прыступкі — не інакш. Пра яе казалі, што яна ўзьбіралася на сьцяну Ўсьпенскага сабора, які стаяў яшчэ ў руінах, і на дзіва ўсіх крочыла па сьцяне, быццам лунацік. Ўсьпенскі сабор стаяў на высокім беразе Заходняй Дзвіны, а пагэтаму глядзеўся зьнізу ў ракурсе яшчэ больш цікавым. Хто яго разбурыў і калі няведама, толькі ведаю, што студэнты майго курсу малявалі яго зьнізу ў восені і зімою. Я-ж у гэты час быў выключаны з тэхнікума.

Праз год, пасьля майго вяртаньня ў тэхнікум, дзе абстаноўка зьмянілася карэнным чынам, нас студэнтаў, адвезьлі ў Лёзьненскі раён убіраць лён ды рабіць іншую сельскагаспадарчую працу. Пачалася калектывізацыя й адразу наступіў голад. Мы студэнты мусілі працаваць, гатаваць сабе ежу, адпачываць на падлозе ў нардоме, і ўсё рабіць гуртам, з аднолькавай аплатою за працу. Колькі раз здаралася так, што мы зь Люсяй Галубок працавалі побач,

і яна мне казалася, каб я шкадаваў свае рукі, бо лён быў немалады ды непраполаты, разам з калючымі дзядамі, якія разьдзіралі рукі да крыві.

—Паслухай,— казалася яна мне,— ці не дурань ты ёсць, каб так выпэндрывацца. Трэба паволі, бачыш ўсё ідзе добра, ні ў кога ня то што крыві, нават мазалёў ня ўбачыш.

Іншы раз яна сьмяялася над маім абуткам, у якім, як яна казалася, можа прарасьці лён у добрых умовах. Што праўда, то праўда, абутак быў стары і сапраўды развальваўся на вачах.

Час ад часу Галубок Люся атрымоўвала ад маці харчовыя пасылкі ды запрашала мяне на вячэру, бо казалася, адной неяк няёмка есьці. Калі яна мела грошы, мы хадзілі ў кіно ці ў Віцебскі цырк, а калі я атрымаў грошы за бутафорыю ў яўрэйскім тэатры, разам хадзілі ў рэстаран, дзе амаль нікога не было, а за вялікія грошы давалі катлетку ды трохі бульбы.

Ужо ў 1932 г. у канцы майго навучання ў Віцебск прыехаў БДТ-3. Гэта быў трэці па ліку з тэатраў у Беларусі, ён стварыўся з складу вандроўнага тэатра Галубка і меў ужо сталую базу ў Гомелі, у гарадзкім цырку. Радасьці Люсі не было канца ды, сказаць па праўдзе, і маёй таксама. У летнія канікулы мы зь Люсяй заўсёды былі разам і я, вядома, бачыў, як сьціпла і ў якой цеснаце жыў мнагалюдная сям'я Галубкоў. Я ўжо бываў у іх кватэры на Праводнай вуліцы ў драўляным прыватным доме, дзе яшчэ жылі сям'я пазта Алеся Дудара-Дайлідовіча ды нейкая сям'я з чатырох чалавек.

Мяне тады здзіўляла, як такому чалавеку, як Галубок, далі самае пачэснае званьне народнага артыста, а кватэры не далі. Але Галубок для сябе нічога і не

прасіў, а калі зьвяртаўся да Чарвякова, дык толькі за дапамогай тэатру, бо гэта было яго галоўным клопам. І яму было ня сорамна прасіць, каб далі троху большыя аклады артыстам ці датацыю тэатру, які амаль ніякага даходу ад продажы білетаў ня меў.

Вось неяк летам я сабраўся з духам, каб сказаць Галубку тое, што павінен быў сказаць даўно, але ўсё не адважваўся, як казалі раней, прасіць рукі ягонай дачкі Люсі. Памятаю, сядзім мы зь Люсяй на кухні, дзе бацька канчае сьнедаць, і я пачынаю здаля, бо ня ведаю, як гэта робіцца ў сучасных умовах, казаць: «Мы зь Люсяй рашылі ісьці ў ЗАГС». Галубок пытаецца: «А як вы будзеце жыць?» Відаць, мае на ўвазе грошы.

Люся адказвае: «А Жэня добра малюе», — і глядзіць на бацьку. У таго, па вачах бачу, нейкія іскры з добрай ухмылкаю забегалі, маўляў: бачу-бачу, але ці пражывеце вы з гэтых малюнкаў? Ці ведаеце вы, што такое сямейнае жыцьцё?

Галубок ўстаў і кажа: «Што-ж, я ня супраць, даўно бачу, што вы адзін без аднаго дня пражыць ня можаце. Хай будзе па вашаму». Ні табе пацалункаў з боку дачкі, ні табе падзякі з боку жаніха, ні нейкага благаславеньня з боку бацькі. Аніякага вясельля не было назначана. Не памятаю, дзе была маці Люсі пры гэтым, толькі яна была давольная выбарам сваёй сярэдняй дачкі. Праўда, нас турбавала, што скажа адносна жаніха бабуня, у якой Люся была на першым месцы. Таму мы мусілі паехаць на агледзіны.

Усе, хто ведаў маці Уладзіслава Галубка, лічылі яе мудраю бабуняй. Сапраўды, столькі дзяцей ўзгадаваць адной, што цяжка ўявіць. Ніхто з унукаў ня бачыў дзядуню, бо зарана ён пакінуў жыцьцё. Таксама і бацьку дзядзі Сярожу не бачылі. Тут

вінаваты лёс, зарана памёр ад сухотаў.

Бабуня жыла разам з малодшым сынам, які быў машыністам на Заходняй чыгунцы. Жылі ў прыватнай хаце, ад якой на дзесяць крокаў была баня, прыстасаваная для жыцця. Тут бабуня прымала гасьцей са знаёмых, што прыходзілі да яе за парадаю, або каб яна на картах ўбачыла тое, што чакае наперадзі. Яна ведала шмат такіх траваў, што вылечваюць усе хваробы, якія схаваны ад чалавечых вачэй. А тое, што яна магла загаварваць рожу ды навучыла гэтаму свайго старэйшага сына Ўладзіслава, гэта такая праўда, якая не адзін раз сьведчылася на самой справе.

Галубок вылячыў ад рожы даволі многа людзей, але пасля наданьня яму пачэснага званьня мусіў адмовіцца ад такой добрай справы, каб не пашкодзіць свайму аўтарытэту.

Я цікавіўся ў Люсі, як бацька рабіў такую справу, у чым заключаецца ўсё чарадзейства ці варажба. Аказалася, што ўсё было вельмі проста. Ён браў сьцізорік і заточваў драўляную трэсачку, макаў яе ў чарнілы, якімі пісаў свае п'есы, абводзіў рыскаю ўсю пляму рожы і па крузе яе пісаў нейкія лічбы. Праходзіць нейкі час, рожа сыходзіць, застаецца толькі ружовая плямка, і былы хворы прыходзіць да бацькі са словамі падзякі, бо ніякіх грошаў ён ня браў.

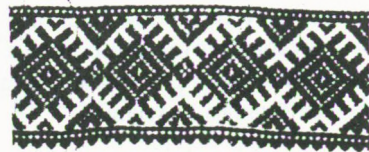
Для мяне і сёння застаецца незразумелым усё гэтае, і толькі прыходзіцца шкадаваць, што Галубок не навучыў лячыць рожу такім, нікому невядомым спосабам, сваю дачку, маю жонку Люсю.

Вось мы з Люсяй сядзім у бабуні, у яе хаце, на сталае нейкая зеляніна, але я нічога не бачу, акрамя чорных вачэй бабуні. Яна патроху пытаецца, чым займаецца маці. Я адказваю, што яна хірургічная сястра,

працуе ў бальніцы, што на Ленінскай вуліцы. Далей бабуня ставіць тры чаркі і налівае звычайную гарэлку. Усе выпілі разам, але мяне аж перадзёрнула, і я адразу зьбялеў (аб гэтым казалася мне потым Люся). Што было казаць, мне хапіла адной чаркі. Я сядзеў нерухома, пакуль бабуня не паставіла свае выдатныя бліны зь сьмятанай. На гэтым скончылася нашае першае знаёмства. Пасля агледзінаў маёй пэрсоны на чарзе апынуўся Аскар Плісан, жаніх старэйшай дачкі Галубка Багуславы. Плісан прайграў агледзіны, бо ён сёбраў чарку за чаркай, нават не маргнуўшы вачыма. Выручыла Акарда, як бабуня вымаўляла ягонае імя, толькі тое, што ён быў доктар, ды яшчэ хірург, няхай сабе і яўрэйскай нацыянальнасьці.

Прайшло некалькі месяцаў пасля агледзінаў, і вось у лютым 1933 г., каля 9 гадзін раніцы прыйшлі мы з Люсяй на пляц Волі, дзе быў ЗАГС. Было яшчэ цёмна, бо зіма. У ЗАГСе чамусьці выключылі сьвятло, гарэлі свечы, ніякіх сьведкаў, ніякай урачыстасьці. Недзе мы прылажылі рукі, расьпісаліся, а праз тыдзень забралі пасьведчаньне, што мы жанатыя людзі. Маці Люсі выдала нам 5 рублёў золатам. З гэтай манетай пайшлі мы ў Таргсін і купілі сабе шпалераў на адзін пакойчык, лямпавы прымус ды мне корту на блузу-талстоўку, якую пашыла Люся на швейнай машынце, што была як падарунак бабуні на нашае вясельле. Вось і ўсе справы, што ў жыцьці чалавека запамінаюцца на ўсё жыцьцё.

(Працяг у наступным нумары)

Аўтабіяграфія Канстантына Барысавіча Езавітава

Напісаная для перакладу ў нямецкую мову

29. X. 1943.
Рыга.

Паважаны сябры!

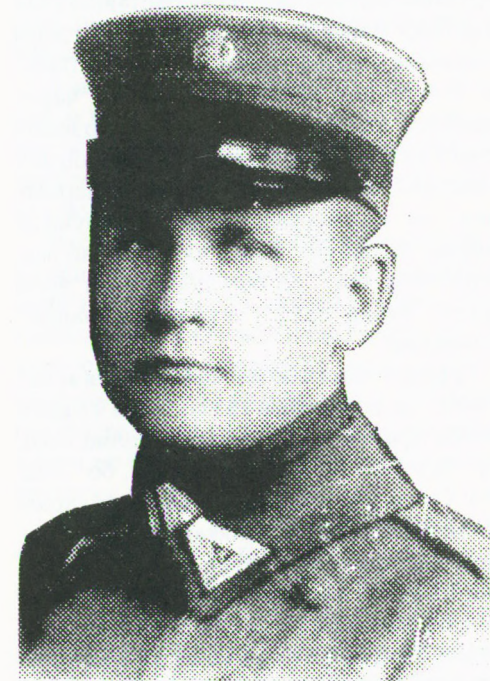
Перадаў мне сп. Радзюк і сп. Сядура, што Вы жадалі-б мець матар'ялы з маёй біяграфіі. Нажаль, я дужа заняты і ня маю часу напісаць Вам, дзе што ў беларускай мове, дык пасылаю ўжо гатовую аўтабіяграфію, што даваў у расейскай і нямецкай мовах у нямецкія ўстановы. Яна падрабязна асьвятляе год за годам факты майго жыцця, хаця-ж і няпоўна, але няма ў ёй таго, што я лічу самым галоўным, маіх поглядаў на беларускую справу і маіх летуценняў аб нашай будучыне. Вам зразумела прычына. Дык карыстайце гэты матар'ял, калі ласка, на-Ваш погляд, Моцна цісну руку.

К.Езавітаў.

Паважаная Рэдакцыя
«Беларускай газеты».

Дужа прашу выбачыць, што надсылаю тое, што знайшоў пад рукамі, што ўжо было гатовым у нямецкай і расейскай мовах. Беларускія ўстановы маёй біяграфіяй пакуль што не цікавіліся, а для немцаў трэба было даваць, або ў расейскай або ў нямецкай мовах!

К.Езавітаў.

Канстанцін Езавітаў

Аўтабіяграфія Канстантына Езавітава была знойдзеная ў дакумэнтах архіва КДБ і перададзена ў рэдакцыю часопіса «Поліцак» доктарам гістарычных навук Уладзімірам Міхнюком і доктарам гістарычнага навук Якавам Паўлавым

29. X. 1943
Рыга

Паважаны сябры!

Перадаў мне сп. Радзюк і сп. Сядура, што Вы жадалі-б мець матар'ялы з маёй біяграфіі. Нажаль, я дужа заняты і ня маю часу напісаць Вам гэтую ў беларускай мове, дык пасылаю ўжо гатовую аўтабіяграфію, што даваў у расейскай і нямецкай мовах у нямецкія ўстановы. Яна падрабязна асьвятляе год за годам факты майго жыцця, хаця-ж і няпоўна, але няма ў ёй таго, што я лічу самым галоўным, маіх поглядаў на беларускую справу і маіх летуценняў аб нашай будучыне. Вам зразумела прычына. Дык карыстайце гэты матар'ял, калі ласка, на-Ваш погляд, Моцна цісну руку.

К.Езавітаў.

Ліста прішлі

К.Езавітаў

Ліст К.Езавітава, які быў далучаны да ягонай аўтабіяграфіі

Нарадзіўся 5-га лістапада 1883 г. (па старому стылю) ў Дзьвінскай крэпасці, дзе стаяў тады 100 пяхотны Астроўскі полк, у якім служыў мой бацька. Дзіцячыя і школьныя гады пражыў у горадзе і крэпасці Дзьвінск, кожнае лета пераязджаў, як і ўсе сем'і вайскоўцаў, у лягеры пад Дзьвінскім. Толькі тры разы, у летнія месяцы, пашчасьціла мне трапіць на Полаччыну, адкуль паходзяць мае бацькі. Гэтыя паездкі пазнаёмілі мяне з бытам беларускіх вёсак Петра-Паўлаўскай воласьці, мацней злучылі з родным народам і мелі моцны ўплыў на мой нацыянальны настрой у далейшым жыцці й дзейнасьці.

Грамадзкімі настроймі я захапіўся вельмі рана: ужо ў Дзьвінскім 6-клясным гарадзкім вучылішчы прыняў я ўдзел у вучнёўскіх гуртках і ў выдавецтве рукапісных часопісаў: «ПУГА» на беларускай мове і «БІЧ» на расейскай.

Многа чытаў у час вучобы, асабліва захапляўся апісаньнямі падарожжаў і гістарычнымі аповесцямі і раманамі.

Па заканчэньні вучылішча бацька вырашыў накіраваць мяне па свайму шляху і зрабіць афіцэрам, але я, захоплены ідэяй нарадавольцаў «хождением в народ» лічыў, што самай пачэснай працай зьяўляецца праца настаўніка. З гэтай мэтай я стаў рыхтавацца да адпаведных экзаменаў. Прачытаныя кнігі, а таксама ідэі, якія насіліся ў паветры і галовах моладзі яшчэ больш умацавалі мяне ў сваім рашэньні. А так як я любіў маляваць і зьбіраў рэпрадукцыі карцінаў, то, пэўна, сутыкнуўся з цудоўнымі працамі акадэміка Багдановіча-Бельскага «Вусны лік», «На парозе школы», «У хворага настаўніка» і інш. Яны зрабілі на мяне моцнае ўражаньне. Я пасварыўся з разлаваным бацькам, восеньню 1910 г.

здаў экзамены на тытул настаўніка пачатковай школы і катэгарычна адмовіўся паехаць ў Віленскае вайсковае вучылішча, куды накіроўваў мяне бацька.

З 1-га сакавіка 1911 г. я прыступіў да працы настаўніка, спачатку ў Дзьвінску, як практыкант, а з 1 верасьня таго-ж году ў Ліксненскай школе Дзьвінскага ўезду сярод зьмешанага беларуска-латгальскага насельніцтва, якое знаходзілася пад моцным уплывам польскага памешчыка Плятэр-Зіберга і палякуючых ксяндзоў. Гэта дало новы штуршок і новы кірунак маім нацыянальна беларускім настройам. У Ліксненскай школе я многа чытаў і займаўся музыкай, так як ў школе было фартэп'яна, скрыпка і іншыя інструмэнты.

Два гады працы ў народнай школе ўпэўнілі мяне, што я стаю на правільнай дарозе. У вёсцы я прачытаў многа пэдагагічных і грамадзка-палітычных кніг і з прыемнасьцю, заязджаючы ў Дзьвінск упэўніваўся, што мае сябры ў гарадзкой мітусьні дарма губляюць час і моцна адстаюць у сваім духоўным росьце. Мне прыходзілася расказваць ім аб прачытаным і заахвочваць іх чытаць больш.

Жадаючы падняць сваю кваліфікацыю і назапасіць новыя веды, я ў 1913 годзе паступіў у Віцебскі настаўніцкі інстытут, дзе атрымаў стыпэндую, так як вытрымаў спецыяльныя конкурсныя іспыты адным з першых.

У інстытуце я ня толькі вучыўся, але і прысьвячаў шмат часу грамадзкай працы: арганізаваў касу ўзаемадапамогі слухачоў інстытута, прымаў актыўны ўдзел у інстытуцкім літаратурным гуртку і ў арганізацыі інстытуцкіх вечароў, на якія мы запрашалі беларускага пісьменьніка Віцебшчыны Аляксандра Пшчолку, які выступаў з сваімі творами, а мы самі выступа-

лі зь беларускімі харавымі песьнямі. Адначасна я слухаў лекцыі на Віцебскім аддзяленьні Маскоўскага археолягічнага інстытута, які зьмяшчаўся ў будынку нашага настаўніцкага інстытута і працаваў вечарамі. У наш літаратурны гурток уваходзілі лепшыя сілы інстытута, і далей яны адгравалі вялікую ролю ў беларускай нацыянальнай працы.

У 1915 годзе восеньню мне дазволілі да тэрмінова здаць экзамены ў спецыяльнай камісіі за курс інстытута. Я экзаменаваўся два месяцы (сьнежань, студзень) і 23 студзеня закончыў іспыты, атрымаў атэстат і выехаў у Петраград, дзе з 1 лютага быў залічаны юнкерам ў Паўлаўскае вайсковае вучылішча.

Тут трэба шчыра прызнацца, што я таму так сьпяшыў з заканчэньнем інстытута і паступленьнем у вайсковае вучылішча, што лічыў гэта пытаньне гонару: бацька быў на фронце, а тры маіх малодшых браты вучыліся у полацкім кадэцкім корпусе. Таму я не хацеў, каб яны падумалі, што я хачу ўхіліцца ад удзелу ў вайне. Акрамя таго, я памятаў, што ў спрэчцы з бацькам аб выбары прафэсыі, я яму сказаў, што ў мірны час не хачу быць афіцэрам, а ў час вайны — пайду добраахвотнікам. Каб выканаць гэтае абяцаньне, я ўжо ў першыя дні вайны падаў прашэньне аб дазvole мне пайсці добраахвотнікам, але інстытуцкае кіраўніцтва асьведчыла, што мне, як стыпэндэнт, не дазваляе гэтае зрабіць. Тады я адмовіўся ад далейшага атрымання стыпэндыі. Начальства адказала, што гэтага мала, што я, каб быць вольным ад абавязковай настаўніцкай службы за стыпэндую, абавязаны вярнуць усю атрыманую суму. Я звярнуўся да бацькі, але бацька адказаў, што ён вельмі рады, што я ў інстытуце, і што дастаткова для Бацькаўшчыны тых

двух раненьняў і моцнай кантузіі, якую атрымаў ён. На мяне ён ускладае клопаты абсям'і, так як зноў вяртаецца на фронт і не ўпэўнены, што ў чацьверты раз усе абяздзецца шчасьліва. Прыпушчаю, што мой бацька напісаў нешта падобнае інстытуцкаму кіраўніцтву, просячы прытрымаць гарачага юнака за крысу. Аднак я быў упартым сынам, таму я, праз галаву свайго кіраўніцтва, звярнуўся да вышэйшых інстанцыяў з абгрунтаваным прашэньнем і з кампраміснай прапановай: экзаменаваць мяне да тэрмінова, абязуючыся здаць усе экзамены. Адначасна з паданьнем гэтага прашэньня, я адкінуў усе ў бок і засеў за кнігі. Мой прыклад захапіў яшчэ некалькі маіх таварышаў з нашага літаратурнага гуртка, а таму разам з мною экзаменаваўся 14 чалавек.

У Паўлаўскім вайсковым вучылішчы я скончыў паскораны выпуск, які працягваўся з 1 лютага да 1 чэрвеня 1916 году. Тут высвятлілася, што ва мне не дарэмна грае вайсковая кроў майго шанюнага бацькі і што 17 гадоў жыцця ў вайсковым асяродзьдзі далі мне цэлы шэраг навываў, якіх я і не падазраваў, так як лічыў, што кожны павінен гэта ведаць. Вынікам было тое, што я зрабіў хуткую вайсковую кар'єру ў вучылішчы, дзе кожны месяц мяне падвышалі ў наступны чын: у малодшага портупей-юнкера, у старшага портупей-юнкера, вфельдфебеля, нарэшце, у прапаршчыка. Але самым нечаканым для мяне было тое, што пры сканчэньні вучылішча мяне зь яго ня выпусьцілі, а спецыяльным загадам Петраградзкай вайскавай акругі накіравалі ў чыне малодшага афіцэра ў вучылішча, дапамагаць курсавым афіцэрам-вахавцелям.

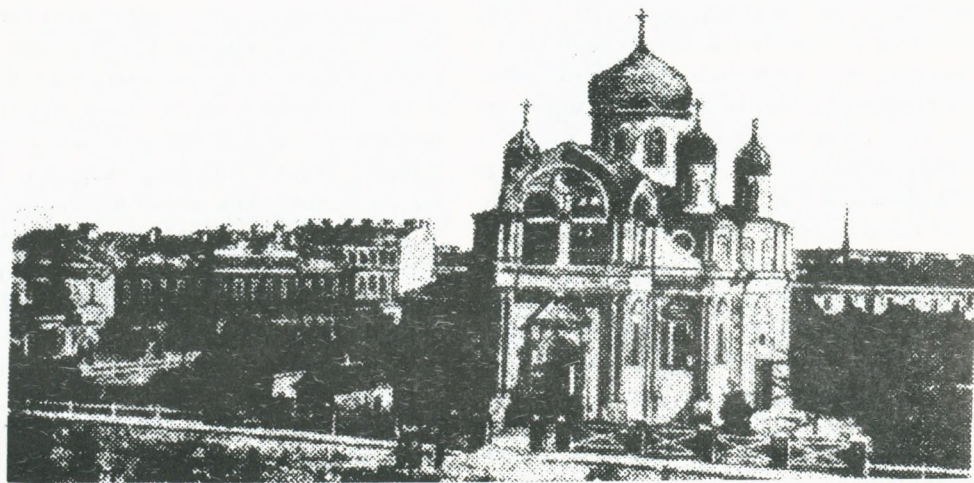
Толькі праз год пасля таго, як я падаў асобы рапарт, мяне вызвалілі з Паўлаўскага

вучылішча, і я выехаў на фронт у 151-пяхотны Пяцігорскі полк, які я выбраў таму, што ён стаяў на фронце пад маім горадам Дзвінскім, а таксама таму, што гэты полк у мірны час стаяў у Картуз—Бяроза і ў сваім складзе меў багата беларусаў. У гэтым палку мая вайсковая кар’ера таксама хутка працягвалася. Я пачаў з малодшага афіцэра, бо прыехаў сюды ў чыне падпарудчыка, потым быў камандзірам роты, затым часова камандаваў батальёнам, атрымаў чын парудчыка, быў прадстаўлены ў штабс-капітан і да чарговых узнагародаў. Затым быў ад’ютантам палку й арганізатарам пры палку батальёна сьмерці.

У кастрычніку 1917 году салдаты і афіцеры беларусы выбралі мяне дэлегатам на з’езд воінаў-беларусаў савецкай арміі, які адбыўся у Віцебску. З’езд выбраў мяне ў свой прэзідыум, затым у Камітэт вайскоўцаў-беларусаў Паўночнага фронту і,

нарэшце, накіраваў у Цэнтральную Беларускаю Вайсковую Раду ў Менск.

У Беларускай Вайскавай Цэнтральнай Радзе мяне назначылі ў дапамогу да Кандратовіча, генерала ад інфантэрыі, і палкоўніка Камароўскага, якім быў даручаны аддзел арганізацыі беларускіх войскаў. У далейшым мяне выбралі сябрам старшыні Вайскавай Рады. Праца была адказаная і вельмі небяспечная, так як ў Менску знаходзіўся штаб Заходняга фронту і большавіцкі Камітэт Заходняй вобласці на чале з вядомым ворагам беларусаў Мяньніковым. На Беларускай Вайскавай Радзе ляжала адказнасць аховы ўсіх беларускіх арганізацый, у асаблівасці Вялікай Беларускай Рады і Ўсебеларускага Кангрэсу, які сабраўся ў Менску 5 сьнежня 1917 г., выконваў ролю Беларускага Ўстаноўчага Сходу і абвешчаны стварэнне Беларускай Рэспублікі (у ноч з 17 на 18 студзеня 1917 г. па ст. ст., г. зн. у ноч з 30 на 31 сьнежня па новаму стылю).

Дзвінск

Узаемаадносіны сілаў мяняліся ледзь ня кожны дзень, але большавікі былі мацнейшыя, так як у іх за спіною былі рэзервы ўсей Расеі, запасы зброі, распагандаваныя маракі і рабочыя. Мне і ўсім іншым адказным беларускім дзеячам таго часу прыходзілася працаваць вельмі шмат. Я супрацоўнічаў у беларускай прэсе («Беларуская Рада», «Беларуская Зямля», «Варта»), прымаючы удзел у культурна-асветніцкіх беларускіх арганізацыях («Беларуская хата», «Бацькаўшчына»). Вельмі шмат працаваў у сваім вайскова-арганізацыйным аддзеле Беларускай Вайскавай Рады, дзе прыходзілася змагацца ня толькі з нападамі на новаарганізуемыя беларускія часткі з боку большавікоў, але і з цяжкасцямі і нерашучасцю кіраўніцтва гэтага аддзелу, генерала ад інфантэрыі Кандратовіча і палкоўніка Камароўскага, якіх пасля прыйшлося вызваліць ад кіраўніцтва аддзелу і ўзяць працу ў ім на сябе.

У студзені 1918 г. у часе нечаканага начнога налёту атрада чэкістаў на штаб Беларускай Вайскавай Рады, я, разам з В.Захаркам, П.Я.Мамонькам, быў захоплены большавікамі ў палон і змешчаны пад моцную варту на вайскавай гауптвахце, дзе прасядзеў некалькі тыдняў. 19 лютага, скарыстаўшы тое, што ў складзе новай аховы апынулася некалькі беларусаў, шасьцёра вязняў уцяклі разам са мною з гауптвахты і паднялі на ногі ўсіх беларусаў-вайскоўцаў у Менску.

У той самы дзень мы, беларусы, узялі ўладу ў горадзе ў свае рукі, і я быў прызначаны камэндантам горада. Аб гэтых падзеях падрабязней напісана ў маім артыкуле «Вызваленне Менска» ў часопісе «Варта», за кастрычнік 1913 г. Пасля стварэння першага беларускага ўраду, я увайшоў у ягоны склад у якасці асоба-

ўпаўнаважанага ў вайсковых справах. Адначасна беларускі ўрад выдаў спецыяльную пастанову, у якой адзначаліся мае заслугі і надаваўся мне чын палкоўніка. Гэта было зроблена з ініцыятывы і прапановы сакратара Ўсебеларускага Кангрэсу Томаша Грыба.

1918 год я правёў у Менску. Пасля таго як у Менск увайшла нямецкая акупацыйная армія, фарміраванне беларускіх войскаў было спыненае распаўсюджаннем нямецкага камандавання, я вярнуўся да сваёй пэдагагічнай дзейнасці. Маімі намаганнямі былі арганізаваны першыя беларускія настаўніцкія курсы ў Менску, на якіх я быў інспектарам. Адначасова я шмат працаваў у беларускім культурна-асветніцкім таварыстве «Бацькаўшчына», арганізатарам і старшынёю якога быў. Прымаў удзел таксама ў працы Беларускага тэатра, у якасці другога ўрадавага дырэктара. Працягваў супрацоўніцтва ў беларускай прэсе.

6 сьнежня 1918 г. я вымушаны быў пакінуць Менск, так як немцы перадалі яго большавікам, а самі адступілі. Зь Менску я пераехаў у Вільню, дзе з’явіўся ў веданне Віленскай Беларускай Рады, якая са згоды з Літоўскай Тарыбай, накіравала мяне ў Беласток начальнікам (камісарам) гораду. Месяца праз два мне было даручана прыняць Плянтава-Шчучынскі павет ад камісара Іваноўскага. Яшчэ праз месяца два мяне назначылі камандзірам І Гордзенскага Беларускага пехотнага палку.

У Горадні я ня толькі кіраваў палком, але і замяшчаў міністра Беларускіх спраў Я.Варонку, у часе ягоных частых выездаў у Коўна і на правінцыю. Таксама кіраваў арганізаваным мною тут беларускім культурна-асветніцкім таварыствам «Бацькаўшчына» і выдаваў беларускую газету

«Бацькаўшчына». Неаднаразова мяне выклікалі ў Коўна, затым на цэлы месяц камандзіравалі ў Варшаву ў складзе спецыяльнай місіі для перамоваў з польскім урадам (г.р. Шаўліх, Даўмантыс, як дыпламаты, ды тры палкоўнікі: француз-колонэль Рэбуль, літовец-палкоўнік Велікас і беларус-палкоўнік Езавітаў).

Надзвычайная вялікая грамадзкая нагрузка для камандзіра палка і частыя камандзіроўкі не давалі мне мажлівасці заняцца справамі палка ў належнай меры, каб правесці ў ім нацыянальнае выхаванне жаўнераў і афіцэраў і ўзмацніць яго, як вайсковую сілу. Між іншым, літоўцы зусім не жадалі вайсковага ўмацавання беларускіх часцей, так як баяліся гэтага. Пасля непаспяховых перамоваў місія вярнулася ў Коўна, прывезла з сабой з Варшавы генерала Жукаўскаса і жонку д-ра Шаўліса. А ў адну з начэй, пасля ад'езду нашай місіі з Варшавы, палякі напалі на беларускі полк у Горадні і ў маю адсутнасць абязброілі яго.

Лета 1919 г. я правёў у Коўне, дзе быў прызначаны да Міністэрства Беларускіх справаў у якасці начальніка канцэлярыі. Гэты час я выкарыстоўваў для друкавання сваёй кнігі «Беларусы і палякі», у якой даказваў, што беларусам з палякамі не па дарозе, і ілюстраваў гэта сабранымі мною дакумэнтамі аб польскіх гвалтах у Захадняй Беларусі. Кніга мела вялікі поспех у расейскім і беларускім асяроддзі і была цалком надрукавана ў амэрыканскіх беларуска-расейскіх газетах. Тут-жа ў Коўна, па прыкладу Менска і Горадні, арганізавалі беларускае таварыства «Бацькаўшчына». У Коўна я пачаў новую кнігу «Беларусь ад Керанскага да Пілсудскага».

У кастрычніку 1919 г. я выйшаў у ад-

стаўку з Літоўскай арміі, матывуючы свой уход тым, што Літоўская старана ня выканала таго дагавору, што быў падпісаны паміж Віленскай Беларускай Радай і Літоўскай Тарыбай. Я прыняў прапанову Беларускага ўраду, які накіраваў мяне на чале Беларускай ваенна-дыпламатычнай місіі ў Эстонію і Латвію.

Канец 1919 г., увесь 1920 г. пачатак 1921 г. я правёў у раз'ездах паміж Рыгай, Дэрптом, Рэвелям і Гельсінгфорсам, заняты службовымі справамі й арганізацыяй асоба атраду Беларускай Народнай Рэспублікі, які меў свой участак фронту паміж Ізборскам і Марыенбургам. Адначасна арганізаваў у Рызе беларускае прэс-бюро, культурнае таварыства «Бацькаўшчына» і клуб пры ім, а таксама быў ініцыятарам выдання ў Рызе беларускага ілюстраванага часопіса «На чужыне». З Рыгі меў цесную сувязь з амэрыканскімі беларусамі, аснашчаў іх беларускай літаратурай і інструктаваў іх працу.

Калі Эстонія, а потым і Латвія падпісалі мірны дагавор з бальшавікамі й абавязаліся не дапускаць на сваёй тэрыторыі варожых бальшавікам прадстаўнікоў і фарміраванняў, асобы беларускі атрад вымушаны быў перайсці ў Польшчу, а Беларуска-вайскова-дыпламатычная місія зачынілася. Я, як уражэнец горада Дзвінск, прыняў латвійскае грамадзянства і заняўся арганізацыяй беларускай нацыянальнай меншасці ў Латвіі.

На гэтай апошняй працы я з 1921 г і знаходжуся: у Рызе, Дзвінску, Люціне і зноў у Рызе. За 21 год працы меў поспехі і няўдачы, узылёт і падзеньні, але адным ганаруся—нікуды не адыходзіў ад беларускай народнай справы, ні пры якіх абставінах. Пры ўрадзе Ульманіса, які ма-
рыў асыміляваць беларусаў, я 4 разы быў

арыштаваны за цвёрдую абарону беларускіх інтарэсаў (у 1924-1925 г. у 1930 г. у 1934 г. і ў 1935 гг.). Пры бальшавіках, нягледзячы на тое, што ў 1933 г. у Менску выйшла цэлая кніга, накіраваная супраць мяне асабіста («Беларускі нацыяналізм у Латвіі», др. Ян Доўгі, 1933, Акадэмія Навук БССР), я усё-такі не спужаўся і заняўся адраджэннем у Рызе і ў Латгаліі закрытых Ульманісам беларускіх школ, заклікаў шматлікімі лістамі і вуснымі перакананнямі нашых настаўнікаў не адыходзіць ад патрабаванняў нацыянальнай школы. Бальшавікі мяне ня чапалі. Мажліва таму, што частыя арышты латышамі стварылі мне некаторы арэол палітычнага пакутніка «латышкага кулацкага ўраду».

За 21 год працы ў Латвіі быў я на розных пасадах: арганізаваў і кіраваў беларускімі летнімі і гадавымі настаўніцкімі курсамі ў 1921 г., працаваў інспэктарам беларускіх школаў у 1922-1923 гг., садзейнічаў арганізацыі і належнай пастаноўцы працы ў створаных намі 50 беларускіх асноўных школаў і 2 гімназіяў, на 2-х гадовых настаўніцкіх курсах і ў сельскагаспадарчай школе. Будучы дырэктарам Люцінскай беларускай гімназіі ў 1922-1924 гг. паклаў пачатак руху беларускай моладзі у Латвіі, якое вылілася ня толькі ў спартыўныя захапленні, але і ў літаратурную працу і збіранне фальклёрна-этнаграфічных матэрыялаў, у выніку чаго з'явіўся вучнёўскі часопіс «Ластаўка» і збор запісаў беларускай народнай творчасці, арганізацыя беларускіх скаўтаў і гайд

«Беларускае Таварыства», Беларускае выдавецтва, Беларускі Нацыянальны Камітэт у Латвіі, а таксама прымаў удзел у арганізацыі і працы іншых таварыстваў.

Ва ўсіх арганізаваных мною таварыствах працаваў ва ўправах, выконваў абавязкі: старшыні або яго заступніка, або сакратара, а часам і скарбніка.

Зараз з'яўляюся старшынёю «Беларускага аб'яднання» і багата пішу, супрацоўнічую ў часопісах «Новы шлях», «Ostland» і ў газетах «Беларуская газета», «Раніца», «Новая дарога» і «Bielerusky Holas».

Акрамя таго, у сучасны час з'яўляюся дырэктарам вячэрняй беларускай школы для дарослых, працую па лініі грамадзкай у беларускім нацыянальным аб'яднанні, як старшыня, і падрыхтоўваю да друку працы: «Гарманізацыя беларускай песні», «Беларусы ў Амэрыцы», «Беларускі нацыянальна-адраджэнчы рух», «Беларускі паэт Сяргей Палуян», «Мікалай Якаўлевіч Нікіфароўскі» і інш.

Некаторыя часткі з гэтых працаў друкаваліся ў 1931-1941 гг. у бэрлінскай бібліятэцы «Раніца» пад псеўданімам М.Зінук. Бачу, што аўтабіяграфія мая напісана вельмі схэматычна і кратка, але, нажаль, ня маю часу для больш расшыранай і таму даю толькі сухія факты.

10 травня 1942 г.

Рыга, Межпарк, Инчукална Іела № 1, кв.1.

Дапаўненні-папраўкі зроблены 25.X.1943 г.

P.S.; Як для рэдакцыйных інтэрв'ю, дык лічу, што тутака ўсіх фактаў аж занадта даволі. Карыстайце — як уважаеце за лепшае. Моцна цісну руку. Дужа шкадую, што не меў часу сам перакласці для Вас у мову беларускую. Але-ж гэта — толькі сыры матар'ял.

К.Езавітаў.

Купала ў Вільні

Часлаў Найдзюк

Язэп Найдзюк. 1966 г.

Бываюць ў жыцці непрадбачаныя сустрэчы. Не думаў ніколі я, што змагу пабачыць нашага песняра Янку Купалу. Сталася гэтае больш за 50 гадоў назад, калі Купала ў травені 1941 г. наведваў Вільню. У Беларускай музэі імя Івана Луцкевіча, віленскіх беларусаў ладзілі прыняццё паэту і зарганізавалі выстаўку, прысьвечаную жыццю і творчасці яго ў Вільні. Даступіцца да Янкі Купалы падчас прыняцця было вельмі цяжка, бо з ім прыехаў Цімафей Гарбуноў, галоўны рэдактар газеты «Звязда» і сакратар ЦК КПБ, які прывёз з сабой вялікую колькасць ахоўнікаў. Назаўтра прыняццё ладзіла Акадэмія навук Літоўскай ССР і ўваход туды быў па запытах.

Раніцою, 17 травеня пранеслася вестка, што Янка Купала прыедзе ў Базыльянскія мury, бо хоча спаткацца з абсалвэнтамі і вучнямі Віленскае Беларускае гімназіі. Купала прыехаў не адзін. Мы здагадаліся,

чаму і што гэта былі за асобы. Таму я ўжо з тытулам магістра права неяк не адважыўся падыйсці да народнага песняра, не зычыў ствараць прыкрасьцей дарагому госьцю і сабе. Брат мой Язэп, аказаўся сямейным і рызыкаўным. Да гэтага Я.Купала пацікавіўся Беларускай друкарняй імя Ф. Скарыны, якая паўстала ў 1926 годзе.

Язэп працаваў у друкарні, выдаваў часопіс «Шляхам моладзі». Ён паўстрымаўся пайнфармаваць Купалу, што летувіскія ўлады ўжо зачынілі друкарню. Купала-ж вельмі хацеў пагядзец яе. Мажліва, ён думаў адрадіць у памяці шчаслівыя моманты маладосці, якія праходзілі ў Вільні, сваю працу ў рэдакцыі «Нашай Нівы».

Язэп згадзіўся паказаць друкарню імя Ф.Скарыны і меў надзею, што, седзячы з Купалай поруч у аўце, зможа раскажаць, папрасіць заступніцтва, каб уратаваць друкарню. Сталася інакш. Я.Купалу пасадзілі ў адно аўта, а брата ў другое.

У травені 1973 году атрымаў я ліст ад Язэпа, у якім пісаў: «Суродзіч наш нядаўна быў у Менску і прывёз мне адтуль падарунак, эстэтычна зробленую пушачку для папяростаў, на ёй партрэцік Янкі Купалы. Успомніліся часы, калі сапраўды меў шчасце асабіста пазнаёміцца і пагутарыць з ім у часе ягонага адведання Вільні і ў дарозе, калі адвёзлі яго на Антокаль да ягонай «швагеркі».

Што гэта за «швагерка» ня ведаю, а брата баяўся дапытываць, бо адчувалася, з ягоных лістоў, савецкія ўлады і далей сочаць за ім. Думаў я спаткацца з братам і распытаць аб ягонай размове з паэтам, але 13 лютага 1984 г. Язэп памёр.

ЗГукі бацькаўчыны

Купалаўцы

Ванкарэм Нікіфаровіч

Купалаўцы. Такім крылатым словам называюць ў Менску тых, хто працуе ў беларускім дзяржаўным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы.

Без малога тры чвэрці стагодзьдзя ходзяць ужо гледачы ў гэты тэатр. Адкрыўшыся на хвалі беларускага нацыянальнага адраджэння ў 1920 годзе, ён у першыя свае некалькі гадоў імкнуўся распаचाць шырокую сцэнічную споведзь пра народ і яго гісторыю, пра спрадвечную барацьбу беларусаў за свабоду і сваю дзяржаўнасць, каб мець права «людзьмі звацца».

Галоўнае багацце тэатру, яго залаты фонд — гэта актёры. Высокі ўзровень актёрскага майстэрства — абавязковая ўмова працы на купалаўскай сцэне. А ўзровень гэты вызначаны творчасцю такіх выдатных майстроў — недалёкага мінулага і сучаснасьці, як Генадзь Аўсянікаў, Зінаіда Браварская, Глеб Глебаў, Лідзія Давідовіч, Уладзімір Дзядушка, Галіна Макарава, Павал Малчанаў, Барыс Платонаў, Лідзія Ржэцкая, Стэфанія Станюта, Уладзімір Уладзімірскі і многія іншыя, — усіх не пералічыш.

Тэатр прайшоў нялёгка, складаны творчы шлях. Пачынаючы з забароны «Тутэйшых» Я.Купалы, якія так і не убачылі сьвятло рампы ў 1926 годзе, калі рыхтаваліся да пастаноўкі, таталітарныя камуністычныя ўлады ўсё актыўней і бесцэрмоней умяшваюцца ў жыццё тэатра. Пачынаецца інтэнсыўная нівеліроўка тых, хто думаў самастойна, а то і непасрэднае іх фізычнае зьнішчэньне пад выглядам барацьбы з

фармалізмам, касмапалітызмам, нацыяналізмам і г.д. Да самых апошніх гадоў тэатр адчуваў жудасны прыгнёт ідэйна-эстэтычных рэглямэнтацыяў вельмі абмежаванай інтэлектуальна ўлады й афіцыйнай крытыкі, і тым ня меней у лепшых сваіх спектаклях тэатр уважліва прыглядаецца да простага беларуса, звычайнага чалавека, распавядае пра яго жыццё, яго пакуты і надзеі.

Сёньня мінчане і госьці сталіцы Рэспублікі Беларусь могуць убачыць «Страсьці па Аўдзею» («Крык на хутары») маладога беларускага драматурга Уладзіміра Бутрамеева — пранізліваю споведзь аб трагічным жыцці сялянства, карэньні якога высякаліся ў 30-я гады, споведзь, прасякнутую заклікам жыць па заповедзях Хрыста. Спэтакль гэты паставіў мастацкі кіраўнік тэатра Валерый Раеўскі, які некалькі гадоў вучыўся ў сусьветна вядомага рэжысёра Ю.П.Любімава. Могуць прыйсці на «Тутэйшых» Я.Купалы, фактычна пастаўленых упершыню пасля доўгіх дзесяцігодзьдзяў забароны маладым рэжысёрам Мікалаем Пінігіным. Могуць адсуеты пасьмяяцца на клясычных беларускіх вадэвілях «Міхалка» Далецкіх і «Мікітаў лапаць» М.Чарота, а таксама на камэды «Вежа» паводля аповесьці У.Някляева (рэжысёр Барыс Эрын), дзе раскажваецца, як Ютка з вёскі Каруны будзе вежу да неба, і як гэтым зацікавіліся ў Амэрыцы.

Рэжысёр Андрэй Андросік нядаўна ажыццявіў даволі арыгінальнае сцэнічнае прачытаньне славацкай драмы амэрыканца Тэнэсі Уільямса «Шклянны зьвярынец»

(«Блакітная ружа»). Вось ўжо некалькі гадоў карыстаецца поспехам «Памінальная малітва» Рыгора Горына па матывах аповесцяў Шолам-Алейхема. У рэпэртуары тэатра — «Гаральд і Мод» К.Хігінса і Ж.-К. Кар'ера са Стэфаніяй Станютай у галоўнай ролі, «Махнём у Швэйцарыю?» балгарына Хрысты Бойчава, «Смехлангусты» англічана Дж. Марэла, «Таполевая завея» расейскага сатырыка Міхаіла Задорнага, «Цынкавыя хлопчыкі» — спектакль-памфлет пра ганебную вайну ў Афганістане, прастаўлены В.Раеўскім па кнізе менскай пісьменьніцы Сьвятланы Алексіевіч. І два-тры разы на месяц абавязкова неўміручая «Паўлінка», спектакль-легенда, пастаўлены яшчэ ў 1944 г. у Томску, у гады вайны, калі тэатр быў у эвакуацыі.

Амаль тры тысячы спектакляў. Такога яшчэ не было ў гісторыі сусьветнага тэатра!

«Ня толькі нашаму народу, але і ўсясьветнай культуры...свой дар» — гэты вельмі важны завет Максіма Багдановіча вызначае сёньня мастацкія крытэрыі далейшага разьвіцьця тэатра імя Я. Купалы. В.Раеўскі ўпершыню на беларускай мове ставіць «Тры сястры» Чэхава, А.Андросік камедыю паводля «Пана дэ Пурсаньяка» Ж.Мальера, М.Панігін марыць пра сцэнічнае ўвасабленьне аднаго з твораў У.Караткевіча. А ў верасьні мы плянуем з нагоды 1000-гадовага юбелею беларускай хрысьціянскай царквы паказаць гістарычны спектакль па драме І.Чыгрынава «Звон не малітва», дзе галоўная гераіня — славутая княгіня Рагнеда, і дзе падзеі адбываюцца ў Заслаўі.

А.Дудараў «Вечар».
Ганна-Галіна Макарава, Мульцік-Віктар Тарасаў

Далей глядачоў чакае адкрыцьцё на купалаўскай сцэне найвыдатнейшага беларускага драматурга Ф.Аляхновіча — хутчэй за ўсё гэта будзе спектакль вадэвіль паводля яго «Пана міністра» і іншых пьес. І тым ня меней праблема новай нацыянальнай драматургіі сур'ёзна паўстае перад тэатрам, асабліва зараз, у гэты няпросты час.

Свае надзеі, тэатр, названы імем вялікага песьняра Беларусі, звязвае з адраджэньнем цудоўнай і самабытнай беларускай мовы, нацыянальнай гістарычнай памяці, культуры, духоўнасьці.

Ці ўдасца аднавіць згубленае? — пытаецца тэатр у сваіх апошніх спектаклях. Хацелася-б верыць.

Я.Купала. «Тутэйшыя». Начальнік караула — Уладзімір Кін-Камінскі, Гануля — Марыя Захарэвіч, Мікіта Зносак — Віктар Манаеў, Сьпічыні — Аляксандр Уладамірскі

Стварыць беларускі архіў

Ганна Сурмач

Гледзячы ў будучыню, мы ня можам забывацца пра мінулае. Бо карані нашага сучаснага і будучага жыцця прараслі з нашай гісторыі. А ў ёй тэма эміграцыі — адна з важнейшых і складанейшых. Нам, урэшце рэшт, неабходна сёння асэнсаваць у поўнай меры, што значылі эміграцыйныя працэсы для Беларусі, якія прычыны іх спарадзілі і да якіх вынікаў яны прывялі. І ня толькі ў дэмаграфічным сэнсе, але і ў палітычным, сацыяльным.

Мне ўяўляецца, што інтэнсіўная эміграцыя адна з важных прычын, якія прывялі да сённяшняга заняпаду нашага нацыянальнага жыцця.

Аўген Калубовіч у сваім артыкуле «Нашы папярэднікі», апублікаваным ў «Беларускім сьвеце», налічваў восем хваляў масавай эміграцыі зь Беларусі за паўтара стагодзьдзя, пачынаючы з канца 18 ст., калі беларускія землі ўвайшлі ў склад Расейскай імперыі. Першая зь іх пачалася пасля паўстаньня Т.Касьцюшкі, далей пасля вайны 1812 г. і паўстаньняў 1831 г., 1863 г., а таксама пасля 1917 г. і другой сусьветнай вайны. Зразумела, што такая эміграцыя не зьяўлялася праявай натуральных міграцыйных працэсаў у сьвеце, а набыла рысы нацыянальнай трагедыі. Толькі дзьве з гэтых васьмі хваляў — эканамічная эміграцыя ад бяззямельля і галечы (у канцы 19-пачатку 20 ст. з Захадняй Беларусі) — у некаторай ступені добраахвотныя. Усе астатнія — прымусовы выезд з радзімы з палітычных прычынаў.

Друкуючы выступленьне Г.Сурмач напярэдадні XX сустрэчы беларусаў Паўночнай Амэрыкі, спадзяёмся, што некаторыя думкі аўтаркі знойдуць водгук у прамовах на нарадзе форуму.

Выгнанцамі былі ў большасьці змагары за волю і незалежнасьць нашай зямлі. Лепшыя зь лепшых яе сыноў найбольш адкаваная і нацыянальна сьвядомая частка народу, тыя, хто не згарэў у агні паўстаньняў, войнаў, у сібірскіх турмах і мог яшчэ многае зрабіць дзеля Бацькаўшчыны. Але ў чужых землях давялося выяўляць свой розум і талент многім слаўным сынам Беларусі. Прыгадаем выхадца з пад Міра І. Дамейку, стаўшага нацыянальным героем Чылі, Валерыя Ўрублеўскага зь мястэчка Жалудок каля Ліды, генерала Парыскай камуны, Міколу Судзілоўскага, які ў час сваіх блуканьняў стаў старшынёй сэнату на Гавайях.

Найбольш шматлікай была эміграцыя пасля другой сусьветнай вайны. На ёй варта спыніцца асобна, бо гэта якраз і ёсьць тыя людзі й іх нашчадкі, якія складаюць сучасную беларускую сьведомую эміграцыю.

Палітычныя пасквілі нядаўніх часоў характэрывалі гэтую эміграцыю толькі з адмоўнага боку. Аднак тыя, хто вывучаў з дакумэнтаў гісторыю беларускага адраджэньня пачатку стагодзьдзя, падзеі ў Беларусі ў час першай і другой сусьветных войнаў, ужо даўно зразумелі, што сучасная беларуская эміграцыя — гэта ня нейкія адшчапенцы, а тыя беларускія адраджэнцы, якія працавалі дзеля беларускай справы й якія ў варунках другой сусьветнай вайны, у сытуацыі паміж молатам і накавальняй (паміж Сталіным і Гітлерам) імкнуліся выкарыстаць падзеі дзеля інтарэсаў свайго народу. У многіх беларускіх палітычных дзеячоў той пары ўзьнікла надзея пасля

адступленьня Чырвонай Арміі і ліквідацыі сталінскага рэжыму на адраджэньне незалежнай Беларусі. Уяўлялася, што нямецкія акупацыйныя ўлады будуць спрыяльна ставіцца да адраджэньня беларускасьці, як гэта было ў першую сусьветную вайну, калі адчыняліся беларускія школы, працавала Сьвіслацкая настаўніцкая сэмінарыя, дзе выкладаў прафэсар Абіхт. Многім тады яшчэ ня верылася, што цывілізаваная эўрапейская краіна, радзіма Гётэ, магла спарадзіць фашызм. Адной зь першых ахвяр гэтых ілюзіяў быў ксёндз Гадлеўскі.

Я думаю, што многае прасьвятлілася б для нас у вывучэньні гісторыі апошняй вайны, як прычыны новай эміграцыйнай хвалі, калі б, нарэшце, у нас былі выдадзены шматлікім тыражом вельмі грунтоўнае і абсалютна талерантнае дасьледаваньне беларускага гісторыка ў Польшчы Ю.Туронка «Беларусь пад нямецкай акупацыяй», ўспаміны эмігранта Я.Малецкага «Пад знакам Пагоні» й іншыя выданьні.

Пра тое, што беларуская эміграцыя другой сусьветай вайны ня можа мець толькі адмоўную характарыстыку, як гэта сьцьвярджалася нашай афіцыйнай навукай, сьведчыць і тая аб'ёмістая і шматгранная навуковая культурна-асьветніцкая праца, якую нашы суродзічы арганізавалі на чужыне. Імі падрыхтваны і выдадзеныя шматлікія кнігі, часопісы, навуковыя працы.

Сёння мы ўжо разумеем, сколькі страчана ад таго, што так доўга адмяжоўваліся мы ад сваіх землякоў, якія аказаліся на чужыне воляй лёсу. Каб гэта бяспамяцтва не прадаўжалася і надалей, мы сумесна павінны клапаціцца пра тое, каб ўсё, што зроблена беларусамі на эміграцыі ў галіне разьвіцця нацыянальнай гісторыі і культуры, было захавана дзеля будучыні. Ха-

целася б каб тут, на Бацькаўшчыне, дзяржаўныя бібліятэкі, архівы, музэі Беларусі мелі эміграцыйныя выданьні. Цікавіць нас таксама і дакумэнты, лісты, рукапісы беларускіх пісьменьнікаў і паэтаў, навукоўцаў, грамадзкіх дзеячоў, архівы беларускіх арганізацыяў замежжа.

Для вывучэньня гісторыі беларускай дыяспары вельмі неабходна гэтая крыніца-знаўчая база. Безь яе немагчыма забясьпечыць аб'ектыўнасьць дасьледаваньня.

Непакоіць нас і лёс эміграцыйнага архіва БНР. Там ёсьць цікавыя дакумэнты, якія патрэбны зараз для перагляду састарэлых гістарычных канцэпцыяў і напісаньня праўдзівай гісторыі народу.

Таму, як галоўная неабходнасьць, паўстае задача перадачы ў Беларусь хоць частку некаторых дакумэнтаў з гісторыі беларускай эміграцыі. І ня трэба баяцца, што мы ня зможам забясьпечыць іх захаваньне. Перавезены з Прагі архіў знакамітага спевака Міхася Забейды служыць цяпер людзям. Дарэчы, дзяржаўныя архівы, нягледзячы на ўсе першкоды, захавалі ў сваіх «спэцхранах» цікавейшыя дакумэнты і зараз адкрываюць іх для дасьледчыкаў.

Так што мы зможам захаваць архівы эміграцыі ў Беларусі, на агульнай Бацькаўшчыне беларусаў. Менавіта тут і трэба зьбіраць нашыя архівы і бібліятэкі. А як гэта зрабіць практычна, трэба дамаўляцца сумесна. Так што мы заклікаем нашых землякоў супрацоўнічаць дзеля ўзаемнай карысьці.

Кола жыцця Бацькаўшчыны

Ігар Бараноўскі, Юрась Сыцяпанаў, Анатоль Старадарожскі

Менск

Стараннямі клюбу «Спадчына» для ушаваньня памяці былых супрацоўнікаў Інбелкульта, якія працавалі ў будынку Інстытуту беларускай культуры па вул. Рэвалюцыйная 15, зроблена мэмарыяльная дошка. На ён напісана:

«Тут ў 1925-1928 гг. знаходзіўся Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт), папярэднік Беларускай Акадэміі навук.

У той час у ім працавалі

Мікола Азбукін, Аўген Барычэўскі, Мікола Байкоў, Мікола Блюдухо, Пётра Бузук, Максім Гарэцкі, Міхайла Грамыка, Зьміцер Даўгяла, Мітрафан Доўнар-Запольскі, Васіль Дружыц, Язэп Дыла, Зьміцер Жылуновіч (Цішка Гартны), Іван Замоцін, Віктар Зелязей, Мікола Каспяровіч, Яўхім Кіпель, Вацлаў Ластоўскі, Язэп Лёсік, Іван Луцэвіч (Янка Купала), Алесь Ляўданскі, Канстанцін Міцкевіч (Якуб Колас), Сыцяпан Некрашэвіч, Кастусь Палікарповіч, Міхаіл Пятуховіч, Самуіл Плаўнік (Зьмітрок Бядуля), Ісаак Сэрбаў, Аркадзь Смоліч, Алесь Цьвікевіч, Алесь Шлюбскі, Мікола Шчакаціхін, Браніслаў Эпімах-Шыпіла й іншыя вядомыя дзеячы беларускай навукі і культуры».

27 красавіка на дзень трох Віленскіх пакутнікаў адбыўся ўстаноўчы сход Беларускага праваслаўнага брацтва трох Віленскіх пакутнікаў пры Сьвята-Пятрапаўлаўскім саборы г. Менску.

На Устаноўчым сходзе брацтва прысутнічаў Уладыка Філарэт, мітрапаліт Мен-

скі і Слуцкі, Патрыяршы экзарх усяе Беларусі, які ў сваёй прывітальнай прамове адзначыў спрыяльны паварот у жыцці царквы, звязаны з шырокай дапамогай з боку вернікаў і міранаў, якая раней не была магчымай. Аб гэтым сьведчыць і даволі хуткі рост братчыкаў і прыхільнікаў, з 9 на пачатку году да 100, на момант устаноўчага сходу.

Сход разгледзіў праект статута, які будзе дапрацаваны ў адпаведнасьці з выказанымі заўвагамі і зацьвердзіў склад пашыранай рады, у якую ўвайшлі 9 сьвятароў: а.Сьргій, (Гардун), а.Віталі (Радамысльскі), а.Дзімітры (Башко), а. Ігар (Карасьцэлеў), а.Анатоль (Кавалеў) і інш., тры сэмінарысты Жыровіцаке сэмінарыі (Ю.Сакалоў, У.Шыдлоўскі, А.Кароль), дзеячы беларускай культуры і навукі (У.Конан, А.Клышка, Г.Каханоўскі). На прапанову галоўнага апекуна брацтва а.Георгія (Латушкі) аднагалосна абраны старшыня (М.Матрунчык) і заступнік старшыні брацтва (А.Аньціпенка).

Надзвычайны канцэрт адбыўся ў гасьцёўні Ўладзіслава Галубка 28 красавіка. Творчы вечар Галіны Смоляк, дыпляматкі Міжнароднага конкурсу опэрных сьпевакоў у Вене, быў прысьвечаны сьвяту Вялікадня. У гасьцёне гучала духоўная музыка, якая ва ўсе часы натхняла людзей на чыстыя, прыгожыя пачуцьці. Задушэўныя песьні і раманы на тэксты беларускіх паэтаў у выкананьні таленавітай сьпявачкі Галіны Смоляк яшчэ раз пацьвердзілі вядомую ісьціну: прыгажосьць выратуе сусьвет.

Віцебшчына

6-7 чэрвеня ў Полацку адбылася навукова-практычная канфэрэнцыя, прысьвечаная 180-годкам Полацкай езуіцкай Акадэміі.

У нарадзе канфэрэнцыі «Полацкая акадэмія і актуальныя праблемы нацыянальнае культуры» зь цікавымі дакладамі адмінуўшчыне і будучыне акадэміі і беларускай нацыі наогул выступілі: Алесь Жлутка «Полацкая акадэмія і лёс клясічнае адукацыі», Адам Мальдзіс «Літаратурнае жыццё ў Полацкай акадэміі», Уладзімір Конан «Канцэпцыя міфалёгіі ў творчасьці М.К.Сарбеўскага (паводля трактата «Багіязычнпкаў», Полацк, 1627)», Алесь Бялецкі «Роля рэлігіі ў нацыянальным адраджэньні» іншыя вядомыя беларускія дасьледчыкі.

У пачатку лета ў Віцебску прайшла канфэрэнцыя філёзафаў «Грамадзтва, дзяржава, права». За круглым сталом разглядаліся праблемы грамадзтва, асэнсаваліся здабыткі сусьветнай дэмакратыі. Асабліваю ўвагу вучоных прыцягнулі праблемы нацыянальнага адраджэньня, адбудовы дзяржаўнасьці.

Рашэньнем гарадзкіх уладаў Полацка Цэнтральная плошча горада будзе, як і да 60-х гадоў, называцца Пляц Волі.

Берасьцейшчына

Пінская камісія «по найменаванію и переименованию улиц» звярнулася да пінчукоў з просьбай даслаць свае прапановы. Адначасна яна абнародавала «планы сваёй творчасьці» у новых раёнах гораду: вул. Гагарына, Жукава, Карбышева, Машыно-

строителей, Камышовая, Мележа. Добра, што нозу гэтых вуліцаў яшчэ не зацьверджаны, і пінчукі здолеюць прапанаваць нешта больш цікавае і вартаснае, звязанае зь гісторыяй горада й роднага краю.

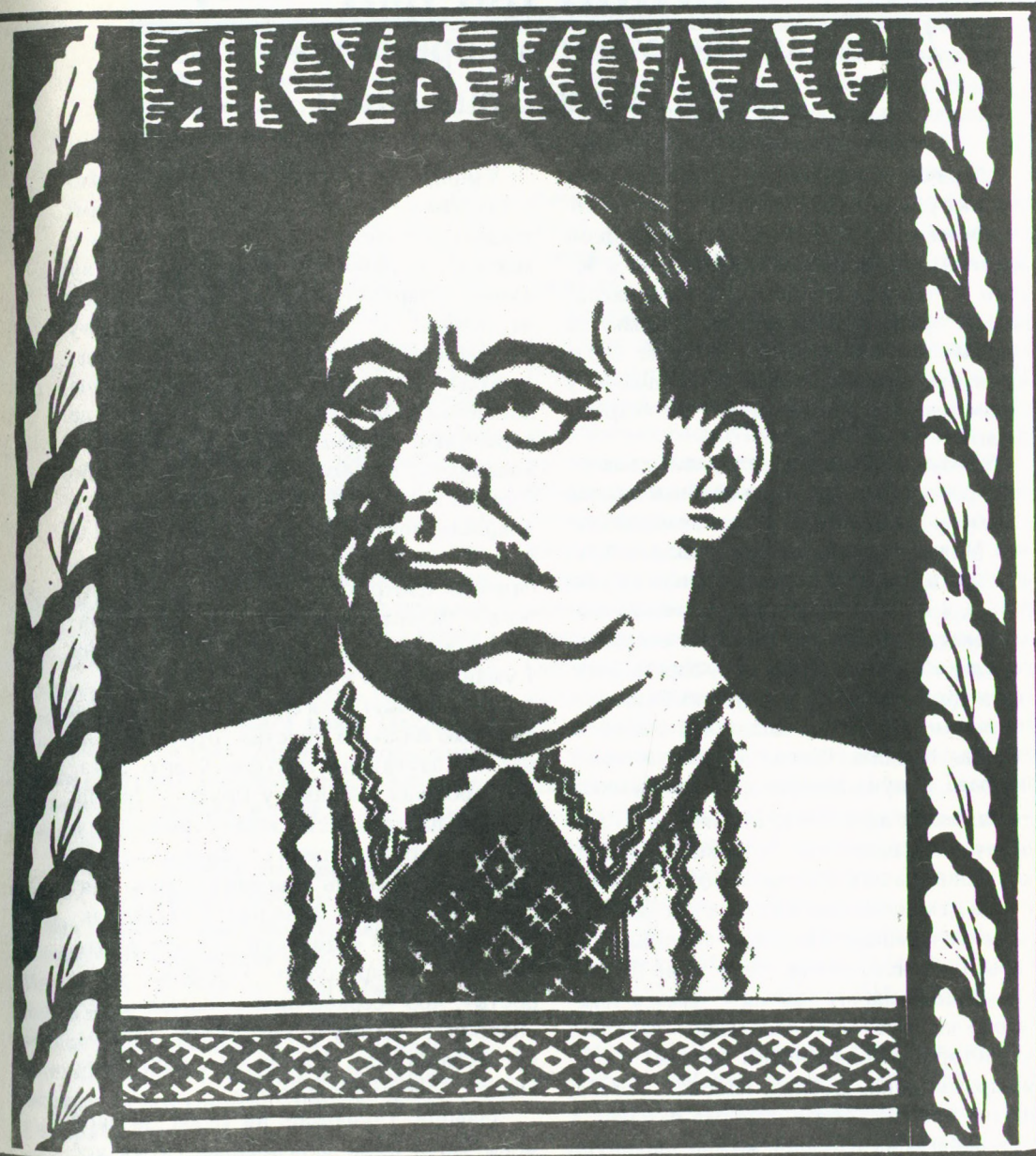
На 4 чэрвеня на Берасьцейскім электрамеханічным канцэрне быў прызначаны сход рабочых. На ім плянавалася абмеркаваць сытуацыю, якая склалася БЭМК у сувязі з маючымі адбыцца масавымі скарачэньнямі працоўных. Ініцыятарамі сходу выступіла адна зь берасьцейскіх суполак БСДГ, сябры якой таксама працуюць на БЭМК. Напярэдадні арганізатары сходу дамовіліся, што ім будзе прадастаўлена актывная зала. Аднак пасля таго, як адміністрацыя БЭМК на чале з сп.Л.Сідорыкам даведлася, што сход будзе абмяркоўваць плянуемае скарачэньне, у памяшканьні было адмоўлена, а ўсе расклеяныя на прадпрыемстве ўлёткі былі сарваны.

Аднак пасля першае зьмены людзі сабралася перад прахадной прадпрыемства. Яны выказалі сваё абурэньне дзеяньнямі адміністрацыі, якая вырашыла скараціць некалькі тысяч працоўных, нягледзячы на тое, што многія зь іх адпрацавалі на гэтым прадпрыемстве па 20-25 гадоў. Аднаму сябру БСДГ, які таксама даўно працуе на БЭМК, заявілі, што ён будзе ў ліку першых выкінутых за дзьверы прадпрыемства з-за сваёй актыўнай дзейнасьці й спробы абараніць свае працы. Тут важна падкрэсьліць халуйскую пазыцыю прафсаюзных дзеячоў, якія йдуць разам з адміністрацыяй і абсалютна не хваляюцца за лёс працоўных, якіх яны мусяць бараніць ад дзеяньняў адміністрацыі. Многія разумеюць неабходнасьць стварэньня сваіх незалежных прафсаюзаў, але баяцца праявіць залішнюю актыўнасьць.

ПЯЦАК
КЛІУЛЕНД ЭША ЧАСОПІС

ПЯЦАК
КЛІУЛЕНД ЭША ЧАСОПІС

НАША ГІСТОРЫЯ

Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцьвінаў

Паўла Урбан

Дарэчы, пра Аўкштоту і Жамойць была гаворка ў мірным пагадненні 1323 г. в. кн. Гедыміна з Прускім і Лівонскім нямецкімі ордэнамі, намеснікам караля Даніі ў Эстоніі й Рыжскім архібіскупам. Тое пагадненне трывала нядоўга. Яно, аднак, да «мірных земляў» ў Літве залічала якраз Аўкштоту і Жамойць, хоць сам Гедымін і ў гэтым выпадку тытулаваўся як «кароль Літвы».⁹¹

Можна, такім чынам, упэўнена сцвердзіць, што Аўкштота была асобнай зямлёй і ніколі не атаясамлівалася з уласнай Літвой. Можна таксама сцвердзіць, што Аўкштойцкая зямля ляжала па поўнач ад ракі Вільні, а гэта паабпал ракі Сьвятой. Знаходзілася там, дзе былі гэтакія паселішчы, гарады або замкі: Вількамір, Уцяна, Таўрагіні, Больнікі, Малаты, Дубінкі, Гедройці, Немянчын, Кернава, Шашолы, Пабойск, Рогава, Кеданы, Шаты, Жэймы, Кульва, Ворлава і Коўна. Магчыма, што да Аўкшоты належалі яшчэ Ўпіта і Сьвянцянны. Сваю назву яна атрымала ад мясцовых насельнікаў балцкага паходжання або, калі звярнуцца да канстатацыі в.кн. Вітаўта, яе гэтак называлі жамойцы. Аўкштота — гэта высокая гарыстая мясцовасць, бо ў мове балтаў «аўкштас» азначаў «высокі». Чаму ў Аўкштоце засноўваліся паселішчы і гарады з характэрнымі славянскімі назвамі (Вількамір, Больнікі, Дубінкі, Пабойск, Рогава, Шаты), пра гэта будзе гаворка пазьней. А тут, забягаючы наперад, можна звярнуць увагу на гэтую загадкавую справу.

(Працяг. Пачатак у №№1(11)–4(14))

У мірным пагадненні 1398 г. в.кн. Вітаўта з Прускім і Лівонскім нямецкімі ордэнамі згадваўся «камень Род», які абазначаўся ў якасці пагранічнай прыкметы і стаяў дзесьці ў вярхоўі ракі Нявяжы крыху далей на поўнач ад паселішча Вайсвільцаў (Велавільцы?) Магчыма, гэты «камень Род» знаходзіўся ў тым часе каля паселішча Падлясьсе. Але ж Род калісьці належаў да вярхоўных нябесных багоў у славянаў і адпавядаў, магчыма, багам Сварогу або Стрыбогу. Культ бога Рода шанаваўся ў дахрысціянскай Кіеўскай Русі, дзе над ракой Рось існаваў гарадок Родня, праўдападобны цэнтр культу гэтага паганскага бога.⁹² Можна меркаваць, што той пагранічны «камень Род» таксама быў звязаны з ушанаваннем культу бога Рода.

Даследчыкі, якія спецыяльна вывучалі гісторыю Вялікага княства Літоўскага, не маглі не заўважыць таго факту, што ў старых хроніках, пісаных у Прусіі і Лівоніі, заўсёды паўтаралася гэтакія тэрміналогія: «баяры караля Віценя», «баяры караля Гедыміна», «кароль Альгерд са сваімі баярамі і сьмердамі». Асабліва ў старых актах: «ваявода», «намеснік», «гараднічы», «цівуны», «дзяржаўцы», «дзецкія», «старосты». Або «серабшчына», «палюдзьдзе», «паводы», «устаў», «устаўное лукно», «ўстаўная бочка», «бортны лес», «прысёлкі», «саха», «сябрына-сябрычы».

Здаецца, тлумачыць ня трэба, зь якой мовы маглі быць запазычаны гэтыя ўсе тэрміны.

Мы ўжо прыгадвалі гандлёвае пагадненне, якое в.кн. Гедымін аформіў у 1388 г. з магістрам Лівонскага ордэну Эвэргардам з Мунгайму і Радай гараджанаў Рыгі. Дык тое пагадненне Гедымін падпісаў якраз у згодзе са сваімі баярамі, а таксама маючы на гэта згоду Полацкага япіскапа Грыгора і сваіх сыноў Альгерда і Глеба-Натымонта. Пагадненне гэтае, як і папярэдняе мірнае пагадненне 1323 г., замацоўвалася яшчэ «цалаваньнем крыжа», што было добра ведамым рытуалам і належала да старой славянскай традыцыі. Якраз Полацкі князь Усяслаў Чарадзеі здарным чынам быў палонены ў 1067 годзе пад Воршай пасля таго, як кіеўскія князі Ізяслаў, Сьвятаслаў і Ёсевалод «целавалі крест честный кь Всеславу, рекше ему: приди к нам, яко не створимь ти зла». Дарэчы, гэтым рытуалам — цалаваньнем крыжа — замацаваліся граматы ведамым гандлёвым пагадненням XIII ст. князёў Смаленскага, Полацкага і Віцебскага княстваў з Рыгай і «Готскымь берегомь». ⁹³ Або вось яшчэ формула дагаворнай граматы гандлёвага пагаднення Полацкага князя Ізяслава з Рыгай і магістрам Лівоніі, аформленага каля 1265 году: «На семь же целуйте комне крестъ, по любви в правду без всякого извета».⁹⁴

У в.кн. Гедыміна быў дыплямат на імя Лесій, які ўважаў сябе за «ліцьвіна», а сваіх калегаў, іншых паслоў, называў «русінамі». Пад прысягай у 1326 г. Лесій зрабіў заяву ў Рызе, у якой абвінавачваў крыжакоў у тым, што яны парушылі ўмовы мірнага пагаднення 1323 г., усяляк паклёпнічаючы на Гедыміна, перахопліваючы ягоных паслоў і чыняць рабунковыя напады. Гаворачы пра адзін з такіх рабунковых нападаў на караблі, якія з таварамі плылі па Дзьвіне далей ў Русь (Полацкую зямлю)

Лесій палічыў патрэбным да лацінскай назвы тых караблёў дадаць яшчэ славянскую «ладзьдзю». Ладзьдзямі (ладьями) называліся якраз вялікія парусныя або вёславыя лодкі⁹⁵. Як ведама, такія «лады», званыя інакш, былі ў скандынаўскіх вікінгаў.

Дык вынікае, в.кн. Гедымін нездарма запрашаў у сваё княства манахаў-прапаведнікаў зь веданнем моваў польскай і русінскай, зь веданнем славянскай мовы ўвогуле.

Выдаўцы архіўных актаў Віленскай каталіцкай дыяцэзіі зрабілі добрую справу. Першы том публікацыі гэтых актаў ахоплівае гістарычны пэрыяд ад 1387 да 1507 году. У ім сабраныя ў асноўным дароўныя граматы ня толькі самога Ягайлы, вялікіх князёў Вітаўта й ягонага брата Жыгімонта, Казіміра Ягайлавіча й ягонага сына Аляксандра. У масе гэтых дакументаў большую колькасць складаюць дароўныя граматы звычайных ліцьвіноў, да якіх належалі баяры-паны, ведамыя магнаты Кязгайлы, Радзівілы, Саковічы, Гедыгольдавічы, Судзівой-Судзьмонтавічы, Мантигердовічы, Забярэзінскія або князі Сьвірскія і Гальшанскія.

Мы зьвернем увагу толькі на дароўныя граматы, пісаныя на лацінскай мове, і ў тэкстах якіх ужываліся славянскія тэрміны рознага значэння. Каб пазьбегнуць масы зносаў, у кантэксьце агляду, у дужках будзь пазначаны нумары дакументаў і старонкі, на якіх яны публікаваліся ў цытаваным ужо намі выданні «Codex diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioeceseos Vilensis» (Vol. 1)

Наконт гэтых славянскіх тэрмінаў, як «баяры», «сьмерды», «кметы», «палюдзьдзе», «устаўное лукно», «падовды», «дзецкія», «конюхі», якія траплялі ў лацінскія або старанямецкія тэксты, ведамы рускі гісторык Уладзімір Пашута зрабіў такую

заўвагу: «Заимствование русских терминов... не должно нас удивлять, это готовая юридическая форма, в которую удобно облекались сложившиеся в Литве общественные отношения».⁹⁶

Як бачым, тлумачэнне даволі простае. Маўляў, справа тычылася толькі «запачычанняў», і з гэтым тлумачэннем можна было-б пагадзіцца, калі-б прыгаданыя дароўныя граматы пісаліся толькі сакратарамі вялікіх князёў, пісаліся ў Дзяржаўнай канцылярыі Вялікага княства Літоўскага. Аднак, як адзначалася, тыя дароўныя граматы афармляліся яшчэ па-за гэтай Дзяржаўнай канцылярыяй і пісаліся звычайнымі ліцвінамі, хай сабе і панамі, магнатамі і князямі. Яны свабодна маглі-б аздобіць лацінскія тэксты гэтых сваіх граматаў яшчэ тлумачальнымі тэрмінамі, скажам, жамойцка-летувіскага паходжання. Гэтага, аднак, не здарылася, а таму няма падставаў гаварыць пра тое, быццам тыя ліцвіны ахвотна «ахутваліся» чужымі моўнымі запачычаннямі.

Вось-жа, у ведаемых актах караля Ёладыслава-Ягайлы 1387г. ягонае забавязанне наконт хрышчэння ліцвіноў, а таксама дароўная грамата для заснаванай Віленскай каталіцкай япархіі й, у прыватнасці, для Віленскага біскупства былі ўжытыя гэтакія тэрміны: *устаўное лукно мёду, серабшчына, падводы, дзецкія, палюдзьдзе, дзякла*. У тых Ягайлавых дароўных граматах была яшчэ гаворка пра *гаі, бары й яз* у Нёмане (№1, 6, 98, с. 1-9, 11-15, 17-19).

Мы ўжо гаварылі, што «устаўное лукно» было адзінкай вымярэння пераважна мёду й азначала таксама падатак мёдам, які браўся ад пчаляроў-бортнікаў. Пад «палюдзьдзе» разумелася ў тым часе забеспячэнне прадуктамі харчавання і фуражом вялікага князя й ягонай сьвіты пры

аб'ездзе ім краіны. На гэтае палюдзьдзе мелі таксама права вышэйшыя дзяржаўныя ўрадоўцы і духоўныя асобы. «Яз у Нёмане» азначаў плячэную перагароду ракі для затрымання й лоўлі рыбы, дзесяціна рыбы, якая лавілася тут, перадавалася Віленскаму біскупу. Пад «падводамі» разумеўся сялянскі транспарт, а «серабшчынай» называўся грашовы падатак, які пазней збіраўся толькі для ваенных патрэбаў. «Дзецкія» таксама стараславянскі тэрмін, гэта пасыльныя прывялікакняжацкім двары, а пазней яшчэ і судовыя выканаўцы. А «дзякла» азначала ў асноўным падатак ўсялякай збажыной і сенам.

Мы ўжо згадвалі дароўныя граматы в.кн. й ягонага брага кн.Жыгімонта, датаваныя 20 красавіком і 11 лістападам 1411 г. У 1428 г. Вітаў пацвердзіў дароўную грамату былога Віленскага ваяводы і каштэляна Альбэрта Монвіда. Нябожчык Монвід пабудаваў капліцу ў Віленскім катэдральным саборы і дзеля ўтрымання гэтае капліцы запісаў для катэдры некаторыя свае дары. У гэтай пацвярджальнай грамаце в.кн. Вітаўта гаворыцца, што апрача дзесяціны з плёну працы сялянаў трох вёсак, нябожчык Альбэрт Монвід на ўтрыманне капліцы запісаў яшчэ штогадовы дар мёдам: *лукно шасьціпяднае*, якое забавязаныя пастаўляць шэсьць сем'яў Львовічаў і Небутовічаў; і *лукно пяціпяднае*, што належыць з трох сем'яў Цярэнцівічаў (№86, с. 744-754).

Мы ўжо тлумачылі, што азначала пяціпяднае або шасьціпяднае лукно мёду, а тэрмін «сям'я» таксама зразумела. Свае зямельныя ўладанні Альбэрт Монвід меў на Ашмяншчыне паміж рэкамі Ашмянкай і Бярэзіной з галоўнай сядзібай у Вішневе.

У Альбэрта Монвіда быў брат Юры Гедыгольд, які займаў пасады маршалка двора, Кіеўскага ваяводы і старосты Па-

дольскай зямлі. Ад 1425 да 1432 году ён быў Віленскім ваяводам. Але гаворка пойдзе пра ягонага сына Сямёна Гедыгольдавіча зь Вішнева, які ў 1451 г. займаў пасады Віленскага каштэляна і намесьніка Смаленскага. Ягоныя дароўныя граматы тычыліся каталіцкіх парафіянаў у Радашковічах і ў Вішневе. Праўда, выдаўцы актаў Віленскай каталіцкай дыяцэзіі меркавалі, што дароўная грамата для парафіяльнага касцёлу ў Вішневе была падрабленая. Для нашай тэмы гэта, аднак, ня мае ніякага значэння, бо дастаткова маецца іншых акрэсьленьняў.

Дык ў сваіх дароўных граматах 1451 г. гэты маганат Сямён Гедыгольдавіч тытулаваў сябе намесьнікам Смаленскім і ўжываў яшчэ тэрміналегію «*устаў мёду, пашня і сенажаці*» (№202,203, с. 22-8-231).

Гэтакім-жа магнатам быў Андрэй Саковіч-уладальнік Немалянчына, Сьвянцяннаў, Груздава, Дубравы і Мядзелу. Сын баярына Сакі, прыгаванага ў ведаемых актах Гарадзельскай вуніі 1413 г. Андрэй Саковіч ад 1440 г. быў вялікакняжым намесьнікам у Смаленску, затым ад 1444 г. займаў пасаду Полацкага намесьніка. У 1440 г. ён згадваўся на пасадзе ваяводы Троцкага.

Захаваліся тры ягоныя дароўныя граматы, датаваныя 9 чэрвенем 1434 г., 3 лютым 1443 г. і 21 лютага 1457 г. У першай з гэтых граматаў Андрэя Саковіча была гаворка пра дар для Віленскага катэдральнага сабору, у другой — для парафіяльнага касцёлу ў Груздаве, што знаходзіўся на поўнач ад Мядзела: — у трэцяй для заснаванага ім парафіяльнага касцёлу ў Мядзеле. Вось славянскія тэрміны, якія былі ўплеченыя ў тыя ягоныя дароўныя граматы: 5 і 20 пудоў мёду, яз у рацэ Бярэзіне, чатыры сох і воранай зямлі, сябрыны і сябрычы, што тычылася сябрыны або аб'яднання бортнікаў-пчаляроў, якія ўсьлед за перамя-

шчэннем лясных дзікіх пчолаў самі вандравалі з адной пушчанскай мясціны ў іншую мясціну пушчаў: чатыры *ушаткі* мёду, рэчка Княгінца зь *язам, дзесяціна* ўсялякай збажыны з пашні (поля) Чарнічка, 12 чалавек *чэлядзі*, дзесяціна ўлову рыбы зь *дзельніцы* нашай (№132,175,226, с. 149-150, 199-201, 252-253).

Тэрмін «саха» або яшчэ «рала» азначаў і прыладу апрацоўкі зямлі, і адзінку вымярэння зямлі, і адзінку падатковага абкладвання. Як і бочка, «ушатка» — гэта вядро, падобнае на даёнку з ручкай, і яна была адзінкай вымярэння вадкасьці, у тым ліку і мёду. Да «чэлядзі» залічаліся дваровыя людзі і слугі заможных уладальнікаў, а калі гэтая чэлядзь была несвабодная, дык у разгляданых актах дадаваўся: «чэлядзь нявольная». Юрыдычнае паняцце «дзельніца» і «дзельнік» увогуле азначала падзел у сям'і рухомай і нерухомай маёмасці або папярэдняе ўдакладненне, каму што павінна было належаць. Ужыты ў дароўнай грамаце Андрэя Саковіча моўны выраз «дзесяціна ўлову рыбы зь дзельніцы нашай» тлумачыцца тым, што дзесяціна рыбы належала парафіяльнаму касцёлу ў Мядзеле ня толькі з улову двара Андрэя Саковіча, але яшчэ і з улову рыбы, напарнікам якога быў нейкі пан Сяміна.

У дароўнай грамаце магната Андрэя Саковіча для парафіяльнага касцёлу ў Мядзеле згадваўся маёнтак, званы Родам. Магчма, што як і прыгаваны ўжо намі Вітаўтаў «пагранічны камень Род», гэтакая назва таго маёнтку нейкім чынам была звязаная з паганскім богам славянаў Родам.

У родзе магнатаў Кязгайлаў былі ня толькі Мікалаі, Міхалы, Яны, Пётры і Станіславы. Трапляліся яшчэ імёны Шадзібор і Дабяслаў. Шадзібор быў братам Мікалая Кязгайлы, які яшчэ за часоў в.кн. Вітаўта

займаў пасаду Жамойцкага старосты. Дабсялаў, у сваю чаргу быў сынам таго Мікалая Кязгайлы і братам Міхала й Яна Кязгайлавічаў. Запомнім імёны Шадзібор і Дабсялаў, бо яны прыдадуцца пры параўнанні імёнаў уласных ліцьвіноў зь імёнамі прадстаўнікоў іншых народаў.

Таксама захаваўся дзьева дароўныя граматы братоў Міхала й Яна Кязгайлавічаў (Кязгайлаў), датаваныя 22 і 29 лютым 1476 г. Міхал Кязгайла ад 1446 да 1476 гг. займаў пасады канцлера ВКЛ і Віленскага ваяводы. Нейкі час, у 50х гг. быў вялікакняжым намесьнікам у Смаленску. Памёр ён у 1476 г. Ян Кязгайла ад 1451 г. у якасьці старосты кіраваў Жамойцкай зямлёю. У адной з гэтых граматаў запісваўся дар на ўтрыманьне сямейнай капліцы ў Віленскім катэдральным саборы, а ў іншай — для парафіяльнага касьцёлу ў Дзявілтаве. Гэты Дзявілтаў знаходзіўся недалёка ад Вількаміра.

У тых дароўных граматах братоў Кязгай-лаў таксама была ўжытая гэткая тэрміна-лёгія: 5 і 40 пудоў мёду, устаў мёду, чатыры ўшаткі мёду, чатыры кулі ліпцу (ліпавага мёду), тры дзесяціны ўсялякай збажыны з трох двароў, у тым ліку грачыхі (грэчкі), сем конюхаў (№ 296, 297, с. 348-352).

Тэрмін «куль» азначаў адзінку вымярэння пераважна збожжа, аднак, як і мэтрычная адзінка «кубел», ужываўся таксама ў якасці адзінкі вымярэння мёду.⁹⁷

У дароўнай грамаце для парафіяльнага касцёлу ў родавым маёнтку Дзявільтаў згадвалася і запруда ў рацэ Стара (Старая?), званая ў тым часе «Прайкунаў Пруд».

Ёсьць яшчэ дароўная грамата Мікалая Іванавіча Кязгайлы, сына прыгавдванага Жамойцага старосты Яна Кязгайлы. Яму належалі маёнткі на поўдзень ад Наваградку: Ельня, Дварэц і Жалезьніца. Мясцічка Дварэц у грамаце называўся «Дварцом

Свьдрыгаілы». Дароўная грамата Мікалая Кязгаілы датавалася 9 травеня 1498 г., а дар запісваўся для парафіяльнага касцёлу ў Ельні, у якой ён пабудоваў новы алтар. Дык і ў гэтай грамаце Мікалая Іванавіча Кязгаілы была гаворка пра тры меркі сырога мёду, званымі ўшаткамі, пудмасла і тры ялавіцы—каровы-ялаўкі (№ 452, 529, 530).

Цікавая таксама дароўная грамата маці малалетняга ў тым часе Яна Юравіча Забярэзінскага. Дзесьці каля 1484 г. ён стаўся вялікакняжным намесьнікам у Полацку, пазьней, ад 1498 г. займаў пасады троцкага ваяводы, намесьніка Горадзенскага, быў адначасна найвышэйшым маршалам ВКЛ. Магнат Ян Юравіч Забярэзінскі быў замардаваны ў лютым 1508 г. на пачатку бунту князя Міхайлы Львовіча Глінскага.

Ягоная маці звалася Аляксандрай. У згодзе з завяшчаннем свайго мужа Юры Рымавідавіча яна запісала дар для парэфіяльнага касыцёлу родавага маёнтку Беразьяны, да якога належалі двары Забярэзьзе (Забрэзьзе і Шастова). Усе яны знаходзіліся ў вярхоўі нёманскай Бярэзіны. Дароўная грамата Аляксандры датавалася 13 чэрвенем 1456 г., і ў ёй згадваўся ейны сын Ян.

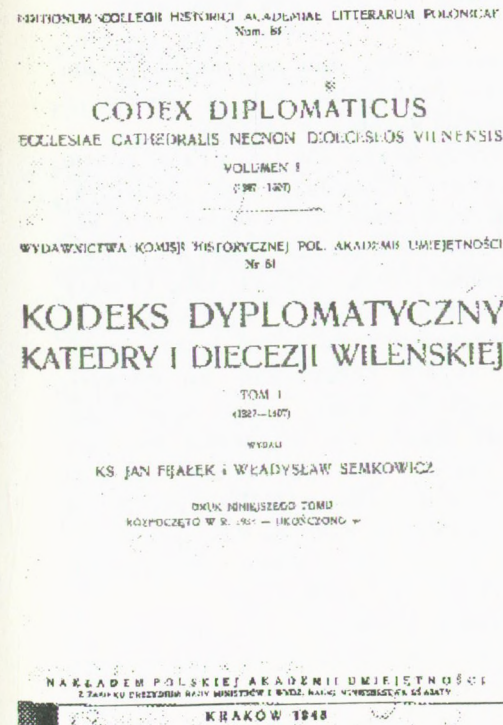
Апрача знаёмай ужо нам тэрміналогіі 12 пудоў мёду, 10 чалавек чэлядзі, яз у рацэ, у той дароўнай грамаце пані Аляксандры гаварылася таксама, што для парэфіяльнага касьцёлу ў Беразях запісваюцца *поле і пашня* (земля, прыгодная для ворыва) на 40 і 60 бочак. Дарыўся таксама лес, званы *Сьвятым лесам*, і луг з *прудам*, які (гэтая сажалка) называўся *ніжнім Міхам* (№ 224, с. 248-250).

Дарэчы, пакідаючы славянскую назву, Сьвяты лес, у рэгіёне Вількавіру Віленскаму каталіцкаму біскупу Яну належаў маёнтак Шашолы. Дароўная грамата біскупа Яна з 14 травеня 1478 г. паводля ёй, вучастак

ворнай зямлі і «святы лес» «на другім беразе возера Шашолы» дарыў ён сялянскай сям'і свайго вернага слугі на імя Мігус (№ 309, с. 356-365). Для біскупа Яна гэты Мігус быў «кметам».

У дароўных граматах, пра якіх тут гаворка, часта згадваўся дар ворнай зямлі на столькі і столькі «бочак». Гэтая бочка была адной з асноўных адзінак вымярэння сыпкіх і вадкіх рэчываў у мэтрычнай сістэме мер ВКЛ.⁹⁸ Але ў нашым канкрэтным выпадку—вымярэнне дару ворнай зямлі ў бочках — паняцце гэтае тычылася меркаванага збору ўраджаю збожавых культураў.

(Працяг у наступным нумары)

Бібліяграфія

⁹¹ Послания Гедымина № 12. с. 186-195

⁹² Рыбаков В.А. Язычество древней Руси. Наука, М., 1987, с. 755-765

⁹³ Смоленские грамоты XIII-XVI веков. Подготовили к печати Т.А. Сумникова и В.В. Лопатин. М., 1963.

⁹⁴ Полоцкие грамоты XIII — начала XVI веков. Составитель доктор исторических наук А.Л. Хорошкевич. М., 1977, № 2, с. 36-37.

⁹⁵ Послания Гедимина, № 17, с.174-187

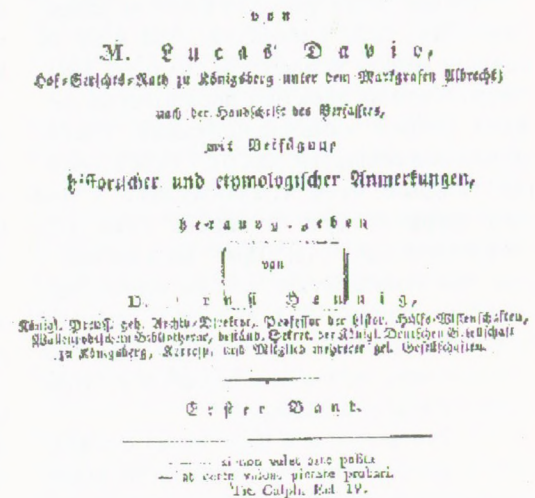
⁹⁶ Пашуто В.Т. Цыт.Праца, с. 308.

⁹⁷ Скурат К. У. Цыт. праца, с. 67-68,

85-86.

⁹⁸ Там-жа с. 48-52.

Preussische Chronik

Königsberg,
bei Georg Carl Faberland
1852.
Fünftes Band, Kupf. 1813

РДНАЕ СЛОВА

Цяперашнімі вачыма

Дзесяць дзён у Мюнхене

Масей Сяднёў

Захацелася было вярнуцца ў мінулае — паехаць у Мюнхен, дзе я некалі пражыў нямалую часыціну свайго жыцця. Увечары, каб ніхто мяне не пазнаў, абыйшоў знаёмыя мне раней мясціны. Агледзеў таксама той дом, дзе я некалі жыў разам з сваёй сям'ёй. Усё, ці бадай усё, тут засталася такім, якім было калісьці. Але ўсё яно цяпер ня ра- давала мяне, хутчэй засмучала. Тое міну- лае, тое калісьці азвалася шчымлівым бо- лем. І я зразумеў — у мініулае нельга вяр- нуцца, нельга вярнуцца ў тое, што было.

* Ня выглядаў ужо для мяне, як раней, і Англіійскі парк у Мюнхене — на мяне ён падзееў нейкім усяленскім смуткам, ваві- лонскай вежай: парк быў перапоўнены лю- дзьмі розных нацыянальнасцяў, расаў, пераважна моладзай. Яна б'е ў бубен, сьпя- вае, гандлюе, чуеш чужую музыку, у тым ліку афрыканскую, а скрозь гэта ўсё — страчанае, сум. Праз весялосьце — сум. Яна нечага шукае, але не знаходзіць. Надыйдзе вечар і яна схлыне. І парк ня будзе помніць яе, стоптаны ёю. Дзе тыя жывыя німфы, што некалі панавалі ў гэтым парку? Куды яны адыйшлі?

* У Тыятынэкрірсе ішла якраз служба. Калі я бываю ў Мюнхене, я ніколі не мінаю яе — хаваюся ў ёй ад сьвету. Цяпер яна поўная людзьмі, старымі і маладымі. Адчуў яднаньне немцаў: у Боце й яднаньне як нацыі, як народу. На вокліч сьвятара ад- казалі маліцьвенна дружна, як адно цэлае. І міжволі падумалася: калі такое яднаньне наступіць у нас, беларусаў?

* Адсюль, зь Нямецчыны, думаю пра сваю Беларусь і якой-жа ніякай, даруйце, яна выглядае адсюль! У ёй няма яшчэ свайго духу, свайго розуму, інтэлекту- альнай моцы, веры ў сябе. У вачох маіх яна заслоненая Чарнобылем. Гэта не пэсімізм, гэта — замілаванасьць да яе.

* Мае думкі пераважна адмоўныя.

* Я ня ўмею сьцьвяражаць, толькі адмаў- ляць. Я адмоўны чалавек.

* Цяпер у Нямецчыне забастоўка. Ці- кава — немцы і ў забастоўцы дысцы- плінаваныя: абвесьцілі яе, і яны бастуюць, загадалі перапыніць — яны яе спыняюць. Клясычныя выканаўцы загадаў!

* Усюды цяжка, але тут, у гэтай краіне яшчэ цяжэй утрымліваць сваю, індывіду- альную самастойнасьць, суверэннасьць: вя- лікая спакуса паддацца ўплыву добра упа- радкаванай краіны пагражае табе. Страціў гэтую суверэннасьць — і цябе няма.

* Фактычна я ня ведаю ніякай іншай мовы, апроча беларускай. Англіійскую, нямецкую нібы і ведаю — нават перакладаю з гэтых моваў — але застаюцца яны для мяне чужымі, малазразумелымі. Ды што там англіійская, нямецкая? Нават расейская застаецца ўжо на узбоччы. Я застаюся фак- тычна толькі з адной мовай — беларускай. Яна стался ўжо маёй доляй.

* Возера Штанбэрг. Гэта недалёка ад Мюнхену. Набяральная застаўленая лаўкамі. Яны ўсе занятыя старымі. Божа мой, колькі тут старых! Толькі зрэдку прадэфілююць маладыя дзяўчаты ў ультракароткіх

сукенках. Жудасны кантраст: тыя, што адыходзяць, і тыя, што пручь ва ўсю! Я, паглынуты ўсім тым, што бачу, але праз гэтае «бачу» мігціць мой літаратурны Менск: Сачанкі, Савік, Хомчанка, Тычка, Чыгрынаў, Андраюк, Брыль, Каржанеўская, Я ўжо не на возеры Штанбэрг, я ў нейкім іншым вымярэньні — плыву. Думкі лёгкія, ня творчыя і мне зь імі добра, такімі.

* Ня думаў, што мая знаёмая, Аннэліза, такая рашучая, адважная, хуткая, войстрая, гатовая загаварыць зь кім хочаш. У мяне нават варухнулася няпрыязнь да яе. Зрэшты, яна грае. Гэтай іграю гульнёю засланьне сябе, сапраўдную. У яе, жанчыны, ёсьць і нешта — кінулася толькі цяпер — ад мужчынскага характару. Ды я магу і па- мыляцца. Я невялікі знаўца жанчын: маё захапленне імі пазбаўляе мяне такой здольнасьці.

* Цяпер ужо пэўна: у Іспанію не палячу. Баюся туды ляцець: ня веру самалёту.

* Перад ад'ездам пайшоў на канцэрт, у Геркулесзал. У праграме: Давід, Бетховен, Моцарт, Вагнер. Магічнае ўзьдзеянне музыкі. Пад уплывам яе перастаю быць ранейшым. На перапынку чытаю ў праграме, што сказаў пра сябе Бетховен: «Я выношваю свае думкі доўга, часам вельмі доўга перад тым, як іх запісаць. Абраная мной тэма не пакідае мяне — часамі застаецца праз год. Перад маімі вачыма паўстаюць вобразы, я іх бачу, чую, гатовы схпіць іх рукамі, яны плывуць, як ліцьцё, і мне застаецца іх толькі запісаць. У паэту гэта перадаецца ў слове, у мяне — у гуку, тоне. Запытаецца, адкуль я бяру свае ідэі? З пэўнасьцяй не магу адказаць. Яны прыходзяць непакліка- ныя. Яны ўзьнікаюць у мяне падчас пра- гулькі, у ночнай цішы, раніцою, у лесе, у прыродзе, ператвараюцца ў гукі, тыя гукі, тоны зьвіняць, бунтуюцца, гамоняць, аж

пакуль не застыгнуць у нотах.»

* Чытаю далей у праграме пра Моцарта: «Ці ня мусяць змоўкнуць усякія прамовы, усякія словы перад музыкай, перад узь- нёслым тонам, перад тым *Нешта*, што цябе заварожвае, маніць, забірае ўсяго. У гэтым *Нешта* няма нічога выразнага, нічога такога, што можа было-б вытлумачыць рацыянальна і дзіву даецца адкуль яно ўзьнікае, адкуль гэты чар музыкі Моцарта, што вось ужо 200 год зачароўвае нас. Здаецца, што зыйшоў сам Бог Апалон. Тут чысьціня, узьнёсласьць духу, тут пераадоленне сілы цяжару. Тут нічога няма рэвалюцыйнага: усё грубае адчужана, зьнята лёгкай рукой. Чыя тут перамога? Сьмерці над жыцьцём? Жыцьця над сьмерцю? Гэта антычны трыумф прыгажосці над недастатковасьцю, у выніку чаго недасягальнае робіцца дася- гальным, дасканалае ўзвышаецца на апа- лонавых крылах. Мы ў палоне найбольш чалавечага, найбольш гуманнага».

* Хацеў наведаць іншыя канцэрты — гэта мая жарсьць — але ў мяне не хапае ўжо часу: мне трэба вяртацца дахаты. Дні мае ў Мюнхене абрываюцца. Я не паспеў ужыцца ў знаёмае мне мінулае. Не паспеў зьведаць нязведанае. Вунь далёка на даляглядзе ўзвышаюцца перада мною — я бачу іх з трынаццатага паверху — магутныя горы, дзе-нідзе яшчэ засьнежаныя. Яны клічуць мяне вярнуцца да іх. Вяршынямі, здаецца, ківаюць мне, дрыготкія ў сонечным бляску. Гэта быў-бы час маіх вандровак у горах, майго роздуму і ўзвышэньня. Але ў мяне няма ўжо часу. Змоўкнуць для мяне званы касьцёлаў у Мюнхене. Ня ўчую му- зыкі арганаў. На пляцы Марыі з далоні ня буду карміць галубоў.

Шкада.

1992 г.

Дняекае і блізкае

Хацелі з нас зрабіць «палякаў» праваслаўных

Язэп Сажыч

Пасьля заканчэння сямігадовай паўшэхнай школы ў Наваградку ў 1932 г., думаў я, што на гэтым і закончыцца мая асвета, бо грошаў на далейшыя студыі ня было. Гаспадарка пасьля смерці бацькі заняпала. Мне было 15 гадоў і фізычна я яшчэ ня быў моцны, але абавязак вымагаў выконваць усе сельскагаспадарчыя працы. Памятаю ў 1933 г. касіў сенажаць каля дому і вельмі стаміўся. Нечакана пачуў незнаёмы голас: «Памажы Божа». Азірнуўся і ўбачыў пана войта Сокала з гарадчанскай гміны. Я не ведаў, што сказаць пану войту. Той быў мясцава паходжаньня, гаварыў нашай мовай, але яго ўрадавае становішча змушала адносіцца да яго з пашанай. Ён, бачучы маю разгубленасьць, лагодна прамовіў: «Зацяжкая, сынку, табе гэтая работа. Чуў я, што ты здольны хлопец да навукі, таму трэба далей вучыцца, а не займацца гаспадарчай працай». Я падбэдзёрыўся і адказаў: «За навуку ў гімназіі трэба плаціць, а маці ўдава, грошаў не мае». Пан войт бліжэй падыйшоў да мяне, паклаў руку на маё плячо і сказаў: «Ведаю, што ты сірата, але нам людзі як ты патрэбныя, і я памагу табе. Пойдзеш вучыцца ў Наваградскую Беларускаю гімназію. Дырэктар гэтае гімназіі Ян Ціханоўскі мой добры прыяцель. Таксама й іншыя знаёмыя настаўнікі, як доктар Аляксандр Орса, памогуць табе. Трэба, каб моладзь вучылася. Што да грошаў, то не турбуйся, калі будзеш добра вучыцца толькі 30 % аплаты, а можа і зусім звольняць ад аплаты студыяў. Гэта ўжо ад цябе залежыць, як будзеш вучыцца і паводзіць сябе». Войт, сядачы ў брычку сказаў:

«Заўтра прыходзь у гміну, у маю канцылярыю, калі хочаш вучыцца».

Я расказаў маці пра візыту пана войта і ягоную прапанову. Ледзь дачакаўся наступнай раніцы. З хваляваньнем пастукаў ў дзьверы канцылярый войта. Пан Сокал ветліва прывітаў мяне і запрапанаваў крэсла. Я сеў, войт выняў з канвэрта паперы і прачытаў мне. Гэта былі пасьведка майго матэрыяльнага становішча і ліст да дырэктара гімназіі. Перадачы мне паперы, ён перахрысьціў мяне чамусьці левай рукой і, пазіраючы ў вочы, паволі сказаў: «Ідзі, сыноч, вучыся добра і запамятай, каб не ўлазіў туды, дзе ня трэба вучню лезьці».

Ягонныя словы сталі мне зразумелымі пазьней. Ён меў на думцы палітычныя плыні і гурткі. Дзякуючы войту Сокалу, я паступіў у 4 клясу Беларускае гімназіі, якая тады лічылася філіяй польскага дзяржаўнае гімназіі імя А. Міцкевіча ў Наваградку.

У чацьвёртай клясе спаткаўся з вучнямі зь якімі лёс прысудзіў і да сёньня быць сябрамі: Барысам Рагуляй, Янка Гутарам, Барысам Сладкоўскім, Уладзімірам Набагезам. Варта адзначыць, што У. Набагезу войт Сокал таксама дапамог паступіць у Беларускаю гімназію. Усе мы закончылі чацьвёртую клясу зь вельмі добрымі адзнакамі ў 1934 г. Але нажаль, дзейнасьць Наваградзкае Беларускае гімназіі палякамі была спыненая. Аднак за намі было пакінута права перайсьці ў пятую клясу польскае гімназіі. Мы гэтую польскую «прывілегію» скарысталі, бо закаштоўным нам было ехаць ў Віленскую Беларускаю гімназію. Паступаючы ў польскую гімназіі, мы нацыянальна

былі сьвядомыя, і нам было крыўдна, што нам не дазваляюць вучыцца на роднай мове. У польскай гімназіі да нас далучыліся некалькі беларусоў, якія вучыліся ў гэтай гімназіі ад 1 клясы. Сярод іх быў і Усевалод Родзька, які вылучаўся сваімі здольнасьцямі. Нашым лідарам быў Барыс Рагуля, дзядка якога Васіль Рагуля быў сэнатарам.

Каля 1936 г. палякі пачалі казаць нам, што мы «палякі праваслаўныя». Раздалі аднаго дня нам брашуркі, у якіх тлумачылі, што шмат праваслаўных было польскімі патрыётамі і называлі Кастуся Каліноўскага, Валаховіча, вядомага наваградзкага адваката Алексюка ды іншых. У дзень незалежнасьці атрымалі загад ісьці ў царкву на малебен, сьпяваць «Божэ цось Польскэ». Аднаго дня нам казалі, што праваслаўная рэлігія ў гімназіі будзе выкладацца на польскай мове. Айца Мікалая Гарбацэвіча падмянілі маладым сьвятаром украінскага паходжаньня айцом Скрыпнікам, які закончыў Варшаўскую духоўную акадэмію. Быў ён інтэлігентнай і ветлівай асобай. Прыйшоўшы ў наш кляс па-польску абвесьціў, што пэрыядычна будзем мець інспэкцыю, ці згодна інструкцыяў вядуцца выклады закону Божага, чаго раней не было.

Барыс Рагуля ў той-жа дзень пайшоў да дзядзькі сэнатара на кансультацыю з пытаньнем, як нам захоўвацца, як зарэгаваць? Сэнатар Васіль Рагуля парадзіў: «Добра, што вас перасталі вучыць закону Божага па-расейску, але адказвайце на пытаньне па-беларуску. Забараніць вам ў гэтым школьных ўладаў ня могуць». Барыс Рагуля паведаміў нас і дамовіліся мы, каб ніхто ў часе інспэкцыі і ня піснуў па-польску, «каб на пытаньні адказвалі вульчна па-беларуску. На інспэкцыю не прыйшлося доўга чакаць. Прыйшоў дырэктар гімназіі Рыбіцкі, наш клясны выхаваўца і прадстаўнік з

кураторыі. Айцец Скрыпнік запытаў па-польску: «Хто адкажа, што было пастаноўлена на Трэцім Усяленскім саборы». Барыс Рагуля падняўся і па-беларуску пачаў адказваць. Дырэктар яго прыпыніў, зьвяртаючыся да нас з пытаньнямі, на якія мы адказвалі вылучна па-беларуску. Інспектары, зачыраванелья ад злосьці, вышлі з хаты нам стала весялей на душы. Наш настаўнік а. Скрыпнік пахваіў нас, што мы падрыхтаваліся і добра вывучылі гісторыю царквы і закон Божа. Мы зразумелі, што ён не за гэта хваліў нас, а за тое, што мы дамовіліся і бэдзёра адказвалі на пытаньні па-беларуску.

Неўзабаве паклікалі некаторых вучняў у канцылярыю да дырэктара, менавіта тых, хто ад першага клясу вучыўся ў польскай гімназіі. Паклікалі й нашага лідэра Барыса Рагулю. Яму прыгразілі, што выключаць зь гімназіі, бо ён «непажаданы элемэнт». Барыс быў выдатнікам, паводзіў сябе добра, адно, што не хацеў успрыняць тэрміну «паляк праваслаўны». Мы зразумелі, што нам трэба бараніць Барыса, бо выкінуць яго, пачнецца націск на іншых. Нашая нацыянальная сьвядомасьць пачала праяўляцца, мы маладыя, пачалі ўсьведамляць сабе, што становімся змагарамі за сваю мову, якая стала нам дарагой і мілай. Айцец Скрыпнік пачаў з большай пашанай адносіцца да нас, хаця ён да нас гаварыў па-польску, мы адказвалі па-беларуску. Паміж намі была гармонія і разуменьне адзін аднаго. Справа набрала разгаласу. Дапамог бацькоўскі камітэт, у якім быў вельмі паважаны дэнтэст Левін, па паходжаньні гэбрэй. Той сумеў пераанаць бальшыню бацькоўскага камітэту, што выкідаць выдатніка Барыса Рагулю вельмі непрыгожа. Так паступова справа Б. Рагулі прыціхла і нас пакінулі па-за ўвагай.

Гімназіяльная навука падыходзіла да канца і кожны з нас пачаў рабіць пляны,

«якую прафэсью выбраць, калі лёс дазволіць паступіць на ўнівэрсытэцкія студыі. Мы разумелі, што нам праваслаўным беларусам ня будзе лёгка атрымаць працу ў урадавых установах. Адночы спаткаўся з дэнтстам Левіным, і падчас нашае гутаркі ён пачаў мне радзіць пайсьці вучыцца на тэалёгію ў Варшаву. Я запытаў яго, чаму такая парада. Ён, памаўчаўшы, адказаў: «Беларусам патрэбнае нацыянальна сьвядомае духавенства. Вы добра баранілі сваю мову, а ў царкве праз пропаведзі многае можна зрабіць». Падобную парадку даваў мне й іншым з нашае групы а.Скрыпнік. Ён нават абяцаў, што мае ў духоўнай акадэміі ў Варшаве добрыя знаёмствы і паможа дас-таць стыпэндую. Мне-ж імпанавала войска, і я марыў быць афіцэрам.

У 1938 г. выйшаў загад з польскага міністэрства абароны, што ўсе матурысты павінны зьявіцца ў вайсковую пабаровую камісію, каб служыць ў падхаранжоўках. Польскі урад быў занепакоены, што можа выбухнуць вайна зь немцамі і заплянаваў пабольшыць афіцэрскія кадры.

На здымку: матурысты, праваслаўныя беларусы наваградзкай гімназіі А. Міцкевіча, май 1938 г. Сядзяць зьлева направа: Барыс Рагуля, Валя Тупічанка, а.Скрыпнік, Галіна Цішэўская, Язэп Сажыч. Стаяць зьлева направа: Усевалад Родзька, Ірэна Гоцко, Янка Гутар, Наталля Мацееўская, Уладзімір Набагез

На камісіі нас пачалі пераконваць, каб у анкетах, якія трэба выпаўняць пісалі «палякі праваслаўныя», ад чаго мы адмаўляліся. Нас усіх беларусаў матурыстаў прызналі здольнымі да вайскавай службы, за выняткам Янкі Гутара. Паклікалі нас у войска, і мы трапілі ў школу падхаронжых.

Калі я пасьля некалькі месяцаў атрымаў парадзёны водпуск адведаць маці, я сустрэўся з панам Мячаславам Кухарскім і ён асьведчыў, што, будучы сябрам пабаровае камісіі, пераканаў іншых яе сяброў, што быць нацыянальна сьведымым беларусам не азначае прыналежнасьць да камсамолу, і нацыяналістычная моладзь можа быць добрымі афіцэрамі. Сам ён быў пазнанякам, заядлым пілсудчыкам, служыў у легіёнах і, будучы старшынёй «Звэнзку», польскіх асаднікаў быў управовай асобай у ваяводстве. Але ён быў жанаты на пляменьніцы біскупа Абрантовіча і ставіўся да беларускага пытаньня часамі прыхільна, як гэта было з намі на пабаронай камісіі, калі мы не згадзіліся запісацца ў анкеце «палякамі праваслаўнымі», а запісаліся як беларусы.

Як сёньня робяць з нас палякаў

У Беларусі

Успаміны др. Язэпа Сажыча — гэта ня толькі аповяд аб мінуўшым дні. Нажаль, працэс апалячваньня беларускага насельніцтва працягваецца. Больш таго, ён пашыраецца. І сёньня прыходзіцца гаварыць аб палянізацыі ня толькі праваслаўных, або каталікоў, а ўжо цэлай нацыі. Аб гэтых жыхлівых фактах сёняшняй гісторыі сьведчаць інфармацыі, атрыманыя нядаўна часопісам «Полацк»

У Беласточчыне

Калі пачалася будова праваслаўнае царквы сьв.Духа ў Беластоку ягонае духавенства зьявілася да беларусаў эміграцыі з просьбаю дапамагачы ім пабудаваць царкву. Паплылі ў Беласток тысячы і тысячы далярў ад беларускіх эмігрантаў.

Сёньня, дзякуючы тым ахвярам беларусаў, адбываюцца ў Сьвятадухаўскай царкве Богаслужэньні. Аднак казаньні (пропаведзі) кажуцца толькі па-расейску і па-польску. Паводля атрыманых вестак, маюць намер чытаць Апостала й Евангелье таксама па-польску.

Праўдападобна, у наступным годзе Богаслужэньне наогул будзе адбывацца ў польскай мове. Бо ў казаньнях сьвятадухаўскае духавенства пачало карыстацца папулярным і вядомым з даўніх часоў тэрмінам: «My prawosławni polacy».

Так за нашыя эмігранцкія грошы зьбывалі ў Беластоку царкву для праваслаўных палякаў.

Беларускае згуртаньне вайскоўцаў зьявілася да Старшыні Вярхоўнага Савета Станіслава Шушкевіча і прэм'ера-міністра Вячаслава Кебіча з заяваю, у якой прыватнасьці гаворыцца: «Над Беларуссю над яе стабільнасьцю і незалежнасьцю навісае чарговая пагроза. На гэты раз — з заходняй мяжы. Польскі каталіцкі касьцёл узначаліў чаргову паход на «крэсы». Цэлымі групамі пранікаюць у Беларусь польскія місіянеры. Сёньня яны маюць выгляд сьвятароў, «мнішак» і едуць як бы са Словам Божым. На самой-жа справе імі вядзецца нічым непрыкрытая прапаганда на карысьць суседняй краіны — Польшчы. У касьцёлах вывешваюцца польскія сьцягі, партрэты польскіх дзяржаўных дзеячаў. З амбона, у нядзельных школах, у гуртках мастацкай самадзейнасьці ідзе безупынная прапольская прапаганда, пераконваюць людзей у тым, што яны не беларусы, а значна больш высокая і культурная раса, што яны палякі. На тэрыторыі незалежнай Беларусі фарміруецца 5-я калона Польшчы, рыхтуецца раскол нацыі, свой, памерам з палову Беларусі, Карабах. Падрываецца аўтарытэт Беларусі ў сьвеце. Менавіта прапольскае лобі ў Ватыкане дасягнула таго, што Беларусь — адзіная з краін СНД, ня прызнаная Ватыканам. Такое стаўленьне да беларусаў і іх дзяржавы выглядае рэзкім дысанансам у параўнаньні з добрасуседзкімі адносінамі да нас брацкіх рускага і ўкраінскага народаў і лялянасьцю да дзяржавы Праваслаўнай Царквы. БЗВ не можа мірыцца з тым, што на яго вачах ствараюцца ўмовы для канфліктнай сітуацыі, таму Беларускае згуртаваньне вайскоўцаў і заклікае да прыняцьця неадкладных мер».

Віленскія беларусы расказваюць...

Святлана Белая

«...Калі таварыства імені Скарыны закладзеца, я ахвотна запішуся ў члены. Узяўся-б і напісаць жыццёапісаньне Скарыны, калі-б таварыства даручыла мне гэта.»

Так пісаў Максім Багдановіч у кастрычніку 1913 г. да братаў Луцкевічаў у «Нашу Ніву», акрылены ідэяй стварэння новай беларускай арганізацыі. Але ягонае мара так і не спраўдзілася. Першая сусветная вайна зламала ўсе пляны арганізатараў таварыства й аддаліла час яго стварэння.

Беларускае Навуковае Таварыства паўстала 25 студзеня 1918 г., калі ўжо не было ў жывых ні Максіма Багдановіча, ні Цёткі, якія звязвалі з таварыствам вялікія спадзяваньні. Цяжка хворым быў і яго галоўны ініцыятар, Іван Луцкевіч. Але не зважаючы на ўсе неспрыяльныя акалічнасьці, таварыства адразу распачало працу па падрыхтоўцы падручнікаў беларускай граматыкі й правапісу.

Мабыць, адно з першых крупных мерапрыемстваў гэтай беларускай інстытуцыі стала сьвяткаваньне ўгодкаў Скарыны.

У залі Віленскай Беларускай гімназіі адбылася канфэрэнцыя, на якой чыталі даклады, прысьвечаныя выдатнаму Палачаніну старшыня Беларускага Навуковага Таварыства Антон Луцкевіч, Браніслаў Тарашкевіч і іншыя выдатныя дзеячы беларускай культуры. Таварыства сьвяткавала 400-лецьце беларускага друку, 400-лецьце Беларускай друкарні Ф.Скарыны. Яно працягвала займацца скарызнаўствам і ў тыя часы, калі ў савецкай Беларусі пачалася траўля на Скарыну, названага зь лёгкай партыйнай рукі В.Кнорына «сярэдняковым манахам» і спыніла сваю дзейнасьць толькі тады, калі ў Вільні былі забароненыя амаль усе беларускія арганізацыі.

—Памятаю, калі я ўжо скончыў гімназію, —расказваў у час нашых гутарак др. В.Тумаш,—я часта прыходзіў на зборкі, якія праводзіліся ў таварыстве. Адбываліся яны пры Беларускім музэі імя Івана Луцкевіча. Звычайна паседжаньні праходзілі пры невялікай колькасьці нацыянальна настроеных беларусаў, але вельмі бурна. Пасьля рэфэрату адбывалася яго абмеркаваньне, часамі яно працягвалася на нас-

тупных зборках. Чамусьці мне запомнілася паседжаньне, на якім выступаў прафэсар з Украіны Тэофіл. Ён вынес на абмеркаваньне тэорыю аб балцкім субстракте, за якую пазьней ухопіўся др.Янка Станкевіч, прысьвяціўшы гэтай тэме не адну працу. Таксама займаўся балцкім субстрактам Мікалай Шкялёнак. Ён нават напісаў невялічку брашуру. Пасьля гэтай тэмы шырока разглядалася ў 50-х гадах ў газэце «Бацькаўшчына» і выклікала вялікую палеміку. Многія рэфэраты, што чыталіся на зборках, увайшлі ў спэцыяльныя Гадавікі Беларускага Навуковага Таварыства, якія пазьней называліся «Запісамі».

Можна сказаць, што Беларускае Навуковае Таварыства выхавала цэлую плеяду навукоўцаў, якія потым працягвалі працу на эміграцыі, у прыватнасьці ў Беларускім Інстытуце Навукі й Мастацтва.

Ня ведаю, праўда гэта ці не, але, кажуць, што ва Францыі толькі адзін чалавек ня можа стварыць грамадзкай арганізацыі. Каб афіцыйныя ўлады прызналі новую інстытуцыю патрабуюцца подпісы двух асобаў. У ЗША з гэтым цяжэй. Для арганізаваньня Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва па ньюёркскому закону патрабавалася 5 закладчыкаў, зь якіх дваіх мусілі быць амэрыканскімі грамадзянамі. Сярод тых пяці, хто ствараў Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва быў і др. Тумаш.

Сталася гэтае 50 гадоў назад 16 сьнежня 1951 г. у Нью Ёрку адбылася арганізацыйная сходка беларускіх літаратараў і навукоўцаў Пасьля доўгай дыскусіі вырашылі, што арганізацыя будзе абыймаць ня толькі навукоўцаў, але і працаўнікоў мастацтва, літаратуры. Тады-ж быў дадзены і назоў—«Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва».

У першы склад рады або, як казалі яшчэ тады, часовага ўраду БІНІМ увайшлі: ула-

дыка Васіль (Тамашчык)—старшыня, праф. Л.Акіншэвіч—віцэ-старшыня, В.Тумаш—першы сакратар, Н.Арсеньнева—другі сакратар, М.Дарашэвіч—скарбнік. Вось па сутнасьці і ўсё, што я знайшла ў першым нумары «Запісаў» (1952) аб гісторыі стварэньня БІНІМ.

Доктар Тумаш таксама ня быў шматслоўны. Мы сядзелі ў ягоным пакойчыку, дзе акрамя ложка ёсьць некалькі палічак з кніжкамі, як я зразумела, з найбольш блізкімі для доктара, якія заўсёды ў яго падрукой. Роўным радком стаяць выданьні Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва: «Запісы», «Конадні», «Абежнік» БІНІМ (1953-1969), вялікая кніга выбаранай паэзіі Янкі Купалы «Спадчына» (1955 г., 564 б.), у якім надрукавана колькідзсят твораў Купалы, якія дзеля партыйнае цензуры ніяк ня здолелі надрукаваць ў падсавецкай Беларусі, зборнік вершаў Алеся Гаруна «Матчын дар» (1962, 262 б.), зборнік выбранай паэзіі Максіма Багдановіча «Вянок», праца С.Станкевіча «Беларуская падсавецкая літаратура першай палавіны 60-х гадоў» (1967, 70 б.), гістарычнага зместу кніжка Паўлы Урбана «У сьвятле гістарычных фактаў» (1972, 130 б.), з галіны дэмаграфіі праца Андрэя Багровіча «Жыхарства Беларускае ССР у сьвятле перапісу 1959 году» (1962, 88 б.), асобныя выданьні-адбіткі скарызнаўчых працаў Сымона Брагі й іншыя выданьні БІНІМ.

Доктар узначальваў Інстытут да 1981 амаль 30 гадоў. І, як мне здавалася, ён мог гаварыць аб ім бяскопча. Але ён дастаў з паліцы 15 нумар «Запісаў» з сваім артыкулам «Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва. Рэфэраты, навуковыя канфэрэнцыі, выстаўкі гадоў 1951-1976, ладжаныя БІНІМ», напісаны ў сувязі 25-годзьдзя яго арганізацыі.

—Тут Вы зможаце знайсці адказы на многія Вашыя пытаньні, — сказаў В.Тумаш. — І ўсё-ж пазьней, мабыць прыгадаўшы нейкія дэталі, пачаў раскадваць аб тым, што не ўвайшло ў той артыкул.

—У пачатку 50 гадоў на эміграцыі апынулася багата беларускай інтэлігенцыі. Гэта былі навукоўцы, літаратары, мастакі, музыканты, якім удалося ўцялець у гады сталінскай чысткі беларускай культуры. Людзі былі поўныя жадання працаваць. Таму неабходнасьць стварэньня навуковага таварыства, якое пазьней назвалі Беларускім Інстытутам Навукі й Мастацтва, паўстала вельмі востра.

Інстытуту пашчасьціла, бо ў Ньюёркскай публічнай бібліятэцы ёсьць вельмі добры аддзел беларускай літаратуры. Так што база Інстытуту была ўжо падрыхтаваная. Гэты вельмі важны фактар, які нельга абыйсьці, бо калі-б пад рукою не было тых крыніцаў, на якія пастаянна прыходзіцца абпірацца дасьледчыку, што-ж казаць аб нейкай навуковай вартасьці працаў Інстытута. Пэўна, што на эміграцыі захавалася беларуская літаратура, асабліва тая, што выдавалася ў даваенны час у Вільні. Але калі казаць пра пра славянскі аддзел ньюёркскай бібліятэкі, то там мы знойдзем, напрыклад, збор працаў Віленскай археографічнай камісіі, без якіх немажліва ніводная грунтоўная праца па гісторыі Беларусі.

Першыя зборкі сяброў Інстытуту, якія спачатку адбываліся прыблізна раз на два месяцы, былі пераважна паэтычныя, бо паэтаў на эміграцыі апынулася нямала. Памятаю паседжаньне з нагоды 30-годзьдзя літаратурнае дзейнасьці Натальлі Арсеньневай, вечары паэзіі Рыгора Крушыны, Масае Сяднёва, абмеркаваньні новых твораў Янкі Юхнаўца, Міхася Кавыля, В.Бірылы, іншых паэтаў і празаікаў. Таксама чыталіся навуковыя рэфэраты. Так узнікла патрэба ў выданьні навуковага зборніка. Як і Гадавікі БНТ у Вільні вырашылі назваць іх «Запісамі».

Спачатку думалі выдаваць кватэральнікі, але, нажаль, матэрыяльныя сродкі не даз-

волілі. У 1952-1954 гады выдавалі па два нумары «Запісаў» на год, пасьля па аднаму нумару, але большага аб'ёму. З прычынаў матэрыяльных 5 нумароў «Запісоў» з 1962 па 1970 гг. выдаваліся ў Мюнхене, бо нейкі час друкарскія выдаткі там былі меншыя. Але цэны і ў Нямеччыне расьлі хутка, таму вырашылі выдавецтва зноў перанесьці ў Амэрыку. Ад 1974 году «Запісы» друкуюцца ў Нью Ёрку. Да 40-годзьдзя БННМ, якое адзначалі ў 1981 годзе выйшла 16 кніжак, да 50-годзьдзя яшчэ 3 нумары Усяго 19 нумароў «Запісаў».

—Пэўна, што не ўсе яны маюць аднолькавую навуковую вартасьць, — працягваў В.Тумаш, гартаючы № 5, Скарынаўскі нумар «Запісаў», у якім паводля яго словаў, ўсе матэрыялы аб Скарыне сабраныя як-бы ў адзін кулак. — Але вось нядаўна зноў праглядзеў кароткі нарыс кампазытара Куліковіча «Беларуская музыка» і проста здзівіўся. Пры абмежаванай колькасьці матэрыялаў ён напісаў сурьёзную навуковую працу, якая ўпершыню паказвае гісторыю разьвіцьця беларускай музыкі.

В. Тумаш прыводзіў новыя і новыя факты зь дзейнасьці Інстытута, расказваў пра лекцыі, якія чыталіся яго сябрамі, рэдкую картатэку Скарыніяны, мастацкія выстаўкі, якія ладзіліся БННМ, а мне ўяўлялася Вільня, перапоўнены пакой Беларускага музэя імя І. Луцкевіча. Ідзе паседжаньне Беларускага Навуковага Таварыства, на якім абмяркоўваецца праблема балцкага субстракту. І недзе ў падсвядомасьці зараджаецца патрэбнасьць мець такія свабодныя дыспуты, паўсюдна і заўсёды.

Мне здаецца, што без тых паседжаньняў Беларускага Навуковага Таварыства, БННМ, створаны яго сябрамі, быў-бы інакшым. І таму зноў ўсплываюць у памяці словы Багдановіча: «Калі таварыства імя Скарыны закладзецца, я хавотна запішуся ў члены...» Паэт не дажыў да гэтага дня менш году і жыцьцёапісаньне Скарыны дапісалі іншыя.

Віленская Беларуская гімназія

Вітаў Тумаш

Пад уплывам лекцыяў гісторыі беларускай літаратуры, я пачаў зьбіраць і запісваць творы вуснай народнай творчасьці. Трэба сказаць, што ў гімназіі была прынятая лінія М. Гарэцкага. Ягоная «Гісторыя беларускай літаратуры» пачынаецца менавіта з старажытных традыцыяў нашага народу. І толькі пасьля фальклёрнай літаратуры вучні знаёміліся з старадрукамі, скарынінскімі выданьнямі, літаратурай ХVIII, ХІХ стагодзьдзяў і г.д. Нашыя настаўнікі зьвярталі ўвагу на фальклёрныя зборы, і таму ў нас, гімназістаў, пэрыяд народнай творчасьці добра застаўся ў памяці. Пад уражаньнем пачутага на лекцыях, я сшыў некалькі сшыткаў, зрабіў для іх моцную аправу і стаў запісваць цікавыя словы, выразы прыказкі, пагаворкі, звычаі: калядныя, вясновыя, вялікодныя, жніўныя. Калі я пачаў зьбіраць свае запісы, стаў прыслухоўвацца да мовы, моўных выразаў і зразумеў, якое багацьце вакол мяне. Чым больш занатоўваў, тым больш хацелася працаваць.

Беларускі фальклёр я запісваў пераважна ў сваёй роднай в. Слягліцы (Свенцянскі павет, а пазьней Вілейскі), куды прыязджаў на кожныя вакацыі, а таксама, ў час вучобы, на сьвяты, калі езьдзіў адведваць бацькоў. Памятаю, вясной, у спакойныя дзень узьдзеш на гару і далёка-далёка чуваць, як з адной і другой вёсак песьні гучаць. Жанчыны вясной вадзілі карагоды і вясну заклікалі. На сваёй радзіме я запісаў і словы карагода гульні «Яшчар». Я ня помню, каб у нас яго вадзілі, але аб гэтым старажытным абрадзе расказвалі мне старэйшыя жанчыны. Дзяўчаты

аддавалі «яшчару» (хляпцу), які знаходзіўся ў цэнтры круга, свае вянкi або хусткі, пярсьцёнкі, а каб выкупіць вянок, дзяўчына чалавала яшчара або выконвала якое-небудзь яго пажаданьне. Пры гэтым дзяўчаты вадзілі карагод і сьпявалі: «Сядзіць, сядзіць яшчар на залаце крэсле, на дзявочым месцы...» Гэтае апісаньне ўвайшло пазьней ў зборнік «Запісы», які выдала Беларускае Навуковае Таварыства. А яшчэ нататкі з майго сшытку выкарыстаў Р.Шырма для свайго хору і песеннага зборніка.

Рыгор Шырма вёў у гімназіі хор. Гімназісты прызвалі яго «Бародка». Жыў ён у царкоўнай хаце Прэчысьцёнскай царквы. А рэпэтыцыі хору праводзіў у гімназічнай залі. Хор быў неабавязковым прадметам у гімназіі, таму ў ім сьпявалі ня ўсе гімназісты. У рэпэртуар гімназісцкага хору ўваходзілі ў асноўным фальклёрныя творы, сабраныя Шырмам і некаторымі вучнямі падчас вакацыяў.

У гэты час дырэктарам гімназіі быў С. Паўловіч. Гэта быў невялікага росту, акуратны, добры чалавек, якога гімназісты за невялікую лысінку на самай макушцы прызвалі «Дзірачка». Паўловіч быў вельмі асьцярожнай асобай. Баяўся, каб чаго-небудзь ня выйшла і ня выклікала незадавальненьне польскіх уладаў. Выкладаў ён рэлігію (Стары і Новы завет, гісторыю рэлігіі) для праваслаўных навучэнцаў малодшых класаў.

У 1936 годзе ў Беларускай друкарне імя Фр. Скарыны выйшлі ягоныя кніжкі для дзяцей беларусаў, лямантар «Першыя зьярняткі. Беларуская граматыка для хатняга навучаньня» і «Zasieuki,

Bielaruski lemantar dla chatniaha navucannia, Wyd. Bielpres." Лямантар быў друкаваны лацінкай, але былі ў ім прыклады, пададзеныя кірыліцай. Па гэтым кніжкам дзеці маглі навучыцца кірылічнай грамаце. Перад самай вайной польскія ўлады выдалі чытанку для дзяцей беларусаў. У яе стварэнні прынялі удзел Шырма, Ільляшэвіч, Ст. Станкевіч і інш. Палякам трэба было даказаць, што ў Польшчы зь беларусамі й беларускім навучаньнем няма ніякіх праблемаў, таму яны і расшчэдрліся на выданьне. Але гэта была звычайная паказуха.

На самой справе, праблема з беларускім школьніцтвам стаяла вельмі востра, нават для адзінай у Вільні беларускай гімназіі не хапала беларускіх падручнікаў. Кнігі для матэматыкі, фізікі й іншых прадметаў у польскай і расейскай мовах можна было набыць у кнігарне Завацкага. Таксама там можна было абмяняць мінулагаднія падручнікі на падручнікі для наступнага году навучаньня. (Завацкі прымаў старыя кнігі, даваў нейкія грошы, і вучні маглі набыць за іх падручнікі на новы год.) У гэтай-жа кнігарні пакупнікі маглі набыць і расейскія выданьні. Зь беларускімі-ж кнігамі былі складанасьці. Як толькі яны выходзілі ў сьвет, адразу раскупляліся. Таму гімназісты мусілі старанна весці канспекты запісаў лекцыяў выкладчыкаў.

Рэлігію ў старэйшых класах для гімназістаў-каталікоў выкладаў Адам Станкевіч. Гэта была вельмі паважаная асоба, ня толькі ў гімназіі, але, наогул сярод усіх беларусаў Вільні. Кс. Адам Станкевіч быў беларускім паслом у польскім сойме, правадыром Беларускай Хрысьціянскай Дэмакратыі, ведамым публіцыстам і беларускім дзеячом. Ён паходзіў з Ашмяншчыны. У рэдкі вольны час ён ехаў на сваю радзіму,

каб наведаць сваіх сваякоў. (Бацька ягоны быў забіты невядомымі асобамі ноччу каля сваёй хаты). Расказвалі, што любімым заняткам ксёндза Адама ў роднай хаце было шчапаньне дроваў.

Выкладаў Станкевіч на вельмі прыгожай беларускай мове, што выдзяляла яго ад многіх настаўнікаў, якія выкладалі ў гімназіі. У той час, калі ў лекцыях другіх настаўнікаў трапляліся русізмы, палянiзмы, «калькі» зь іншых моваў, то ягоная мова вызначалася асобай літаратурнасьцю, характэрнай для нашаніўцаў. Лекцыі кс. Адама былі ня толькі пераказам Божых кнігах, а хутчэй размовамі аб духоўнасьці і нацыянальнай сьвядомасьці.

Маляваньне ў гімназіі выкладаў Язэп Драздовіч, але, нажаль, нядоўга, усяго два месяцы. Пасьля яго ў маім клясе асновам маляваньня вучыла сп-я Сасноўская (сваячніца мужа Надзі Кудасавай).

Лекцыі нашага выдатнага мастака запамніліся ня толькі тым, што ён навучыў як трэба маляваць прадметы на адлегласьці, каб стварыць адчуваньне пэрспэктывы, падкрэсьліць лінію небасхіла і г. д. Драздовіч быў цікавым чалавекам. У яго была свая, вельмі арыгінальная канцэпцыя аб сусьвеце. Ён, напрыклад, верыў, што на Вэнеры, Месяцы, Марсе й іншых плянэтах жывуць людзі. Драздовіч нават выдаў невялічкую брашулку з уласнай тэорыяй.

Гэты сьветапогляд адлюстраваліся ў ягоных творах, якіх было багата ў Беларускаму музэі імя Луцкевіча. Мажліва, Драздовіч зьберагаў там усе свае творы, бо іншага месца, дзе іх можна было захоўваць, проста не існавала. Творы трываліся ў альбомах, вiсeлі на сьценах, а то і проста, ляжалі без рамак недзе збоку. Відаць, у мастака не было надзеі, што хто-небудзь купіць іх. Яго працы лічыліся

вельмі мадэрнымі ў параўнаньні з творамі іншых мастакоў. Багата незразумелага, нязвыкла было ў іх для тагачаснага глядача. Фантастычныя краявіды зь жыцця іншапланянянаў межаваліся з краявідамі Бацькаўшчыны, замалёўкі зьбяднелых беларускіх вёсак, сельскагаспадарчых прыладаў, з яркамаляванымі дыванамі, якія былі расьпісаныя нейкімі незямной прыгажосьці кветкамі. Дыяпазон творчай фантазіі Драздовіча быў даволі шырокі. Колькі замалёвак беларускай прыроды, з жыцця вёскі, сялянаў зрабіў ён у час сваіх падарожжаў! А колькі мастак павандраваў па Беларусі, збіраючы матэрыялы для сваіх твораў. У гэтым я пераканаўся, калі пабываў на Паўночным кірмашы, які праводзіўся ў Вільні, недзе ў 1927 годзе. Гэта была велізарная выстаўка-продаж прамысловых і сельскагаспадарчых тавараў, выстаўляліся там і творы мастакоў, вырабы народных майстраў. Я ўжо не памятаю дакладна, дзе экспанавалася выстаўка Драздовіча, у нейкім павільёне або проста пад адкрытым небам, але яна запамнілася. Ягоныя замалёўкі беларускіх вёсачак, выкананыя алоўкам, каляровыя арнаменты дываноў зачароўвалі сваёй шчырасьцю, багацьцем колераў.

А яшчэ мне ўзгадваецца адзін партрэт Скарыны, які вісеў у Беларускаму музэі імя Луцкевіча. Партрэт гэты моцна адрозніваўся ад таго, што быў змешчаны ў «Гісторыі беларускай літаратуры» М. Гарэцкага, (Вільня 1920, б. 21). Быў ён датаваны 1928 годам і Скарына быў на ім занадта мадэрнізаваны, і я-б сказаў, нейкі грубаваты, партрэт быў выкананы ў стылі прымітывізму. Гэта быў першы алейны партрэт Скарыны, які мне давалося пабачыць.

(Працяг будзе)

Ад рэдакцыі: Сярод першых партрэтаў Скарыны ёсьць гравюра невядомага мастака, рэпрэдуктаваная ў бэрлінскім выданьні 1919 г., а таксама марка з выявай Скарыны, прысьвечаная 400-годзьдзю беларускага кнігадрукаваньня. Доўгі час лічылася, што гэтыя партрэты Скарыны належаць мастку П. Гуткоўскаму.

Нядаўна А. Каўко выказаў меркаваньне, што гэтыя партрэты Скарыны мог зрабіць мастак Я. Драздовіч, бо да яго 30 травень 1915 г. зьвяртаўся сакратар газэты «Наша Ніва» і прыслаў яму паштоўку суполкі «Загляне сонца...» з выявай Скарыны.

Сярод першых вядомых савецкім мастацтвазнаўцам партрэтаў Скарыны ёсьць партрэт «Францыск Скарына», створаны ў 1927 г. ў Радашковічах, які адносіцца да больш раньняй творчасьці мастака. Ён зроблены ў манерах іканапісі й іканапісным матэрыялам для напісання партрэта паслужыла гравюра, змешчаная ў Бібліі Скарыны. Гэты партрэт лічыцца запевам да сюжэтнага цыклу, да якога мастак прыступіў аж у 40-я гады. У гэты цыкл уваходзяць таксама карціны «У сьвет па навуку», «Са сьвету з навукай», «У друкарні Францыска Скарыны ў Вільні ў 1525 г.», «Кніганабыўцы ў друкарні Францыска Скарыны ў Вільні».

Паводля апісання В. Тумаша, выглядае, што партрэт Ф. Скарыны, які вісеў у Беларускаму музэі імя І. Луцкевіча, быў асобным творам, які, мажліва, пазьней згубіўся ў запасьніках музэяў.

Мая няволя

Лявон Шыман

Выйшаў я адначальніка, а каля дзвюх разоў стаяць мае хлопцы, больш палавіны вучастка лягера. Мне падхапілі на рукі і панеслі ў барак. Радасьць аб вызваленні хацелі раздзяліць са мной ўсе мае сябры па зняволеньню. Яны сабралі мне 25 тысяч рублёў грошаў і зашылі іх мне ў бушлат. Мы ведалі, што вельмі часта здараліся выпадкі, калі арганізаваныя банды зь ліку аховы сустракалі такіх вызваленых у Сухабязводным і забівалі іх. Пэўна, з-за грошаў.

Усю ноч у бараку ня спалі: зьбіралі мяне ў дарогу. Кожны цалаваў мяне і даваў наказ наведваць родных. Людзі ведалі, што калі я асабіста наведаю іх сваякоў, гэта прынясе ім вялікае палягчэньне, і яны пачнуць спадзявацца на зварот сваіх сыноў і мужоў. Тэрміны ў большасьці зь іх былі па 25 гадоў. Раніцою ў 5 гадзін амаль увесь лягер выйшаў мяне праводзіць. А мае брыгаднікі несць мяне на руках да самай прахадной. Так я разьвітаўся з сваімі сябрамі па зняволеньню.

Да чыгуначнай станцыі трэба было ісьці 5 км праз лес. Нас сабралася 7 чалавек. Узброіліся палкамі і павольна рушылі ў бок станцыі. Кожную хвіліну былі гатовыя даць адпор бандытам. Але, дзякуй Богу, усё абыйшлося добра. Трэба сказаць, што ўлады не імкнуліся спыніць бандытызм. І таму часта чалавек, які адбыў тэрмін зняволеньня, гінуў за нейкую сотню рублёў.

Першы цягнік Сьвярдлоўск-Масква павінен быў прыйсьці ў 19 гадзін. На дварэ было ўжо цёмна. На станцыі заставацца на ноч было небясьпечна, бо менавіта тут бандыты даставалі сваю здабычу. За гадзіну да прыходу цягніка дзяжурны аб'явіў, што (Заканчэньне. Пачатак у №№ 1(11)-4(14))

білетаў няма, ёсць толькі мяккія, купэйныя. З грашыма я не лічыўся і з радасьцю ўзяў білет ў мяккім вагоне.

На станцыі цягнік рабіў прыпынак толькі на адну хвіліну, і я вельмі баяўся, каб хача-б пасьпець залезьці ў вагон. Як знарок, мяккі вагон правадніца не адчыніла, і я ледзь угаварыў правадніцу з другога вагона пусьціць мяне ў цягнік. Садзіўся ўжо амаль на хаду. Калі прыйшоў у свой вагон, правадніца абвясла мяне вачыма і, разглядаючы маю вопратку, запытала, хто гэта мне даў білет ў мяккі вагон. Я адказаў, што я такі самы самы чалавек, як і ўсе, і білет у мяккім вагоне купіў за свае грошы. Папрасіў яе, каб яна паказала маё месца, бо я моцна змарыўся і хачу спаць. Яна завяла мяне ў самы канец вагона і ўказала на бачкавое месца. Папярэдзіла, каб я ў вагона паводзіў сябе культурна, а то пакліча міліцыянера. Я падумаў, што і тут без лягавых не абыходзіцца. Паслаў пасьцель, скінуў боты, бушлат паклаў пад галаву, бо ў ім было зашыта 25 тысяч рублёў. Але ніяк ня мог заснуць. Пра што толькі ні думаў. Мне ня верылася, што я на волі. Здавалася, што ў тамбуры стаіць салдат унутранай аховы, і калі я буду выходзіць, зноў забярэ мяне ў лягер. Праязджаючы праз Горкі (гэта было ноччу), паглядзеў на агні чырвоных казармаў, дзе я апошні год служыў у артылерыйскім палку. Потым мяне ўсё-такі змарыў сон. Пасьля 11 гадоў зняволеньня я ўпершыню заснуў вольным чалавекам.

У Маскву цягнік прыйшоў раніцай на Курскі вакзал. З Курскага электрычкай пераехаў на Беларускае вакзал. Адно толькі слова «Беларускі» ўжо мяне радавала.

Яно нагадвала маё дзяцінства, родную вёску, маіх родных і блізкіх, сяброў і суседзяў. Але я тры дні хадзіў па роднаму Беларускаму і ніяк ня мог атрымаць білет да Маладэчна. На трэці дзень я вырашыў зайсьці да ваеннага камэнданта.

Камэндант, малады лейтэнант, запытаўся: «Чаго ты сюды прыйшоў? Ты-ж не ваенны». Я яму сказаў, што я не вінаваты ў тым, што мая служба так доўга зацягнулася. А прызываўся я ў армію 14 лютага 1945 г. і да сёньняшняга дня дамоў яшчэ ня езьдзіў. Паказаў свае дакумэнты аб рэабілітацыі. Камэндант засьмяяўся: «Ну, чорт з табой, дам я табе білет», — сказаў ён і адвёў мяне ў ваенную касу, дзе мне выпісалі білет. Да адходу цягніка заставалася яшчэ дзеве гадзіны, я пасьпеў пастрыгчыся і пагаліцца, даць дамоў тэлеграму.

У вагоне пасажыры глядзелі на мяне вельмі насцьцярожана. Яны адразу зразумелі, адкуль я еду. Пачалі дапытвацца, за што я туды трапіў, і які быў у мяне тэрмін зняволеньня. Я гаварыў, што судзілі мяне за непачытаньне бацькоў, і тэрмін быў невялікі. Вызваляючыся зь лягера, я даў падпіску аб неразгалошаньні лягерных тайнаў. Людзі цікавіліся мной таму, што ў той час у засьценкі НКВС трапляла багата людзей і надта мала вярталася. Лягер — гэта такая дрыгва, якая зацягвае чалавека так, што выбрацца адтуль няма ніякай надзеі. Выходзілі з гэтага пекла вельмі рэдка. Там можна было, і на гэта схіляла само лягернае жыцьцё, цераз кожныя два тры гады атрымаць новыя тэрміны пакараньня.

Некаторыя суседзі па купэ заводзілі размовы на розныя тэмы, але ў канечным выпадку ўсе размовы канчалася тым, які будзе мой далейшы лёс.

У Маладэчна цягнік прыйшоў вечарам. На пероне мяне сустракалі бацька і маці,

брат Веня з жонкаю і чатырохгадовая сястрычка Клава. На легкавой машыне, якую ўзялі напакат у дырэктара школы, спэцыяльна, каб сустрэць мяне, мы паехалі на кватэру брата. Цэлую ноч прасядзела за сталом з нагоды майго вяртаньня. Заснулі толькі раніцай, і я праспаў цэлы дзень, бо ніхто не адважыўся мяне будзіць. А вечарам селі ў рабочы цягнік, якім я езьдзіў у Маладэчна на вучобу ячшэ ў 1939 годзе, і паехалі на радзіму, у вёску Запаллякі.

У вёсцы ўжо ўсе ведалі, што я прыеду. На станцыі сабраліся радня, суседзі, амаль палова вёскі. А калі прыйшлі ў хату да бацькі, там набілася столькі народу, што людзі стаялі адзін каля аднаго.

Бацька пасадзіў мяне за стол, побач селя самая бліжэйшая радня. Прынёс бацька бочачку гарэлкі, наліў па чарцы тым, хто сядзеў за сталом. Нарэзалі сала і хлеба і ў дзеве кружкі маці кожнаму налівала, хто прыйшоў сустрэць мяне. Не прыйшлі толькі тыя, хто абгаварыў мяне, але іхнія жонкі прыйшлі і таксама выпілі за маё здароўе. (Пасьля я зь імі сустракаўся, яны моцна прасіліся, каб я ім прабачыў, і гаварылі, што яны, абгаворваючы мяне, ратавалі свой живот і скуру. Калі выпілі бацькаву бочачку, суседзі пачалі прыносіць з дому сваю гарэлку і закуску. Усе пыталіся, як мне там было. Я расказваў, але толькі добрае, тое, што мне дазволілі расказваць. Хоць Сталін і памёр, але бэрыеўшчына й ягоўшчына былі ўва ўсіх у памяці. Кожны баяўся, каб ня трапіць туды, адкуль я вярнуўся.)

У гэты дзень я атрымаў вельмі шмат запрашэньняў у госьці. Радня ў мяне вялікая, і было-б вялікай крыўдай, каб я каго абмінуў. Цэлы месяц я хадзіў па гасьцях. Аб'ехаўшы ўсю радню, прыехаў у Маладэчна, да брата. Брат узяў мяне да сябе і пачаў уладкоўваць на працу.

Веня працаваў на будоўлі горада электрамачінаў, але заадно выконваў абавязкі галоўнага энэргетыка будаўнічага ўпраўлення №1. Мяне ён уладкаваў на працу ў навукова-даследчы інстытут №2. Прабываў там толькі адзін месяц, пасля чаго пераехаў на фабрыку музычных інструментаў.

Прыехаўшы, я пайшоў прыпісвацца ў пашпартны стол. Аднак, мяне не прыпісалі. Заставілі пайсці ў ваенны камісарыят і стаць на ваенны ўлік. У ваенным камісарыяце адразу дасталі з сейфа маю чырвонаармейскую кніжку, выпісалі ваенны білет, указаўшы маё праходжанне ваеннай службы. Пасля гэтага мяне прымуслі пайсці ў гарадзкі выканаўчы камітэт, дзе паставілі на ўлік як былога ворага народу. І гэта нягледзячы на тое, што я ім паказваў свае дакументы аб рэабілітацыі.

Параіўшыся з бацькамі і братам, вырашыў, што калі я па-ранейшаму пад ганеннем, дык лепш працаваць мне рабочым. І пайшоў я разнарабочым у будаўнічую брыгаду Пятра Чыстабаева. Месяц я прабіў чорнарабочым, пакуль брыгадзір не сказаў мне: «Бяры кельму і вучыся на муляра». Работа гэта мне спадабалася ўжо на наступны месяц мне прысвоілі 3 разрад муляра. Па 3 разраду я прабіў тры месяцы і мне прапанавалі здаваць на 4 разрад.

Пасля здачы на 4 разрад мой брыгадзір у час працы, паклікаў мяне, дастаў з кішэнні 5 рублёў на старыя грошы і сказаў: «Схадзі ў магазін і купі мне пачак «Беламору», кілаграм лівернай каўбасы, буханку хлеба і бутэльку гарэлкі. Будзем замочваць тваю кваліфікацыю». Я доўга трымаў гэтыя грошы і ня ведаў, як мне быць далей. «Беламор» каштаваў 2 рублі 20 кап., ліверка — 5 руб., бутэлька гарэлкі 28. Мала таго, брыгадзір сказаў мне, каб я прынёс яму яшчэ два

рублі рэшты. Нарэшце, я зразумеў, што ён меў на ўвазе. Пазычыў у адной дзяўчыны з нашай брыгады 50 рублёў, купіў усё, што загадаў брыгадзір і аддаў яму. Той спыніў працу. Паклікаў яшчэ трох муляроў з вышэйшымі разрадамі, разліў гарэлку на пяць частак. Так мы замачылі маю кваліфікацыю.

Роўна праз тры гады, калі я стаў майстрам, а мой колішні брыгадзір далей быў брыгадзірам ў мяне на участку. Я паклікаў яго, дастаў з кішэнні 50 капеек новых грошаў і сказаў: «Вазьмі 50 кап., схадзі ў магазін, прынясі мне пачку сігарэт, смажаную курыцу, бутэльку «Сталічнай» і яшчэ дваццаць капеек рэшты». Той доўга стаяў і думаў, а пасля ўзгадаў пра ранейшы выпадак і зрабіў тое, што рабіў калісьці я.

Наша брыгада была самай лепшай у будаўнічым ўпраўленні. Але доўга ў гэтай брыгадзе я не працаваў. За год я дайшоў да 6 разраду, і брыгадзір сказаў, што ў брыгадзе ўжо ёсць два муляры з 6 разрадам, а трэцяму няма месца. Кіраўніцтва, ведаючы мае здольнасці, прызначала мяне брыгадзірам у новую комплексную брыгаду.

У лістападзе я прыняў брыгаду ў колькасці 18 чалавек і пачаў самастойна працаваць на будоўлях горада Маладэчна. Паколькі ў мяне не было сярэдняй адукацыі, у 1964 годзе я паступіў у 10 клас вячэрняй школы рабочай моладзі. Закончыў 11 класаў ў 1966 годзе. Атэстат сталася атрымаць, калі мне споўнілася сорак гадоў. Падаў дакументы ў Менскі палітэхнічны інстытут на факультэт прамысловага і грамадзкага будаўніцтва. Але да экзамена ў мяне не дапусьцілі як былога ворага народу.

2 лютага 1956 года я ажаніўся. Радня і аднавяскоўцы сасваталі мне малаую і вельмі прыгожую дзяўчыну Вольгу з нашай вёскі. Вянчаліся мы ў царкве, а вяселье адбывалася з усімі беларускімі абрадамі.

Першы год жылі ў цесня. Кожны дзень я ездзіў у горад на працу цягніком, бо атрымаць кватэру ў горадзе было вельмі цяжка. Нам, будаўнікам з кожнага збудаванага і здадзенага дома выдзялялі 10% жылой плошчы. Памятаю, мы збудавалі 12-кватэрны жылы дом. Але не зусім закончылі, ён яшчэ стаяў цэлыя тры гады. У доме гэтым ужо былі сьцены, падлога, вокны і дзверы. Не зроблены былі толькі дробныя работы і не падведзена цяпло. Зьвярнуўся я да начальства з просьбай аб дазволе паяздзіць у адной з кватэр. Што тычылася недаробак, абяцаў зрабіць у нерабочы час. Начальства і прафсаюз далі мне згоду і гарантыйную паперу, што, калі будзе здавацца дом, кватэра застанеца за мной.

Вечарам, 21 студзеня 1957 году я выпрасіў самасвалі ў дзень свайго нараджэння пераехаць у сваю будучую кватэру. Вокны мы завесілі посьцілкамі, паставілі стол і ложак, накрыліся вопраткай і так праспалі да раніцы. Гэта было ў суботу. Мароз у той дзень быў каля 20 градусаў. Прачнуўся я а 6 раніцы, абыйшоў усіх сваіх брыгаднікаў, папрасіў, каб яны дапамаглі дарабіць адзін пакой. Прышла ўся мая брыгада. За адзін дзень зашклілі вокны, наслалі драўляную падлогу, зрабілі драбіну, каб можна было лазіць на другі паверх, бо дом быў двухпавярховы, а кватэру я выбраў сабе на другім паверсе. Паставілі мы жалезную печку-буржуйку і ўжо на наступную ноч спалі ў цяпле. Пасля паціху вечарамі ў выхадныя дні прыходзілі й з дапамогай сяброў дараблялі ўсё астатняе. У гэтай кватэры я пражыў тры гады. Тут 12 верасня 1957 году, і нарадзіўся мой першы сын Аляксандр. Здаецца, чаго больш трэба. Жыві сабе на кватэры, зарабляй грошы і гадуі сына. Але чалавеку ўсё хочацца больш. У 1958 годзе мае сябры па працы Пятро Чыс-

табаеў Пятро, Казімір Занеўскі і я згаварыліся пабудаваць сабе індыўідуальныя дамы з прысадзібнымі участкам, каб ня жыць у шпакоўні, а мець свае хаты. У гэты час мы засвоілі ўсе будаўнічыя спецыяльнасці. Справа была толькі за будаўнічымі матэрыяламі і транспартам, але й гэтае палагодзілі. Удзень мы працавалі на будаўнічай пляцоўцы, а вечарамі на сваіх хатах. Бывалі дні, што спаць даводзілася па чатыры, а то і па дзве гадзіны. За адзін год мы перайшлі жыць у свае хаты, хаця было яшчэ шмат недаробак, але за тры наступныя гады ўсё было даведзена да ладу.

У новай хаце 23 сакавіка 1961 г. ў мяне нарадзіўся другі сын Сяргей.

На працы мяне дужа паважалі, быў я пераведзены ў майстры на будаўніцтва завода металаканструкцый. Там я прабіў 4 гады. А ў далейшым будаваў дамы, дзіцячыя сады і школы. Усяго з маім удзелам збудавана 84 аб'екты. Часта мяне ўзнагароджвалі пахвальнымі граматамі, але медалёў не давалі, бо я быў у знявольненні.

1957 г. Пасля нараджэння першага сына

Увесь гэты час ворганы дзяржаўнай бясьпекі клапатліва вялі за мной нягласны нагляд. Кругом я быў акружаны сакрэтнымі паведамляльнікамі, якія выдумлялі і страчылі на мяне паклёпніцкія даносы. Куды-б я ні прыехаў, за мной, як цень, хадзілі афіцэры КДБ. Еду я ў санаторый лячыцца, са мной едзе пэўны чалавек. Яму даюць пучёўку, пасяляюць са мной у адну палату. Ён прыкідваецца маім сябрам і правацыруе на розныя размовы, каб чым-небудзь мяне скампраметаваць. Еду я ў Архангельск у камандзіроўку, са мной едзе ў адным купэ старшы лейтэнант КДБ. Паехаў на Каўказ будаваць у горадзе Геленджык пансіянат для Маладэчанскага завода, спадарожнік і тут за мной сочыць. Іду раніцою купацца ў моры—ззаду чалавек. Нібыта купацца, а сам, пэўна сочыць, каб хаця-б я не ўцёк у Турцыю.

Пражыў я з адным сябрам трыццаць гадоў, так, што ні ён бяз мяне, ні я без яго ніколі не выпілі чарку. Я не прыпушчаў, што ён няштатны супрацоўнік КДБ. А завербавалі яго тады, калі ён па амністыі выйшаў зь лягеру. З гэтым сябрам мы часта размаўлялі пра Сталіна, Хрушчова і Брэжнева на розныя лады. Ён аб усім гэтым пісаў у сваіх даносах на мяне. Аднойчы мы зь ім не паладзілі, і ён сказаў, што, як супрацоўнік КДБ, можа саслаць мяне на Салавецкія востравы. Сказана было гэта ў прысутнасці суседзяў.

Мяне прасьледавалі, але ў чым вінаваты мае дзеці, якім закрылі дарогу ў вышэйшыя навучальныя ўстановы? А вось на ліквідацыю Чарнобыльскай трагедыі меншага сына Сяргея мабілізавалі адразу й адправілі на шэсьць месяцаў тушыць рэактар. Там ён атрымаў апраменьваньне ў 7,5 рэнгенаў. Старэйшы сын служыў у арміі ў войсках сувязі, вучыўся на начальніка радыё-

станцыі і таксама захварэў праменавай хваробай. Лечыцца, але ніякія лекі яму не дапамагаюць. Армія зь яе дзедаўшчынай давялі яго да моцнага нервовага расстройства, ён згубіў надзею на праўду, пакінуў горад, выехаў у глухую вёску Пераходы на Смаргоршчыне, дзе жыве ў адзіноце. Гэта для мяне самае вялікае гора.

Якія цяжкасьці я ў жыцці не сустракаў, усё перажыў, дажыў да пэнсіі. Толькі крыўдна, што адыходзячы на адпачынак, мне не прысвоілі нават званьне вэтэрана працы. Сказалі, што былым зьняволеным званьне не прысвойваецца.

І яшчэ аб адным парушэньні правоў чалавека хочацца расказаць.

17 чэрвеня 1988 году ў 21 гадзіну 30 хвілінаў да майго дому пад'ехала «Волга». Я ў гэты час адпачываў у пакоі, а жонка мыла посуд. З машыны выйшлі тры афіцэры ў міліцэйскай форме —капітан й два лейтэнанты. Яны, узламаўшы дзьверы, уварваліся ў дом. Жонка перагарадзіла ім дарогу, але яны адштурхнілі яе і пачалі шарыць па шкафах. Пачуўшы шум, я выйшаў з спальні. Ubачыў няпрошаных гасьцей, запытаўся, чаму яны робяць у маёй хаце вобвыск, чаму яны самавольна ўварваліся ў маё жытло? Лейтэнант сказаў, што яны шукаюць самагон і самагонны апарат. (А можа яны шукалі рукапіс вось гэтага аповяду?)

Я патрабаваў у іх дазвол пракурора, спытаўся, чаму яны без панятых і прадстаўнікоў грамадзкасьці? Лейтэнант адказаў, што дазволу ў іх няма. Тады я патрабаваў, каб яны вызвалілі маё жытло, але яны ня звярталі ўвагі і працягвалі сваю справу. Калі я пачаў клікаць на дапамогу, адзін зь іх закрычаў, што прыстрэліць мяне, як сабаку. Я не спалохаўся, працягваў выганяць іх з дому. Калі выгнаў, дзьверы зачыніў на ключ. Машына доўга стаяла каля майго

дома, і лейтэнант некалькі разоў рваўся ў дзьверы, але мы з жонкай яго не пусьцілі. Ад'езджаючы, ён усунуў у дзьверы павестку, каб я назаўтра прыйшоў у міліцыю. Жонка мая моцна перахвалявалася, а ў мяне падскочыў ціск крыві. Цэлую ноч мы ня спалі, чакалі, калі яны прыедуць страляць. Назаўтра аб гэтым выпадку ведала ўся вуліца. Суседзі ў адзін голас казалі, каб у міліцыю я не хадзіў, бо там паламаюць рабрыны, ды яшчэ пасадзяць на 15 сутак. Усе парадзілі ўсё апісаць пракурору, што я і зрабіў. Цэлы месяц ніхто мне не адказваў. Затым дзяржаўны абвінаваўца выклікаў па чарзе маю жонку, суседак. І толькі 20 ліпеня 1988 г. на маё імя прыйшоў адказ ад пракурора наступнага зместу:

«Ваше заявление, в котором Вы указываете, что 17.06. 1988 г. в 22 часу к Вам в дом ворвались без разрешения трое работников милиции, проверено прокуратурой.

В процессе проверки факт нетактичного поведения работников милиции нашел свое подтверждение, а именно, зашли без всякого на то разрешения, не представились как это положено и без представителей общественности.

На здымку: Лявон Шыман, сын Алесь, жонка Вольга, сын Сяргей

Что касается проверки пожарной безопасности, то работникам милиции такое право разрешается.

Прокуратурой направлено начальнику ОВД Суману В.Н. письмо с указанием о необходимости разобраться о нетактичном поведении работников и в первую очередь участкового Семченко и решения вопроса о наказании.

Мижрайпрокурор Н.С. Веревкин.

24 жніўня 1988 г. я атрымаў яшчэ адну паперу:

«На ваше заявление в прокуратуру, в котором Вы указывали о противоправном поведении работников Молодеченского ГРОВД, дополнительно сообщая.

Действия участковых инспекторов к-на милиции Круглика В.В. и л-та Семченко Н.Н. обсуждены в ОВД на служебном совещании участковых инспекторов. Оба строго предупреждены о недопущении подобных фактов в дальнейшей работе.

Межрайпрокурор Н.С.Веревкин.»

Хочацца спадзявацца, што гэтым прыкрым выпадкам і закончылася мая няволя, што беларускі народ, нарэшце, будзе вольным, а ў праменьнях яснага сонца расквітнее сінявокая Рэспубліка Беларусь.

ЛІСТЫ З БАЦЬКАУЧЫНЫ

Як друкаваў Франьцішак Скарына

Тацьцяна Рудава

Два гады назад, у час святавання 500-годзьдзя з часу нараджэння вялікага Франьцішка Скарыны, у Полацку, у памяшканьні былой брацкай школы ўрачыста адкрыўся Музей беларускага кнігадрукавання. Гэты музей па-свойму ўнікальны. Ён мае рысы гістарычнага, мастацкага і тэхнічнага музеяў і прызваны паказаць кнігу як неад'емную частку гісторыка-культурнага працэсу, як складаную зьяву, якая адначасова належыць духоўнай і матэрыяльнай сферам дзейнасьці чалавека.

Экспазыцыя музея займае плошчу 750 квадратных метраў. У 15 экспазыцыйных залах зьмешчана 1400 экспанатаў, якія паказваюць разьвіцьцё пісьменства, эвалюцыю формаў і матэрыялаў кнігі; творчасць паперы ў Беларусі.

Вялікую цікавасьць выклікаюць разьдзелы рукапісных кніг на беларускіх землях (XI—XIX стагодзьдзяў), а таксама экспазыцыя, прысьвечаная кнігадрукаваньню ў другой палове XVI—XVII стст. Музей знаёміць з навукавай і мастацкай Скарынінай. З гісторыяй тэхнікі ілюстраваньня беларускай кнігі, тыпамі друкарскай прадукцыі.

На жаль, сёньня музей пад пагрозай закрыцьця. Прычына — патрабаваньні япіскапату перадаць будынак былой Брацкай школы ў ягонае ведзеньне. Ці змогуць нашчадкі пабачыць, як друкаваў вялікі Скарына? Гэтае пытаньне пакуль без адказу.

Ад рэдакцыі: Часопіс «Полацак» падзяляе трывогу дырэктара Музея беларускага кнігадрукавання Тацьцяны Рудавай і зьвяртаецца да Беларускага япіскапату з просьбай пакінуць будынак былой Брацкай школы за музэям.

У Музеі беларускага кнігадрукавання.

ВОБРАЗЫ БАЦЬКАУЧЫНЬ

Палац у Ружанах

Васіль Супрун

Увагу кожнага, хто прыязджае ў Ружаны, спыняюць руіны вялікага архітэктурнага комплексу на пагорку побач з рачулкай. Гэта рэшткі былога палаца Сапегаў, помніка XVI—XVIII стст.

Гісторыя гэтых збудаваньняў непадзельна звязана з радаслоўнай вядомага магнацкага роду Сапегаў, якія ў мінулыя стагодзьдзі ўпарта сапернічалі з Радзівіламі й Агінскімі за дзяржаўныя рытуалы, палітычны ўплыў і ўладу ў Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай. Сапегі мелі свае палацы ня толькі ў Ружанах, але й у Дзятлаве, Дзярэчыне й іншых месцах Беларусі.

Ружанскі палацавы комплекс — збудаваньне не аднаго пакаленьня майстроў й архітэктараў. Ён узводзіўся й перабудоўваўся на працягу XVI—XVIII стст.

У гістарычнай літаратуры ёсьць весткі, што ўжо ў пачатку XVI ст. Сапегі мелі ў Ружанах (Ражаной) бататыя ўладаньні. Сюды ў госьці да Яна Сапегі (1450–1517) ваяводы Падляскага, прыязджаў польскі кароль Жыгімонт Стары¹. А ў 1617 і 1644 гадах гасьцяваў кароль Уладзіслаў IV, якога прымалі канцлер Вялікага княства Літоўскага Леў Сапега (1557–1633) і яго сын Казімір (1609–1656).²

Галоўным двухпавярховы крыжападобны корпус палаца ў асноўным быў узведзены ў XVI ст., хоць будаўнічыя работы працягваліся яшчэ і ў пачатку XVII ст. Стараста слоніўскі Леў Сапега (Ружаны належалі да Слоніўскага староства) адначасова з будаўніцтвам і добраўпарадкаваньнем палаца, вёў і шырокія работы па

добраўпарадкаваньню мястэчка. У гэты час узьведзены мураваны Троіцкі касцёл (які існуе і цяпер) і некалькі збудаваньняў на тагачасным рынку, выбрукаваны вуліцы і пад'езды да палаца, насаджаны бульвары.

Пачаткова будынак палаца меў тры вежы, якія надавалі яму выгляд замка. У цэнтры будынка разьмяшчаліся парадныя залі і вэстыбюль зь лесьвіцай на другі паверх. Кожны каралеўскі візыт прыносіў уладальнікам палаца новыя дараваньня граматы і пашыраў багацьці. У гонар і памяць аб гэтым у вялікай параднай залі ўстанавліваліся марніровыя дошкі з адпаведнымі надпісамі. У бакавых частках гэтага корпусу разьмяшчаліся жылыя пакоі і рабочыя кабінэты, архіў і бібліятэка. Перакрыцьцём над двухпавярховымі сутарэньнямі былі скляпеністыя, мураваныя, а над другім паверхам — бэлёчныя драўляныя.

У 1698 г. войскамі шляхецкіх канфэдэратаў Ружаны былі разбураны і моцна пашкодзаны збудаваньні палаца.³ Шведзкі кароль Карл XII ў час Паўночнай вайны, захапіўшы Ружаны 14 красавіка 1706 г., убачыў горад разбураным і зусім апусьцелым.⁴

Ня хутка вярнуліся ў палац раскоша і бляск. Хоць рамонтныя працы былі праведзеныя ўжо ў першай палове XVII ст. грунтоўную перабудову ажыццявіў канцлер Аляксандр Сапега ў 70–80 гг. гэтага стагодзьдзя. У выніку гэтага былі разабраны пашкоджаныя вежы, а да галоўнага параднага фасада прыбудаваны накладны порцік са спаранымі кронамі і вуглавымі плястрамі, завершаны высокім трох-

вугольным франтонам са скульптурным афармленьнем, што надавала палацу большую велічнасьць і прыгажосьць.

Адначасова комплекс быў расшыраны новымі збудаваньнямі. Абапал параднага двара выраслі двухпавярховыя мураваныя карпусы, разьмешчаныя перпендыкулярна палацу, якія залучаліся зь ім паўцыркульнымі ў пляне аркадамі. Ва ўсходнім корпусе разьмясьціўся прыдворны тэатр, у заходнім — карцінная галерэя. Уезд на парадны двор вёў цераз трохпалётную трыумфальную браму, упрыгожаную рознымі геральдычнымі картушамі з моранага дубу. Брама злучалася з двума двухпавярховымі мураванымі жылымі флігелямі. Такім чынам, утвараўся вакол двара замкнуты ланцуг збудаваньняў.

Тут-жа былі разьбіты аранжарэі і дэкаратыўныя алеі сквера. Усе гаспадарчыя й дапаможныя збудаваньні вынесены за межы ансамбля, куды вялі бакавыя брамы. На стылі архітэктурнага комплексу адбіліся рысы позьняга барока і клясыцызму. У аднаўленьні палаца прымаў удзел прыдворны архітэктар Сапегаў Ян Самэль Бекер.⁵

У гэтым вялікім адноўленым палацы 12 верасьня 1784 г. Аляксандр Сапега прымаў апошняга польскага караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага, які накіроўваўся на сейм у Гародню.⁶ З найбольш важных культурных каштоўнасьцей варта адзначыць вялікую бібліятэку, багаты рукапісны архіў і, галоўнае, вядомы тэатр пры Ружанскім палацы Сапегаў. Письменьнік Юльян Нямцэвіч, які па запрашэньню канцлера Аляксандра Сапегі прысутнічаў на опернай пастаноўцы ў гэтым тэатры, вельмі станоўча ацаніў і абсталяваньне, і дэкарацыі, і ігру акцёраў — сялянскіх дзяцей, выхаваных пры мясцовай прыдворнай школе.⁷

З 1786 году пры палацы працавалі не-

вялікая фабрыка шаўковых паясоў, шпалераў, абрусаў з гербамі і суконная фабрыка. Апошняя праіснавала амаль да паловы XX ст.

Аднак ўжо ў канцы 80-х гадоў палац у Ружанах пачаў траціць сваё значэньне, а яго гаспадары перабраліся ў Дзярэчын. Пасьля трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай (1795), калі Ружаны і Дзярэчын адыйшлі да Расейскай імперыі, Сапегі ўцяклі ў Францыю, кінуўшы маёнткі і палацы. У 1810 годзе яны за 1000 рублёў прадалі палац і фабрыкі ў Ружанах нейкаму яўрэю Пінасу.

Цудоўныя будынкi архітэктурнага комплексу няўдалымі фабрыкантамі выкарыстоўваліся пад жытло і цэхавыя памяшканьні суконнай фабрыкі. Унутраная планіроўка, а часткова і фасады, увесь час зьмяняліся, гэтага вымагала вытворчасць. Для фабрычнай каналізацыі была выкарыстана частка склепаў, а ў другой частцы сушыліся сыравіна і прадукцыя. На першым паверсе галоўнага корпусу жылі гаспадары фабрыкі, а на другім мясьціліся склады. Будынкi ніколі капітальна не рамантаваліся.

На фабрыцы Пінасаў у канцы мінулага стагодзьдзя працавала каля 200 рабочых, якія з 1903 г. вялі барацьбу за паляпшэньне умоваў працы і эканамічнага становішча.

У жніўні 1914 г. ад пажару, які пачаўся ў драўлянай прыбудовы, дзе быў памывачны цэх, згарэў галоўны корпус былога палаца. Але невялікая ткацкая фабрыка існавала тут да 1944 г. і была спалена немцамі, калі яны адступалі з горада. У мураваных флігелях, пры параднай браме, да 1965 г. разьмешчаўся кафельны цэх. Затым усе будынкi гэтага архітэктурнага помніка былі закінуты і час тварыў свой рабуральны прысуд. Гэта агульны лёс усёй нашай спадчыны, культуры ў страшны гістарычны перыяд «будаўніцтва сьветлай будучыні».

Бібляграфія

1. Balinski M., Lipinski T. Starozytna Polska... t. III, W., 1846, s. 691.
2. Lorentz Stanislaw, Wycieczki Slonimskie. Slonim, 1933. s. 26-27.
3. Valinski M., Lipinski T. Starozytna Polska... s. 692.
4. Там-жа, с. 692.

5. Чантурья В.А. История архитектуры Белоруссии. Мн., 1969. с. 125.

6. Valinski M., Lipinski T. Starozytna Polska... s. 693.

7. Барышев Г.И. Частновладельческий музыкальный театр второй половины XVIII в. Музыкальный театр Белоруссии. До-октябрьский период. Мн., 1990. с. 191.

Рэшткі былога Ружанскага палаца.

ЗЬ ЖЫЦЦЯ ЭМІГРАЦЫІ

Дзень бацькі

ўрачыста адбыўся ў царкве Жыровіцкае Божае Маці 21 ліпеня. У час сьв. Літургіі а.Міхась Страпко прачытаў малітву за ўсіх бацькоў і сказаў прыгожую пропаведзь. Зьвяртаючыся да прыхажанаў парафіі Жыровіцкае божае Маці ён нагадаў, што бацькі мусяць зь дзяцінства выхоўваць у сваіх дзецях пашану да старэйшых, пачуцьцё павягі да сваіх дзядоў і бабуль, інакш востра паўстане адвечная праблема бацькоў і дзяцей. Пасьля Богаслужэньня, у падцаркоўнай залі адбыўся пачастунак, які прыгатавалі для бацькоў іх жонкі й дачкі. Яны-ж прыкалолі на лацкаты пінжакоў прыгожыя кветкі, якія дапасоўвалі да вясёлага настрою, што спадарожнічаў гэтаму цудоўнаму сьвяту бацькоў.

Дзень незалежнасьці

адчыніў ў Нью Ёрку парад прыгожых ветразьнікоў, а ў Кліўлендзе, на беларускім «Полацку» пачаўся летні сэзон. Кіраўніцтва грамадзка-асьветніцкага цэнтру «Полацак» запрасіла ўсіх беларусаў і іх сяброў на пікнік, каб разам адзначыць традыцыйнае амэрыканскае сьвята. Пасьля сумеснага абеду, шматлікіх гутарак і жартаў, пасьля захаду сонца адбыўся фэерверк, які прывёў у захапленьне дзяцей і даставіў нямала прыемных хвілінаў іх бацькам.

Лісты ад Беларуска-Амэрыканскай Нацыянальнай Рады ў Чыкага і Беларускай Праваслаўнай Парафіі сьвятога Юрыя

да амбасадара Беларускай місіі пры ААН Генадзя Бураўкіна і консуля Рэспублікі Беларусь Уладзіміра Сакалоўскага даслаў у рэдакцыю часопіса «Полацак» сакратар царкоўнай рады парафіі сьв.Юрыя Мікалай Латушкін. У іх гаворыцца:

St. George Byelorussian Orthodox Church

1500 NORTH MAPLEWOOD AVENUE

CHICAGO, ILLINOIS, 60622

28 травеня 1992 г.

Высокадастойны Амбасадар!

Управа Беларускай Праваслаўнай Парафіі «Сьвятога Юрыя» ў Чыкага перасылаюць Вам і Вашай жонцы Юліяне нашу шчырую падзяку за тое, што Вы наведалі нас і прынялі ўдзел у сьвяткаваньні залатога юбелея пяцідзясяцігадовай дзейнасьці Беларускай-Нацыянальнай Рады ў Чыкага, адной найбольш доўгавечнай беларускай арганізацыі на Амэрыканскім кантынэнтзе.

Ваш безгранічна глыбокі беларускі патрыятызм ускалыхнуў душы прысутных на сьвяточнай урачыстасьці і пастаўленае пытаньне «быць ці ня быць» беларускай нацыі пры паўнаважнасьці як народу — стала на парадку дня. І гэта пытаньне мы, беларусы, павінны вырашыць, ці мы і надалей будзем заставацца народам як цяпер «для розных эканамічных ці мэдыцынскіх экспэрыментаў» мацнейшымі народамі, ці выйдзем роўнапраўнымі і, як народ, зоймем нам належнае «пачэснае месца між народамі»?

Шчыра Вам удзячныя за перадаваньне нам сувэніры з Бацькаўшчыны, за цеплыню Вашых душаў да нас — эмігрантаў, якія пад напорам брутальных сілаў пакідалі ўсё сваё роднае і пайшлі ў няведаньне сьвету неназванымі «амбасадарамі» паняволеннага народу, каб перахаваць народныя скарбы.

Адначасова на Ваша імя Парафіяльная Управа перасылае чэк сумай 500.00 даляраў на патрэбы Амбасады Рэспублікі Беларусь. Наш абаюдны давер і зразуменьне зьяўляецца запорукай перамогі добра над злом, любові над нянавісьцю.

Старшыня Царкоўнай Управы

Alexander Lytko

/Александр Лытко/

Сакратар Царкоўнай Управы

Mikhail Latushkin

/Мікалай Латушкін/

Byelorussian American National Council

1500 N. MAPLEWOOD AVENUE

Founded, 1941

CHICAGO, ILLINOIS 60622

28 травеня 1992 г.

Высокадастойны Амбасадар!

Управа Беларуска-Амэрыканскай Нацыянальнай Рады ў Чыкага і сябры арганізацыі перасылаюць Вам і Вашай жонцы Юліяне наша шчырае дзякуй за Ваш актыўны удзел у сьвяткаваньні залатога юбілея пяцідзесяцігадовай арганізацыі ў Чыкага.

Ваша прыстунасьць на ўрачыстасьці і Вашы прамовы й інфармацыі пра сапраўдную рэчаіснасьць на нашых бацькаўскіх землях паслужаць заклікам да кожнага беларускага сэрца падумаць пра тое, куды нас прывёў савецкі інтэрнацыяналізм і ў якім рабстве-няволі духовага жыцця цяпер мы, як народ, знаходзімся.

Шчыра Вам дзякуем за пераданьня нам сувэніры, зробленыя на Бацькаўшчыне, а найбольш за тое, што ў беларускіх сэрцах жыве любоў да бліжняга і не зьвялася справядлівасьць у суадносінах паміж людзьмі.

Жадаем Вам найлепшага здароўя і посьпехаў у Вашай адказнай і нялёгкай працы і верым у перамогу добра над злом. Застаёмся із шчырай пашанай да Вас.

Старшыня Управы БАНРады ў Чыкаго

Michał Kalanduk

/Міхась Каландук/

Сакратар БАНРады ў Чыкаго

Anatol Poniuk

/Анатолі Понік/

Лісты з аналягічным тэкстам, а таксама чэк у памеры 500,00 даляраў быў дасланы консулю Рэспублікі Беларусь Уладзіміру Сакалоўскаму.

Народная артыстка Беларусі Стэфанія Станюта

